

A herdade que nós temos

Historia e escolma da prosa en galego
do Eo-Navia

Suso Fernández Acevedo

Olga

A HERDADE QUE NÓS TEMOS

A HERDADE QUE NÓS TEMOS
HISTORIA E ESCOLMA DA PROSA EN GALEGO
DO EO-NAVIA

Suso F. Acevedo

UNIVERSIDADE
DE VIGO

Edita:

Área de Normalización Lingüística da Universidade de Vigo
Edificio Isaac Newton, Facultade de Filoloxía e Tradución

Rúa das Cumieiras, s/n

As Lagoas, Marcosende

Campus de Vigo

36310 Vigo

Tfno.: 986 813 574

Enderezo electrónico: anl@uvigo.es

© Suso F. Acevedo, 2008

© Área de Normalización Lingüística da Universidade de Vigo, 2008

© Servizo de Publicacións da Universidade de Vigo, 2008

Impresión: Tórculo Artes Gráficas, S. A.

Maquetación: Rita Bugallo González

Corrección: Cristina González Alonso

Fotografía da cuberta: Toñi Deaño

Depósito legal: VG. 1235-2008

ISBN: 978-84-8158-406-6

Reservados todos os dereitos. Nin a totalidade nin parte deste libro pode reproducirse ou transmitirse por ningún procedemento electrónico ou mecánico, incluíndo fotocopia, gravación magnética ou calquera almacenamento de información e sistema de recuperación, sen o permiso escrito da Área de Normalización Lingüística da Universidade de Vigo.

ÍNDICE

Limiar	11
1. Época medieval	17
1.1. Prosa medieval no Eo-Navia	17
1.2. Referencias a Asturias na prosa medieval galega	23
2. Os Séculos Escuros	25
3. O Rexurdimento e o tempo das Irmandades	35
3.1. Bernardo Acevedo y Huelves	40
3.2. Marcelino Fernández y Fernández	40
3.3. Victoriano García de Paredes	42
3.4. Franco Vior y Prieto	43
3.5. María Ramona Penzol	45
3.6. Ramón García González	48
3.7. Eustaquio Lago Galán	49
3.8. Herminio García Allande	53
3.9. Armando Cotarelo Valledor	54
3.10. Antolín Santos Mediante Ferraría	58
3.11. Conrado Villar Loza	63

3.12. Fermín Fernández Penzol-Labandera, Fermín Penzol	64
3.13. Alejandro Sela, el tío Pepe	66
3.14. Ramón Martínez	69
4. A guerra civil e a Ditadura	71
4.1. Daniel Vargas Vidal	72
4.2. Luis Junceda García	74
4.3. Francisco Fidalgo Villaveirán	76
4.4. Dámaso Alonso	78
5. O período democrático	81
5.1. Jacinto Díaz López	89
5.2. Cándido Sanjurjo Fernández	91
5.3. Manuel García-Galano	94
5.4. Adela Conde Valledor	98
5.5. Adelina Fernández López	99
5.6. Alejandro Antúñez Vázquez	101
5.7. Jesús Álvarez Valdés	103
5.8. Susina Pérez Sánchez	106
5.9. Benigno Fernández Braña	107
5.10. Xosé Máximo Fernández López	109
5.11. Aurora García Rivas	113
5.12. José Luis Díaz Álvarez	115
5.13. Alberto Calvín Corredoira	116
5.14. Santiago Somoza Pardo	118
5.15. Rafael Cascudo Noceda	122
5.16. César López Méndez	123
5.17. Ana María Rodríguez Fernández, Rebollada	126
5.18. Begoña Martín Acero	127
5.19. Xosé Rico Martínez	130
5.20. Belén Rico Prieto	133

5.21. Crisanto Veiguela Martíns	135
5.22. Xosé Carlos Álvarez Blanco	137
5.23. Paloma García Méndez	139
5.24. Quique de Roxíos	140
5.25. Francisco Xavier Frías Conde	142
5.26. Carlos Xesús Varela Aenlle	146
5.27. Fredo de Carbexe	151
5.28. Cristóbal Ruitiña Testa	153
5.29. Lucía Iglesias Gómez	155
5.30. Eva Moreda Rodríguez	159
5.31. Os máis novos	161
6. Os novos soportes: internet	167
6.1. Viqui Veiguela	169
6.2. Helena Frías Viana	172
Remate	175
Bibliografía	179
Índice onomástico	185
Índice de títulos	191

LIMIAR

Hai unhas terras entre ríos onde agroman ventos cambiantes e palabras ventureiras desde tempos esquecidos. Son palabras que transitan en precario por carreiros que van do monte ó mar e viceversa, e apandan con etiquetas penduradas no decorrer dos anos: eonaviego, galego, galego de Asturias, galego asturiano, galego-asturiano, fala... Son múltiples denominacións, esquizofrenia non propicia, para unha mesma realidade. Peor é que o idioma morra.

Por iso nace este libro, para avivar a verba que esmorece, para dar a coñecer aquí, alá e acolá autores e textos que desde puntos distintos –mesmo distantes– deberían botar peito con orgullo entre os dedos de calquera lector de ben. Nós conformariámonos con que servise para espertar no corazón da xente aquela vella expresión repetida nos documentos de doazón ó mosteiro de Vilanova de Ozcos (século XIII): “quanta erdade nos auemos”, referida agora non a terras, senón a verbas.

No noso labor de clasificación, contextualización e escolma, que non se limita á prosa literaria, senón que inclúe tamén artigos xornalísticos, prosa documental etc., seguimos unha orde cronolóxica, acorde co que foron os distintos períodos históricos que incidiron significativamente na nosa cultura.

1. Idade Media (XIII-XV): aínda que non de xeito exclusivo, atopamos principalmente textos relacionados co Mosteiro de Santa María de Vilanova de Ozcos.

2. Séculos Escuros (XVI-XVIII): non coñecemos mostras literarias escritas chegadas directamente desta época, pero si unha abundante literatura popular (contos, lendas...) que a memoria colectiva fixo chegar ós nosos días e que, nalgúns casos, acabou formando parte de recompilacións escritas.

3. Rexurdimento e preguerra (XIX e comezos do XX): atopamos con frecuencia textos en galego nas numerosas publicacións periódicas da zona, a un lado e outro do Eo.

4. Os anos da guerra civil e a Ditadura (1936-1975): moitas das publicacións do período anterior desapareceron, pero outras mantivéronse e nelas continuou, aínda que de xeito moi atenuado, a tradición articulista que se iniciara nas primeiras décadas do século.

5. Os nosos tempos (1975-actualidade): inicialmente abundan textos en prosa en revistas e volumes colectivos, pero timidamente van agromando publicacións individuais. O posicionamento dos autores diversifícase en relación co sistema escrito utilizado: algúns insírense plenamente no sistema literario galego, outros procuran un distanciamento consciente, e entre ambas as dúas posturas hai lugar para opcións intermedias.

En calquera caso, cómpre facermos constar que os cortes cronolóxicos que establecemos non teñen correlación exacta coa dinámica creadora dos autores. Non é raro que algúns deles publiquen en períodos distintos, nalgún caso con bastantes anos polo medio.

Como tampouco é posible falar de xeracións, nin tan sequera de grupos ben definidos, para incluírmos os autores dentro de cada etapa temos en conta a súa época de maior produción e dentro de cada período, como norma, organizámoslos tendo en conta a súa data de nacemento.

No referente á escrita, como xa indicamos, actualmente os autores adoptan diversas posturas. Non pretendemos xulgalas, senón respectar a escolla que cada un fai. Só nos textos máis antigos introducimos algunhas adaptacións por coherencia co que se vén facendo en publicacións divulgativas da prosa galega da época –non ten esta escolma pretensións filolóxicas que aconsellen o contrario– e por homoxeneidade con outros volumes da colección Òlga, á que pertence este estudo. En calquera caso, estas modificacións afectan minimamente e só os seguintes elementos: uso do apóstrofo, acentuación e erros ortográficos notorios.

Queremos resaltar o carácter de escolma desta publicación. Resultaría complicado realizar un traballo exhaustivo, debido, por unha banda, á imposibilidade de consultar todas as fontes, especialmente as publicacións periódicas da zona, que nalgún caso non se conservan íntegras ou non son de acceso público, e, por outra, á ampla nómina de autores, aínda que sexa con obra exigua, que publicaron nos últimos anos. O que procuramos é que haxa mostras diversas, desde os autores con obra independente ata os que se dan a coñecer en revistas ou volumes colectivos. Tampouco esquecemos os escolares e os que publican na rede. En calquera caso, trátase dunha obra aberta que pode ir incorporando novas achegas en futuras edicións, de xeito que contribúa a difundir e a defender a cultura de todos.

Este traballo non sería posible sen a axuda de moitas persoas que, en maior ou menor medida, colaboraron facilitándome datos e datas, contactos e xeitos de chegar a eles, textos e contextos, consellos e mesmo afectos necesarios. Todos foron imprescindibles para que puidese redactar esta pequena achega á historia da literatura eonavega, seguramente chea de eivas pero tamén de bos desexos. Por iso quero deixar constancia da miña gratitude:

Ós autores que permitiron incluír textos nesta escolma, ou ás súas familias, pola súa xenerosidade e comprensión.

Ós que mantiveron silencio, porque seguramente foi tamén unha actitude xenerosa.

Ós que escribiron ou reescribiron textos a propósito para este libro, polo privilexio.

A Amadeo Arango, por desordenar para min o seu ordenado arquivo.

A Amparo Lago, polo acceso ós *Ecos Vegadenses* e polos datos sobre Eustaquio Lago.

A Cándido Sanjurjo, pola agradable noitiña de conversa á beira do río.

A Carlos Varela Aenlle, por poñer ó meu servizo a súa axenda e a enorme enciclopedia conaviega que leva na cabeza.

A Dolores, polo relevo no teclado en momentos de dedos cansos. A ela, a Tania e a Álvaro, polas horas de ausencia.

A José Luis Díaz Álvarez e a Rocío Lombán, por facilitárenme toda a colección de relatos da Asociación de Amigos de Antonio Raymundo Ibáñez e polos contactos.

A M.ª Jesús Rañón, da biblioteca de Ribadeo, pola paciencia infinda.

A Manuel Antonio Lourenzo Sobral, de Soutomaior, polo seu arquivo medieval sobre a prosa conaviega.

A Manuel García-Galano, por aquela tarde de agosto e agarimo.

A Toni Deaño, que abriu para min o inmenso arquivo de Dionisio Gamallo.

A Xavier Frías Conde, que estivo tan cerca desde tan lonxe.

Ás miñas ex alumnas e amigas Eva Moreda e Mélodí Parga, que remexeron para min nos recantos ocultos da Biblioteca Nacional e na Pública de Uviéu, respectivamente.

Ós responsables das bibliotecas de Castropol, A Veiga e Grandas de Salime, pola súa amabilidade.

Tamén a Alejandro Martínez, Adelina Fernández López, Ángel Prieto Souto, Aurora García Rivas, Begoña Martín Acero, Benigno Fernández Braña, Crisanto Veiguela Martíns, Farruco Graña, Helena Seivane Ramos, Juan Carlos Quintana, Laura Fernández Rañón, Luis Álvarez Valdés, Marta López López, Paloma García Méndez, Roberto Rodríguez Rodríguez, Susina Pérez Sánchez, Teresa Díaz Estévez, Teresa González Piñeiroa, Tomás Sanjurjo, Viqui Veiguela e Xuan Bello.

E dun xeito moi especial vai o meu agradecemento para Xosé Henrique Costas e Xoán Babarro, que colaboraron en canto precisei, que non foi pouco, e para a Área de Normalización Lingüística da Universidade de Vigo por facer posible a edición deste traballo.

1. A ÉPOCA MEDIEVAL

1.1. PROSA MEDIEVAL NO EO-NAVIA

Considérase que arredor do século IX en moitas terras de Europa as derivacións do antigo latín vulgar xa deran lugar ás diversas linguas románicas ou neolatinas. De feito, en moitos documentos latinos dos séculos IX-XI comezan a aparecer numerosas formas que xa non son puramente latinas, senón romances ou arromanzadas.

Todo se redactaba en latín, pero a maioría da xente xa non o entendía, agás unha minoría ilustrada. Por iso se fixo necesario escribir a documentación na variedade lingüística de cada zona. Así, durante os séculos XII e XIII aparecen as diversas escritas romances que tenderán a consolidarse a partir de 1250.

Os primeiros textos prosísticos que conservamos en galego son de comezos do século XIII. O galego, romance nacido na antiga provincia da Gallaecia, comezouse a escribir en Galicia, norte de Portugal (Gallaecia bracarense) e nas zonas limítrofes coa actual Galicia que seguimos sendo hoxe en día de lingua galega: occidente asturiano, Bierzo leonés e noroeste zamorano. En todas estas zonas o galego é a lingua romance que substitúe (parcialmente) o latín nos documentos, porque o galego era a lingua dos seus habitantes.

A lingua coñecida como portugués é galego do sur, bracarense, nacido na metade sur da Gallaecia, non na Lusitania. Na lingua literaria interdialectal galego-portuguesa redactouse un corpus poético impresionante nesta época: as cantigas de amigo, de amor, de escarnio e maldicir e de Santa María. Xoán Babarro¹ sitúa na zona conaviega o trovador Fernán do Lago (século XIII), de quen conservamos unha fermosa cantiga de amigo ambientada na ermida de Santa María do Lago.

Na segunda metade do século XIV comeza o declive da escrita medieval en galego, tamén no Eo-Navia, cando o romance que empeza a aparecer ó lado do latín é o castelán, impulsado pola coroa de Castela e os seus resortes administrativos, eclesiásticos, xudiciais e militares. De feito, no século XV xa temos poucos documentos en galego.

No Eo-Navia o maior fondo documental conservado son os pergameos do mosteiro de Vilanova de Ozcos, depositados no Arquivo Histórico Nacional de Madrid. Desde mediados do século XIII e ata mediados do XIV a produción escrita en romance neste mosteiro foi totalmente en galego. Desde mediados do XIV comezan a aparecer, cada vez con máis profusión, documentos en castelán que acabarán por desprazar totalmente o galego como lingua romance acompañante do latín nos documentos. Exactamente igual ó sucedido noutras terras de lingua galega.

Vexamos tres exemplos de documentos² de Vilanova dos anos 1275, 1281 e 1298:

1.- *Doazón de Pedro Díaz ao mosteiro de Santa María de Vilanova de Ozcos. 1275.*

---

1. Xoán Babarro (2007: 19).

2. Estes documentos alteráronse un pouco na representación gráfica para lles facilitar a lectura aos non especialistas: reconstruíronse abreviaturas, solucionáronse diversas representacións da nasalización, regularizáronse usos de -l- e -ll- (un *villa* orixinal transcríbese como *vila* porque se le *vila* e non *villa*), regularizáronse os usos de h/, v/b etc., todo para que un lector non acostumado a tratar con textos medievais poida lelos con comodidade e sen dificultades, sen perderen por iso a fasquía arcaica.

Conoçuda cousa seja a quantos esta carta viren e oíren como eu Pero Díaz de Abres fillo que fui de Diego Moniez desa vila ja dita, en senbra cum outurgamento de mía muller Gontroí Martiz e de meus fillos e de mías fillas e seendo en meu siso e en toda mía memoria compridamente, dou por Deus e por Santa María e por mía alma e de meu padre e de meus avoos quanta herdade eu hagio en Viladonga de Abres a Santa María da Vilanova de Oscos e ao abade Don Migael e ao moesteiro e ao convento dese mesmo logar e aos outros suscesores que despós eles veeren por jur de herdamento por jamais esta herdade de suso dita e é de saber quanta da oitava de Viladonga a serna con sous vilares e cum sous jures e cum todas suas pertencenzas e con todo sou quiñón do río.

Et por quanto eu teño i hei tuda por cinco taegas de paínzo pela taega do burgo de Ribadeu mando ao moesteiro de suso dito que a tiren destas V taegas de suso ditas e que hagian e sea por ventura non poder desembargar mándolles o meo daquel casal de outeiro e que o tiren de XXX sueldos de alfonsiz e o meo do meu quiñón domido e a quarta da pumarega que eu hei cum fillo de Lope Traveso e se esta herdade de Viladonga³ houber o moesteiro fora meu casal e mía pumarega e meu quiñón domido que fique a mis fillos. (...)

Feita a carta na vila de Abres martes VIII días por andar del mes de febreiro in era de mil e CCC e XXI ano reinava el rei don Alfonso e sou fillo el infante don Sancho no reino de Leon e de Castela e en tódolos outros sous logares e reinos. Don Munio bispo na see de Mondoñedo. Diego Lopes tenente a ribeira do Sor⁴. Ruí Martiz juíz. Os que foron ts: Domingo García, Domingo Johanes, clérigos de Abres, ts. Fernán Johanes de Lousada, ts. Johan Marnoto, ts. Pero Migez de Abres, ts. García Martiz de Veiga, ts. Pero Axenxo e sous irmaos e outros muitos que viron e ouíron e eu Pero González hei na ribeira de Sor por mandado do bispo don Munio escribí esta carta por mandado de ámbalas partes e fiz in illa meu sinal in testimoño de verdade.

---

3. Viladonga, parroquia de Abres, concello da Veiga.

4. O río Sor fai fronteira entre as provincias da Coruña e Lugo, en plena diocese de Mondoñedo. Supoñemos que se trata do mesmo río que figura no documento.

2.- *Doazón de María Núñez ao mosteiro de Santa María de Vilanova de Ozcos. 1281.*

In dei nomine amen. Conuzuda cousa seja a quantos esta carta viren e oíren como eu, María Núñez e Martín Núñez, fillos que fumos de Nuno Sánchez de Toria e de Marina Johanes, seendo en todo noso siso e en nosa memoria cumprida, en remiimento de nossas almas e por alma da nossa madre e de nossos avoos: damos ao abbade don Migael do moesterio de Vilanova de Oscos e a todo o convento desse miismo lugar e a todos sous sucesores, quanta herdade nós habemos e debemos a haber in Montouto⁵, cum todos sous dereitos e por todos sous terminos antigos jaz su el sino de Santo Estevão de Piantón.

Convén a saber quanto quinhón é dessa vila de suso dita de quaraenta e VIII° quinhões a quinta del IIII. Damos a vós essa herdade por jur de herdamento por senpre que vós la hajades e a pesuades e fazades dela vós, e quen in vossa voz vier, toda vossa voluntade in tanto como el mundo durar. (...)

Os que foron presentes: Pero Rodríguez e Pero Pérez de Santa Marina de Toria Ts. Afonso Pérez de Santa Marina de Toria, Ts. Pero Rodríguez de Santa Eufema⁶, Ts. Meen Rodríguez e Johán García de Braña Toria, Ts. Pero Vela de San Cristovo⁷, Ts. Johán González de Santa Eufemia, Ts. Domingo Johanes de Velvís, ts. e outros muitos que o viron e que o oíron. E eu Johan Eanes, notario público ena Ribeira de Miranda⁸, escribí esta carta e fiz in ela este sinal. E fiz in ela este sinal en testemoño de verdade.

3.- *Doazón de María Peláez ao mosteiro de Santa María de Vilanova de Ozcos. 1298.*

---

5. Montouto, parroquia de Piantón, concello da Veiga.

6. Lugar da parroquia de Vilanova, concello de Vilanova de Ozcos.

7. Posiblemente San Cristovo, parroquia de Piñeira, concello de Castropol.

8. Antiga demarcación que abranguía terras ás dúas ribeiras do Eo, a Terra de Miranda.

In dei nomine amen. Conuçada cousa seja a quantos esta carta viren como eu María Peláez e cum outorgamento de meu marido Pero Martiñez moradores nos Hedrados, cum todo noso siso e cum toda nossa memoria cumprida ambos ensempra.

Damos en oferta e en doaçõn a vós don Miguel, abbade do moesteiro de Santa María de Vilanova de Oscos, e ao convento desse mesmo moesteiro, a aqueles que agora i sodes e a todos vosos sucesores que depós vós veeren, quanta herdade e quanta voz nós habemos e habemos por haber en toda a vila de Vilar Aldeguer⁹ e en todos sous terminos, também de compras como de gaanças, como avolenga como a escambia que feçemos cum Andrés Johans de Santaalla de Petelos e cum sua muller Maior Miguélez filla que foi de Gontroi Martiñez e de Miguel Calvín; e quanta habemos por compra que fecemos a Johán Pérez fillo que foi de Pero Peláez de Prado, que jaçem estas herdades en Vilar Aldeguer e en todos sous terminos salvo a que eu Pero Martiñez i hajo por voz de mña madre María García que vai fora desta doaçõn.

E outrossí eu Maria Peláez e cum outorgamento deste meu marido Pero Martiñez sobredito vos dou e outorgo a meatade de quanta erdade e de quanta voz eu aio ena vila de Vileimir¹⁰ e en todos sous terminos dela Riba de Nabedo¹¹ a jur contra a vila convén a saber por quaes terminos pola ponte dos Vaos de San Pedro¹² e de parte que por Sebe Longa¹³ e ven firir na Riba de Nabedo ja dita e como de parte de por Silva Maior e entra no río de Teixeira¹⁴ e esta herdade e a meatade de quanta eu hajo e hajo por haber por voz de mña madre María Peláez

---

9. Hoxe simplemente Aldeguer, lugar da parroquia de San Xulián de Vilaboa, concello da Pontenova.

10. Lugar da parroquia de San Xulián de Vilaboa, concello da Pontenova.

11. Río que atravesa o concello da Veiga. Hai outros ríos co mesmo nome nos concellos de Boal e Tapia.

12. Probablemente se refira ó río dos Vaos, en Santiso de Abres.

13. En Xestoso-Vilanova de Ozcos está o lugar de Regodesebes, pero non podemos asegurar que se trate do mesmo sitio.

14. Lugares chamados Teixeira hainos en San Martín e Santalla de Ozcos.

dita de Prado¹⁵ que foi. E estas herdades dámosvolas cum todos sous jures e pertencenças, labradas e por labrar e chantadas e por chantar e bravas e mansas e cum montes e cum fontes e cum todos sous dereitos e aboamentos e estas herdades des hoje este día sejan fora de nosso jur e de nosso poder e metudas en mao e en poder do abbade e do convento libremente para sempre jamais e que façades delas toda vossa vontade a todo tempo que vos mester for.

E nós sobreditos Pero Martiez e Maria Peláez outorgamos sempre por todas nosas boas fazervos estas herdades e esta doaçón de paz a todo tempo e quen volas quisser embargar, quer da nossa parte quer da outra estraia, haja a ira de Deus e aa voz del Rei C mrs. peite e dóbrevos quanto vós demandar, e a carta e a doaçón seja valioessa por sempre e estábil.

Feita a carta II días por andar do mes de maio, era de mil e CCC e XXXVI anos. Ts Miguel Johanes clérigo de Vilaboa¹⁶ e Gonzalo Fernández e Johán do Vao¹⁷ moradores en Vilaboa, ts. e Pero Díaz de Ginzo¹⁸ e Pero Pérez do Rego Seco¹⁹ e Meen Galo fillo de Gonçalvo Méndez de Vileimir, ts. E eu Pero Martiez e eu Maria Peláez esta carta desta doaçón mandamos fazer e oímola leer e roborámola e confirmamos por nossas maos propias. E eu Domingo Peláez notario dado do bispo nas ribeiras de Miranda presente fui e esta carta por mia mao propia escribí e puge en ela meu sinal en testemoio de verdade que é tal que jaçen estas herdades su signo de San Jullão de Vilaboa.

---

15. Lugar da parroquia e concello de Santiso de Abres.

16. Parroquia de San Xulián de Vilaboa, concello da Pontenova.

17. Non sabemos se se refire ó lugar do Vao, parroquia e concello de Santiso de Abres, ou ó lugar do Vao Vello en Vilanova de Ozcos. Tamén existe o río do Vao dos Cardos en Vilanova.

18. É posible que sexa o actual lugar de Xinzo, parroquia e concello de Tapia de Casarego.

19. Río do concello de Taramundi.

1.2. REFERENCIAS A ASTURIAS NA PROSA MEDIEVAL GALEGA

Na prosa histórica medieval (*Crónica de Santa María de Iria, Crónica Xeral*) hai referencias ós reis asturianos e á súa relación co culto ó Apóstolo.

Ofrecemos un texto da *Crónica Xeral* en que se alude á construción de Santa María do Naranco, con referencias ós reis asturianos.

Andados quatro anos do reynado del rey dom Rramiro, começou a fazer ua jgleia de pedra marmor abouedada cō arcos, aa onra de Santa Maria, eno monte Naurâcio, que é a vna legoa de Ovedo. Et fezo outra jgleia aa onrra de Sam Miguel arcâgel, outrosi mui nobre et de mui grãde obra. Et fez açerca uus paaços para si, outrossy de mui grãde obra et mui bõa.

Et do quinto ano do rreynado deste rey dom Rramiro, que reynou segundo del rrey don Affonso, o Casto, nõ achamos nehua cousa que a estoria perteesca. Et aquel quinto ano que habemos dito do rreynado del rey dom Rramiro en aquestas cousas que habemos ditas passou, segundo o fallamos pellas estorias

[...]

Et enpos isto esse rrey don Affonso, poendo seu coyddado en obras de peedença santa, mandou fazer sobrelo corpo de Sanctiago ua capela de mui fremosa obra, et deulle grandes herdades aa jgleia et fremosoua et onroua de muytas bõas doonas de ouro et de prata et de campãas et de vistementas de seda et de pedras preciosas. Et fezo outrosi sobrelos corpos de San Fabundo et de San Primitiuo, ena ribeyra de Carrõ, ua jgleia de grande lauor et onroua de todalas coussas que eram mester. Mays depouys a tempo destroyron os mouros essas jgleias ena sazõ que chegarõ ata Santiago.

Outro si fezo este rrey don Affonso, para defendemento da jgleia de Sam Saluador de Ovedo et de toda essa terra, o castelo a que dize Gazom, enas marinas d´Asturas, ca se temiã que veessem pela ventura daquela parte nauios de mouros et que destroyriã estes santuarios. Et fezo outrosi en esse castelo de Gazõ, a seruiço de Deus, ua jgleia de

grande obra cõ piales et arcos de pedra marmor et poslle nume San Salvador. Depoys enviou por tres bispos que a sagrassem. Et forõ estes: don Sisnãdo, arcebispo de Santiago; Naustro, obispo de Coímbra; et Ricardo, obispo de Lugo. Et deu ele y mui bõas doõas. Et ontre totalas mellores doõas foy ua crux muy grande toda de ouro puro, chea de pedras preciosas, que el mandara fazer. Et en esse ãno aqui dito morreu Adriam, o papa, et foi posto en seu lugar Joham, o sétimo.

2. OS SÉCULOS ESCUROS

Debido a unha serie de motivos de carácter político abondo coñecidos, durante o período que normalmente denominamos Séculos Escuros (XV a XVIII) prodúcese un proceso de castelanización do territorio de fala galega que afectou de xeito especial a escrita.

Nos usos literarios cultos, impónse o castelán en todo o Estado de xeito case exclusivo, pero o galego mantense na transmisión oral e nas súas manifestacións literarias.

A finais do XVIII, os autores da Ilustración comezan a interesarse por recompilar e poñer por escrito este tipo de literatura. O Padre Sarmiento, de orixe berciana, non se limitou a este labor recompilatorio, senón que foi un dos primeiros en defender con firmeza a dignidade do galego e a necesidade de que estivese presente no ensino, na Administración, na Igrexa e na sociedade en xeral.

Co paso do tempo, o interese por estas mostras da cultura popular foi a máis, e aínda na actualidade se continúan publicando novas recompilacións, sexa en breves escolmas ou en publicacións máis exhaustivas.

Resulta imposible datar a orixe de cada unha destas manifestacións, pero baseándonos no contido, na sociedade que reflicten etc., podemos dicir que nas escolmas actuais conviven contos e lendas antigos con outros de orixe máis recente. O acervo da literatura popular, especialmente os contos, vai medrando e non entende de periodizacións.

É frecuente que un mesmo conto, coas variantes lóxicas nun texto de transmisión oral, apareza en lugares e tempos distintos, e que de aí pase a diferentes escolmas. Sucede, por exemplo, coa historia do rato que afogaba en viño e consegue salvarse grazas a un gato¹, ou coa do animal que quere saber se pode vencer a un home² e atopa cun ferreiro duro de roer. Outros contos que se repiten con frecuencia son os relacionados coa Santa Compañía, cos mouros, o do demo con forma de año que consegue que unhas mozas o quenten, ou o do pastor que engana un raposo meténdoo onda un can dicíndolle que alí hai pitos, e que remata sempre coa coñecida afirmación: —“Pitos serán, pero ólenme a can”.

Como dicíamos, son moitas as publicacións que escolman manifestacións populares da zona. Unhas veces trátase de artigos en revistas ou noutro tipo de publicacións colectivas e outras de volumes monográficos máis ou menos amplos. Tamén é frecuente que estes textos compartan espazo con outros de carácter etnográfico, folclórico ou costumista: remedios caseiros para as enfermidades, como se levan a cabo determinados labores tradicionais etc.

En distintos artigos recóllense ou analízanse aspectos das manifestacións populares de Villaión³, Rozadas⁴ (Boal), Santiso de Abres⁵, Castro⁶ (Grandas de Salime) etc.

-
1. Aparece en *Contos populares da terra Navia-Eo* (1992) e tamén en López Valledor (1999).
  2. Na escolma da Mesa prá Defensa del Galego de Asturias (MDGA) trátase dun oso e na de López Valledor dun lobo.
  3. L. Castro Menéndez e X. A. González Riaño (1984): “Dellos aspectos máxicos nel folclor de Villayon”. En: *Lletres Asturianas* (13: 55-56).
  4. X. M. Suárez Fernández (1991): “Contos tradicionais y outras narracióis de Rozadas (Bual)”, En: *Lletres Asturianas* (46: 99-114).
  5. A. M. Gutiérrez Margaride (1993): “Refrains, ditos e canciois da terra de Santiso de Abres”. En: *A Freita* (3: 25-29).
  6. A. Álvarez Peña (1997): “Hestorias y liendas de Castro (Grandas de Salime)”. En: *Entrambasauguas* (4: 10-12).

Tamén hai volumes monográficos sobre lugares concretos, de autoría individual ou colectiva, como son os seguintes:

En 1999 Fanny López Valledor (París, 1973, con familia en Ibias) publica *Literatura de tradición oral nos Coutos (Ibias)*, unha completa recollida de mostras populares da zona, con predominio dos contos, rigorosamente clasificados.

En 2000 Francisco Xavier Frías Conde publica *Contos e cantigas conaviegas*, unha das súas moitas achegas á cultura da zona.

M.^a del Carmen García García (A Veiga dos Molíos, Presno, Castropol, 1975) publicou en 2006 *Literatura de tradición oral en Presno (Castropol)*. Trátase dun volume que recolle mitos, lendas, contos, romances, cancións, adiviñas, refráns, conxuros, oracións e responsos conservados aínda nesta parroquia. O libro inclúe un estudo introdutorio no cal a autora demostra ter un bo coñecemento deste tipo de manifestacións culturais desde o punto de vista da análise literaria.

En 1992 a MDGA (Mesa prá Defensa del Galego de Asturias) publicou *Contos populares da terra Navia-Eo*. Trátase dunha antoloxía que inclúe 18 textos da tradición oral, publicada na colección Castelo das letras, dirixida por Frías Conde. Nas historias recompiladas aparecen varios dos protagonistas típicos dos contos populares: oficios (xastres, zapateiros...), o demo, Xesucristo e os santos, tolos e cordos, animais (raposos, lobos, burros, gatos, ratos...), curas, bruxas etc.

Tamén en 2007 o Ceder (Centro de Desarrollo Rural) Ozcos-Eo, Cajastur e o Concello da Veiga publicaron *Agora que m'acordo*, un

pequeno caderno que inclúe un conxunto de textos variados, en prosa e verso (refrás, cantares, ditos, “cousilías”, anécdotas, contos etc.), entre os que podemos atopar algúns tradicionais e outros de creación máis recente. Nalgúns mestúrase o galego e o castelán, como sucede con frecuencia neste tipo de manifestacións.

Os cambios sociais que se produciron nas últimas décadas fan que cada vez sexa máis difícil atopar e transmitir este tipo de mostras culturais e que, cando as atopamos, estean bastante desprovistas do carácter educativo e de entretemento que tiñan antano. Con todo, incluso os rapaces máis novos reviven esta herdanza dos seus entregos, como podemos comprobar nos textos publicados nos distintos volumes que recollen os premios do certame Antonio Raymundo Ibáñez, Marqués de Sargadelos ou nalgunha publicación escolar.

Como adoita acontecer, moitos destes contos repítense noutros lugares, como demostra con rigor a catedrática da Universidade de Vigo María Camiño Noia Campos en *Contos galegos de tradición oral*, no que tamén aparecen mostras desta zona, en concreto do libro de Fanny López Valledor. Sucede, por exemplo, con “O macho e a viúda”, recollido por esta autora no seu magnífico traballo sobre a literatura de tradición oral nos Coutos –Ibias; o relato é unha versión simplificada do *Conto gallego* que Rosalía de Castro escribiu baseándose tamén na tradición oral⁷. O mesmo ocorre con “Entrilla-lo leite”⁸, que lembra a “Esporretar”⁹ de Ánxel Fole.

7. Outra variante deste conto, co título de “Xogar a mula por unha viúda”, recóllese en *Escolma de literatura popular galega*, de Domingo Blanco (1996), Vigo: AS-PG, pp. 181-182.

8. López Valledor (1999: 39).

9. Ánxel Fole: *Historias que ninguén cre* (1987), Vigo: Xerais (1987: 133-134).

Das obras anteriormente citadas ofrecemos a continuación unha pequena escolma de textos, séndomos conscientes, por unha banda, da imposibilidade de amosar a gran diversidade de contidos que hai e, por outra, de probarmos a súa pertenza ós Séculos Escuros. En calquera caso, valen para ilustrar o tipo de literatura que existía na zona naqueles tempos e que chegou ata os nosos días, aínda que hogano haxa serio perigo de que rompa a cadea de transmisión.

O primeiro texto é o conto ó que nos referíamos anteriormente:

O MACHO E A VIÚDA¹⁰

Era unha muller e morreulle o home, e deu en chorar, choraba, choraba, quén sabe o que choraba.

Ye era cuando andaban, xa hai ben tempo que foi, era cuando andaban, non había coches, andaban todo con machos, chamábanlles arrieiros, había algunhos que tiñan un fatado de machos ye andaban arreando así.

E iba ún con unhos machos e pasóu por cerca d'aquela casa e iba outro cuando él, non sei se sería vecín, e dixo ún:

—Ai Dios mío, ¡cuánto chora esa muller! ¿Que lle pasa?

Dixo o dos machos:

—Morreulle o marido e ten unha pena que la Virgen Santísima.

E dícelle o outro:

—Ela non ten tanta pena, cómo se fai...

E dixo o dos machos:

—Ten, ten, ten muchísima pena.

10. López Valledor (1999: 81-82).

E dícelle o outro:

—¡Cuánto m'apostas a que durmo esta noite co ela, con toda a pena que ten!

E díxolle:

—Apostamos o mellor macho que teño.

Dixo:

—Bueno, apostámolo.

Foise pre onde ela ye ela tiña muita pena e él non al convencía; e foise facendo qu'era un pariente lejano, que cuadrulle de chegar elí e que tiña esto e que tuvera esto outro, e despois díxolle:

—Bueno, mira, é mellor que nos deitemos, porque mira, eu véñolle cansado e agora o que morréu xa morréu.

E foron e deitáronse xuntos, e despois o dos machos taba debaixo da cama, e despois ela, non sei o que lles pasou, dixo:

—Ai meu homín querido, qué pronto t'ofendo.

E dixo o dos machos:

—Ai grandísima zorra, ¡que macho que eu perdo!

O seguinte conto, cun rato como protagonista, repítese con variacións mínimas en diversas escolmas:

O RATO QUE CAEU NA TINA¹¹

A primeiros do outono, cando o viño está a ferver nas bodegas, un rato caeu nunha tina. Salir non podía, pois esvaraba polas paredes.

O gato da casa subiu hasta a beira da tina a ver que demo era aquel eslapuceo, e viu o rato alí.

—Se me sacas, déixoche que me comas— propuxo o rato.

O gato non o pensou: espurriu a pata e sacouno.

—Agora espera —continuou o rato— que me vou sacudir pra que che saiba mellor.

11. *Contos populares da terra Navia-Eo* (2007: 56-58).

E empezou a sacudirse, pero cun ollo nun furado da parede e o outro no gato, e nun descuido deste, meteuse no furado.

Entón díxolle o gato:

—¡Vaia palabra que teís!

E contestoulle o rato:

—¡Ai ho¹²!, nunca lle fagas caso a un borracho.

As lendas de damas encantadas de longa cabeleira abundan na literatura popular, coma esta que reproduce Emma Blanco Fernández:

A DAMA DEL AVELLANEIRA¹³

Esta é a historia d'un paisano que viviu en Sarriou, un barrio mui pequeno de Cuaña, unde el día de San Xuán xuntábanse todos os vecíos pa fer úa festa. Esta festa empezaba un día antes, condo as muyeres iban adornar a fonte con flores. El día seguinte pola mañá cedo, a primeira muyer que fora buscar augua a la fonte, casábase al siguiente ano. Pola tarde bailaban, fían úa merenda con comidas que se fían en cada casa, falaban. Pero al anoitecer toda a xente ía pá súa casa porque aparecía úa muyer nova debaixo d'úa avellaneira que ta xunto al río, peinando as súas gadeyas, a chamada xana en outros poblos y en Sarriou a dama del avellaneira.

Este paisano nun fixo caso y foi a veyá porque ouguira qu'era muy hermosa. Condo chegou á veira del río, escondeuse detrás d'us fuletos y viu á muyer.

Él quedou apasmao vendo lo guapa qu'era, tía el pelo llargo y d'ouro y iba vestida con un traxe llargo. Mentras se peinaba, cantaba úa canción mui rara.

De repente el home movéu un pouco us fuletos y a dama enterouse y a partir d'ese momento el paisano nun s'enterou de nada.

12. No orixinal, *iAiou!*

13. V Premio Antonio Raymundo Ibáñez, *Marqués de Sargadelos* (2003: 188-189).

Al día seguinte, apareceu na súa cama y foi preguntarlle á súa muyer que lo trouxera pa casa y díxoye: “Encontrámoste na veira del río tirao con muita fiebre”. El home taba todo angustiao y intranquilo, porque nun s’acordaba de nada. Así pasaba todos os anos, os homes desaparecían y aparecían sin saber que fían.

Alexis Bermúdez recolle de súa bisavoa esta vella historia ambientada en Santalla de Ozcos:

EL ESCONXURO¹⁴

[...]

Durante un vrao de muita calor, por todos os campos, hortos e cultivos de Santalla, empezaron a aparecer uns bichos grandes como puños, que se chamaban “langostas”. Nun principio parecía que era pouca cousa e que era máis unha cousa estraña que todos iban ver, que un peligro real; pro todo foi cambiando. Cada vez eran máis, e non morrían, utilizaran el método que utilizaran. Arrasaban todo y’era peligroso poñerse ante elas, e provocaban tanto horror e miseria que todos se deron cuenta de que aquela plaga era obra del mesmo demo.

Pensaron marchar e deixar Santalla como un pueblo maldito, pro alguén acordouse dos “esconxuros” que tían os curas da época. Rogáronlle a un sacerdote que lo fixera, ye esperaron a ver que pasaba.

El esconxuro durou un día e unha noite ye ouíronse grandes aulidos, caeron reluscos e as langostas parecía que marchaban; pro cuando iba ameicer, todos viron asustados que non marcharan, retorciáanse enfurecidas, como se tuveran queimando.

Cunta mía bisabola que nunha parede de Santalla, inda nun fai muitos anos, notábanse as huellas que estos bichos deixaran.

---

14. *I Premio Antonio Raymundo Ibáñez, Marqués de Sargadelos* (2003: 61-62).

No mesmo volume có anterior, Silvia Braña cóntanos unha lenda que fala de tesouros:

A PEDRA DEL TESOURO¹⁵

Hai muitos anos, nun monte entre a Ruxía e Cotarelo, vivía un home mui probe que vivía del sou rabaño de cabras, e un día alindándolas por cerca dun despeñadeiro, resbalou nel barro e caéu polo despeñadeiro. Al cayer cayeu un bon penedo encima da cabeza ye pasou muito tempo alí hasta qu'el corpo desapareceu ye quedóu a marca fonda na pedra.

Desde esa, muita xente vai vela. Cuntan qu'unde ta a pedra, enfrente d'ua montaña, se te deitas na pedra encima da figura e zarras el ollo esquerdo, ves na montaña un tesouro.

Nos contos populares non poden faltar os lobos. Velaquí unha mostra, da autoría de Gabriel Arruñada Alonso:

ÚA NOITE DE LOBOS¹⁶

Fai muitos anos núa noite oscura na que non había lúa, viña un home de polavila, e de camín a súa casa tía que pasar por un monte mui oscuro.

Nel monte había úa seara cuando empezou a oír un ruído polo outro lado do cierre da seara. Mirou hacia alí e vío que iba un lobo fregando o rabo contra os palos do cierre.

Cuando puido o home, do medo que levaba, engancho o lobo polo rabo e tuvo toda a noite tendo mao del.

Al outro día, pola mañá, pasou por alí un vecín que iba a traballar e al velo colleu un palo e deulle con el al lobo hasta que o matou. E por fin, o home puido seguir o camín prá súa casa.

---

15. *Op. cit.* 71.

16. *V Premio Antonio Raymundo Ibáñez, Marqués de Sargadelos* (2003: 233).

3. O REXURDIMENTO E O TEMPO DAS IRMANDADES

O feito de que no territorio asturiano de fala galega non haxa no século XIX autores nin obras en prosa especialmente destacables non debe interpretarse como unha anormalidade; en realidade, tampouco no resto do territorio de fala galega, tanto dentro coma fóra da Galicia administrativa, houbo figuras que acadasen o nivel ó que chegou a poesía.

Pola contra, danse en relación coa zona unha serie de feitos que cómpre mencionar, pola singularidade cultural que se enxergaba:

- Ademais da publicación en Madrid de *La Ilustración Gallega y Asturiana* (1879-1881) con algunhas referencias á zona, Bernardo Acevedo y Huelves e Marcelino Fernández y Fernández recompilan literatura tradicional ou léxico do Eo-Navia nas súas obras, como máis adiante indicaremos.

- Nos Xogos Florais de Tui (1891) existe tamén un recoñecemento explícito ó galego de Asturias:

Tódolos traballos han de ser rigurosamente inéditos e escritos en galego antigo ou moderno, berciano ou dialecto do país asturiano comprendido entre o Eo e o Navia¹.

- Se cadra foi isto o que provocou esta intervención da autoridade na Asemblea e Exposición Escolar de Pontevedra, en 1893:

Perdonadme, señores representantes de Asturias y Galicia, que conservais en vuestro bello país la dulce, melancólica y graciosa lengua de vuestros padres, perdonadme, repito, el que asegure que el dialecto es cosa grave que se opone grandemente al armonioso, rico, inimitable y melodioso idioma de nuestra España.

- A finais do século XIX xurdiron en toda a zona do occidente asturiano e da Mariña lucense varias publicacións de carácter local ou comarcal. Ribadeo foi pioneiro, coa aparición en 1866 de *La Cuenca del Eo*. Posteriormente cabeceiras coma *El Eo* (1879)², *Las Riberas del Eo* (1881), *El Occidente de Asturias* (1882), *Faro de Tapia* (1898) etc. acollen colaboracións de diversos autores da zona, pero a presenza do galego nos textos que podemos consultar é mínima. Ás veces tampouco resulta doado saber se se trataba de autores dunha banda ou da outra das ribeiras do Eo, xa que era frecuente que asinasen con iniciais ou con pseudónimos. Os escasos artigos relacionados coa comarca ou as alusións á zona que podemos ver en *Revista de Asturias* (1877), en *La Ilustración de Galicia y Asturias* (1878) e en *La Ilustración Gallega y Asturiana* (1879) están redactados en castelán.

---

1. Francisco Fernández Rei (1991).

2. Indicamos, igual que nas publicacións que citamos algo máis adiante, o ano no cal comezaron a súa andaina.

- Desta época (1887) é tamén o primeiro estudo que adscribe ó galego a fala do Eo-Navia. O seu autor foi o dialectólogo sueco Munthe³. En 1906 Menéndez Pidal insiste na mesma idea na súa obra *El dialecto leonés* e diferencia entre “galego” (área de *lobo* e *ela*) e “galego oriental” (zonas de *llobo* e *ella*).

O primeiro terzo do século XX foi unha época de bastante actividade cultural en Galicia. Pasada a primeira década, en que se foi fraguando o dinamismo posterior, colectivos como as Irmandades da Fala⁴, o Seminario de Estudos Galegos, o Grupo Nós ou o Partido Galeguista implicaron moitas de persoas no proceso de recuperación da nosa identidade cultural e tamén política. A intelectualidade galega non esquecía a terra e a cultura de entre o Eo e o Navia, como demostran textos de autores coma Vilar Ponte⁵:

...Astra o Navia e astra Ponferrada, por outras bandas, ten que esculca-lo xeógrafo que estude o noso chan,...

De xeito similar ó labor cultural que nalgúns sitios de Galicia desempeñaron as Irmandades, alén do Eo destaca a vizosa actividade que agromou en Castropol en torno á Biblioteca Popular Circulante⁶, unha iniciativa sen precedentes na zona que dá pé a un dinamismo cultural envexable, tanto na vila coma nas parroquias, como se pode comprobar a través da prensa da época e dalgúns artigos que analizan este fenómeno.

---

3. Tomamos o dato do *Informe lingüístico sobre a nosa terra Eo-Navia* (2007: 29, 30).

4. Que se saiba, non se constituíu Irmandade ningunha no Eo-Navia, pero o seu labor tivo repercusións nesta parte de Asturias: representacións teatrais, participación en certames de Galicia por parte de autores da zona, algún deles premiado, como é o caso de Santos Mediante etc.

5. A. Vilar Ponte (1971): *Pensamento e sementeira*. Ed. Galicia. Centro Galego de Buenos Aires.

6. En 1922 botou a andar esta iniciativa xurdida no concello de Castropol. Tratábase dunha rede de bibliotecas espalladas polas parroquias para que a xente do rural non estivera en inferioridade de condicións para acceder á cultura. Chegou a haber once en Castropol, tres na Veiga, unha en Tapia e outra en El Franco. En 1936 os militares disolveron a xunta directiva e puxeron fin a este brillante proxecto.

Continuando co proceso que se iniciara a finais do século anterior, nas primeiras décadas do século XX as publicacións comarcais proliferaron aínda máis debido, principalmente, ós movementos agraristas e ás rivalidades políticas do momento. Así, seguindo o ronsel de *Las Riberas del Eo*, agromaron *El Porvenir Asturiano* (1903), *Castropol* (1905), *El Eco de Navia* (1906), *El Agricultor* (1907), *El Ribadense* (1909), *El Avance Asturiano* (1911), *La Juventud* (1912), *El Río Navia* (1913), *El Eco de Navia* (1906), *Tío Pepe* (1913), *La Semana Naviense* (1913), *Brisas del Eo* (1916), *La Comarca del Eo* (1919), *Ecós Vegadenses* (1924), *Vida Boalense* (1925), *El Aldeano* (1929), *El Franco* (1931), *El Radical del Eo* (1932), *Atalaya* (1933) etc. Incluso na emigración xurdiron publicacións relacionadas coa zona, como *El Progreso de Asturias* (1919), fundada en Cuba polo boalense Celestino Álvarez.

A duración destas foi moi desigual: dunhas apenas saíron á luz uns cantos números, mentres que outras aínda se manteñen actualmente, como é o caso de *La Comarca del Eo*.

Estas publicacións acentuaron o que algún estudoso ten denominado “articulismo”, da man de numerosos autores que participaron, con máis ou menos intensidade, no xornalismo local do momento.

Como sucedía no século anterior, nos primeiros tempos usábase sobre todo o castelán, pero pouco a pouco foron aparecendo colaboracións integramente en galego ou fragmentos en galego dentro de textos en castelán.

Mención á parte, polo carácter da publicación e polo contido dos textos, merecen as colaboracións de Armando Cotarelo Valledor na *Revista Nós* (1920), cun alcance que superaba o interese local. Don Armando Cotarelo, natural da Veiga, foi unha figura de primeiro nivel na época, absolutamente integrado na dinámica cultural da Galicia do momento, na que desempeñou cargos destacables.

Tamén cómpre destacar o papel de Fermín Penzol, que, aínda que non destacou polas súas publicacións, levou a cabo un inxente labor como bibliófilo e activista político.

Ademais dos textos publicados, os autores deixaron inéditos outros que, nalgúns casos, acabaron editándose grazas á xenerosidade dos herdeiros. Un exemplo disto é a obra de teatro *El trato*, de Francisco Fernández Arias Campoamor, rescatada e publicada por Xoán Babarro⁷ na súa tese e posteriormente pola Asociación Rapalacois das Figueiras, en edición de Suárez Fernández (2005). Outros textos seguramente se perderon ou agardan mellores tempos en arquivos e caixóns familiares.

No relativo ós nomes que cómpre citar en relación con todo o anterior, xa a finais do século XIX destaca o labor de Bernardo Acevedo y Huelves e Marcelino Fernández y Fernández. Despois van xurdindo outros coma Ramón García González, que asina frecuentemente con pseudónimos coma Ormán⁸ ou Farruco, Herminio García Allande, Alejandro Sela, Franco Vior, María Ramona Penzol, Victoriano García de Paredes, Antolín Santos Mediante Ferraría, Armando Cotarelo Valledor etc. Cada un destes autores escribe intuitivamente, manténdose polo xeral á marxe das tendencias protoestandarizadoras que se dan na maior parte dos autores que viven en Galicia.

Algúns deles asinan co seu nome, mentres que outros o fan con pseudónimos, sen que sexa sempre posible saber quen está detrás destes, como sucede con X.⁹, Sarasqueta, Fulano de tal ou Ambrosio.

---

7. Xoán Babarro (2003, II: 247-262).

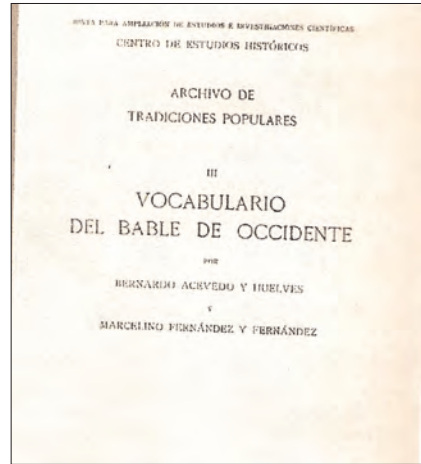
8. Tomamos esta información de Babarro (2007: 52), que á súa vez a recolle de Suárez Fernández.

9. Xavier Coronado (2003) atribúelle esta sinatura a Francisco Manuel Fueyo, das Campas (Castropol), que publica unha colaboración en verso en *El Aldeano*. Non sabemos se é o mesmo X. que asina un artigo en prosa en *Río Navia*, n.º 61 (10 de outubro de 1914).

3.1. BERNARDO ACEVEDO Y HUELVES

Naceu en Boal en 1849 e faleceu en 1920 en Uviéu. Cursou os primeiros estudos en Coaña, o bacharelato en Tapia e comezou Medicina en Madrid, aínda que non rematou a licenciatura. Desempeñou varios cargos burocráticos cos que pagou os estudos de Dereito. En 1889 pasou a exercer como avogado do Estado con destino en Uviéu.

Como autor literario escribiu poesía en castelán e asturiano e recibiu algúns premios. Tamén se preocupou polo folclore e a investigación, e colaborou na prensa madrileña, en *El Anunciador* de Uviéu e noutros xornais asturianos. Chegou a ser correspondente da Academia de Historia e da Real Academia Española.

En castelán publicou *Los vaqueiros de alzada en Asturias* (1893), *Boal y su concejo* (1898) e, en colaboración con Marcelino Fernández y Fernández, publicou *Vocabulario del bable de occidente* en 1932, que, en realidade, recolle léxico desde Valdés ó Eo, pero principalmente dos concellos de Boal e El Franco, de onde eran orixinarios, respectivamente, os autores.

3.2. MARCELINO FERNÁNDEZ Y FERNÁNDEZ

Naceu en El Franco en 1866 e faleceu en 1932. De orixe moi humilde, desempeñou varios oficios ó mesmo tempo que custeaba os seus estudos de bacharelato e de Filosofía e Letras.

Exerceu como profesor de latín no instituto de Tapia e, posteriormente, no de Uviéu, destacando como renovador pedagóxico. Colaborou asiduamente na prensa asturiana e na de Madrid. Tamén desempeñou tarefas políticas: alcalde de Uviéu en 1915 e gobernador de Cáceres despois.

En 1898 publicou *El Franco y su concejo*, que se reeditou en facsímile en 1984. Nesta obra, aínda que está toda en castelán, reproduce en galego algúns exemplos de composicións rimadas (refráns, ditos...).

En 1932, en coautoría con Acevedo y Huelves, publicou *Vocabulario del bable de occidente*. A obra vai introducida dun texto de Menéndez Pidal e doutro asinado por Marcelino Fernández, redactado en castelán, pero que remata cun fragmento en galego:

Para terminar esta introducción, pondremos una muestra de la conversación en este bable (sic.): “Por a mañá fun á fonte a buscar na canada d’augua. Despois trouxen del eiro un feixe d’herba, puxen el pote al llume na gamayeira pra fer a xanta, axudein a mi madre a enforñar y deitein el neno n’el berzo, porque xa había muito tempo que taba erguido. Ei teis el meu llabor, dito de présa na mía fala”.

MARCELINO FERNÁNDEZ
Oviedo, octubre 1928

Á parte disto, a obra vén a ser un dicionario similar a outros da época, con entrada en galego e tradución ou explicación do significado en castelán, pero que incluía con frecuencia exemplos do uso da palabra en ditos, refráns ou frases feitas, como sucede nos casos que engadimos a continuación:

Esgayar: Hender, no del todo, una cosa. Se aplica principalmente a los puntos de la pluma de escribir: “Non podo escribir con esta pluma porque está esgayada”; “Esgayóuseme a pluma”. Us. del Navia al Eo, pero en los concejos de Vegadeo, San Tirso y Taramundi se dice esgallar y esgallada.

Fuso: [...] “En cada roca el sou fuso, y en cada terra el sou uso”.

Pega: [...] “Una pega, pegarada, puxo un ovo núa arada –puxo un– apegarou –puxo dous– apegarou... puxo... y acabou (Coaña y Boal).

Vento: [...] “Cando chove e fai vento non se pode andar”.

Volo, -a: [...] “Alábome sola porque non teño vola”. Us. de Valdés a los concejos de la montaña de la ribera del Eo, donde se dice abó, aboa, como en gallego.

3.3. VICTORIANO GARCÍA DE PAREDES

Avogado de Castropol falecido en 1931. Participou na política do momento como concelleiro e deputado provincial.

Colaborou con textos de boa calidade no xornal *Castropol* e foi redactor de *El Aldeano*.

Un ano despois da súa morte, neste último xornal anúnciase a publicación dunha recompilación dos seus artigos por subscrición popular; nos números seguintes á publicación desta iniciativa fanse constar cantidades concretas destinadas para este fin, pero non temos constancia de que chegase a editarse.

Nos seus textos usa o castelán, pero por veces intercala fragmentos en galego de certa extensión, como sucede neste exemplo¹⁰:

[...]

La gitana desapareció en un recodo de la Poceira; yo seguí de prisa mi camino por si algo podía ver de la feria de Silvallana, que nunca mucho sería, pues la tarde iba muy avanzada. Sin embargo llegué al soto de la carretera con tiempo suficiente para oír este parlamento entre Antón de Robleda y el Baxelo:

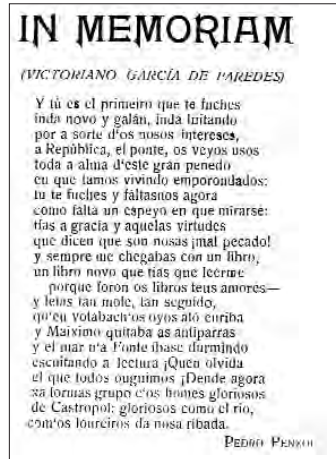
—*Cuanto qués por el burro?*

—*Veintitrés pesos.*

—*Veintitrés mil demos carguen contigo, animal. ¿Quen che vai dar veintitrés pesos por eso?*

—*¿Pois que ten?*

—*¿Pois tu non ves que ta desentabliyao?*

Poema de Pedro Penzol a García de Paredes

10. *Castropol* (18: 3-5), 10 de xaneiro de 1905.

—*A ver si che desentabliyo eu a cabeza dunha piña. ¿Onde ta el desentabliyamento?*

—*¿Que che parez? Mira que pernas ten; parecen dous fueiros.*

—*Siempre fuche muy rocín, pero nunca cuidei que foras tanto. Esta feitura de pernas, pra que lo sepas, é conformación dél.*

—*Bueno, pois de todas maneras, guarda el burro ou vai a que lle levanten a espinilla.*

—*Tu, ¿cuanto dás?*

—*Dareiche once pesos.*

—*Me caso en mi cara, hay que partir esa diferencia; —terció a este punto Sidrón da Boucel— tñ, Antón, daye dez e oito pesos, que el burro é bon, y acabade dunha picotera vez, que xa me tedes amocando con tanto falar.*

—*Mi alma, mi alma, é muito¹¹ baxar!*

—*Y eu creo que é subir de máis, pero vamos a tomar unha copa y falaremos.*

Y allá se fueron los tres.

Varios aldeanos y algun señorito galopan arriba y abajo en desmendradas jacas del país...

3.4. FRANCO VIOR Y PRIETO

Natural de Castropol, vila onde tamén faleceu o 13 de xaneiro de 1931, cando era alcalde deste concello.

Cursou os primeiros estudos na vila natal, despois en Tapia no colexio dos agostiños e posteriormente doutorouse en Dereito en Uviéu.

11. No orixinal *mucho*.

Exerceu a súa profesión na súa vila natal e foi un dos membros do padroado fundacional da Biblioteca Popular Circulante. Colaborou en publicacións da época como *Castropol*, *La Comarca del Eo* e *El Aldeano*, do que foi redactor. Neste último xornal, segundo Xabier F. Coronado¹², é o autor dunha serie de editoriais que, baixo o título “Aldeanadas”, inicia con este fragmento¹³:

El primeiro día que me presentei en público, casi toda a xente quedou bastante satisfeita de min, pero non así del meu nombre, al que muitos fixeron reparos de consideración. Unhas nenas amigas mías, que por cierto me queren ben, dixéronme en confianza: “Non debías chamarte así, por que cuando nunha reunión de señoritas aparece un rapaz con ademanes toscos, todas decimos que é muy aldeano”: Unhos señores que tamén me aprecian, dixéronme, abundando na mesma idea, que el meu nombre era pouco poético. Por fin, nunha oficina pública enfadáronse conmigo, por causa del nombre, porque, al decir daquela xente, el aldeano, salvo honrosas escepciois, é un ser rutinario, mal enseñado y máis mal intencionado, que pensa que sempre lo van roubar aunque non teña que roubar, y que, pertenecendo a unha das clases que hoy vive máis¹⁴ a gusto, cree que el solo é el que trabaya¹⁵ y el que paga as contribuciois, as cuales, por non saber pra que sirven, nin darse cuenta del beneficio que por elas ye devuelve el Estado, considera como un latrocinio que este ye fai abusando da súa fuerza... pior eínda: como un latrocinio que ye fai el recaudador amparado por la fuerza del Estado.

A todas estas personas quero contestar, non pretendendo convencelas de que el meu nombre sexa el meyor que puido poñérseme –que pra gustos se fixeron colores y todo é según el cristal con que se mira– sinón pra que conozan as razóns que tuvo meu padrín pra bautizarme como me bautizou.

---

12. F. Coronado Xabier (2003).

13. *El Aldeano*, n.º 2, 31 de outubro de 1929.

14. No orixinal *mai*.

15. No orixinal *trasbaya*.

A aquelas nenas heiyes de decir, tamén en confianza, que si ben eu quero ser cortés y tratable y servicial pra con todo el mundo, non teño sin embargo por misión a de cortejar con as señoritas, nin pretendo, nin quero, ser elemento indispensable nos bailes de sociedade. Dígoyes esto, algo fuerte, por que vexo por donde van: xa vexo que dan á palabra aldeano unha significación que non ten, de mal ensinado, poñéndola en contraposición con outra palabra, a palabra señor, á que tamén, non sei por qué, me parece que ye dan unha significación de ben ensinado, na práctica al menos, lamentablemente extensiva. ¡Y queren que eu pague as súas faltas de gramática! y eu non quero. (...)

3.5. MARÍA RAMONA PENZOL

Trátase dunha figura de excepción no abundante movemento cultural do Castropol de comezos de século, dominado por personalidades masculinas.

Valémonos de novo de Xavier F. Coronado (2003), que indica que María Ramona Penzol, ademais de encargarse co seu esposo D. Vicente Lorient Cancio de coordinar as actividades da Biblioteca Popular Circulante, formaba parte do consello de redacción de *El Aldeano*, en que publicou tres “cuentíus” baixo o pseudónimo El Aldeano d’a praza. Neles ofrece unha visión irónica pero contundente de temas tan transcendentales como a república ou o divorcio, algo que seguramente sorprendería na pluma dunha muller na sociedade da época. De feito, polo que lemos no xornal, deu que falar a súa primeira colaboración, da que reproducimos un fragmento¹⁶:

16. *El Aldeano* (39: 2), 15 de maio de 1931.

Taba el outro día sentado neste meu penedo lendo como tou el periódico, cando ouguín unhas cantas señoritas na acera xunta da mía ventá falar desta república que nos vén agora. Tantas cousas decían dela que creín que estaba de risa. ¡Que non me erga aquí si non foi verdá! pero pra deixaryes falar el que quixesen fixen canto puiden por calar. ¡Demo de rapazas, que cousas se yes ocurren! Y todo é el non tar enterado das cousas. Vou¹⁷ contar algo d'as cousas que yes ouguín.

Decía unha delas: “A mi es una cosa que no me gusta nada la República; la encuentro ordinaria, es mucho más distinguida la monarquía”.

Decía outra que como a primeira que falou yas demás, tía algo de acento de por aló y que non sei de donde yes vén: “A mí, además de eso, es por que no sé que podremos hacer ahora con unos papeles viejos que encontraron el otro día papá y mamá en el desván y que estaban buscando. No recuerdo el nombre que les dieron, pero creo que dijeron que eran pergaminos, y también un escudo o dos. Y claro, esto dicen que ahora no se va a llevar”. Pensei eu pra min si e aínda había escudos y pergaminos nestos tempos, pero debía de habelos, agora que eu non tou enterado.

Despós de ouguir esto, creín que xa se foran, pero non; e inda faltaba el meyor. Outra señorita decía muy apurada: “Lo malo es que con todas estas cosas los labradores y todos los aldeanos –aquí botoume¹⁸ unha mirada que temblou el penedo. ¡Como si eu que tou aquí tan tranquilo tuvese a culpa de todo esto que pasa!– se están poniendo tremendos ¡como si ellos fuesen los amos!” Que señoritas estas! ¿como se fairán pra discurrir axino? ¡Cata que xente! Pero inda non acaben, outra dice: “Y luego a gente que metieron, fijaros que está de ministro Nicolau el que mató a Dato y es un anarquista tremendo” aquí dicen todas xuntas: “¡Que horror!” ¡Que tolas

---

17. No orixinal *Bou*.

18. No orixinal *Votoume*.

tan! elas que queren saber tanto ¿como non saberán que hay un señor dese mesmo apellido que é catedrático y unha persona tan honrada como a que máis? Eitá el que yes enseñan. Non entenden, y despós xa se ve el que dicen.

Eu que ouguira¹⁹ tanta tolura seguida, non quixen escuitar más y púxenme a ler. Pero taba de Dios que non había de poder, porque al pouco tempo pasou un rapacín berrando unha cántiga. Pero esto, ¡mi alma si que me gustou! Tanto foi que lo copiei: Decía:

¿Ya te vas Alfonso XIII

Ya te vas triste de ti?

–No me voy es que me echaron
del palacio de Madrid.

Despois desto non puiden seguir escoitando porque sentín cohetes, música y berros y baxar muita xente por aquí embaxo cunhas bandeiras y pendois muy guapíus y el rapacín que cantaba se foi con elos berrando. ¡Dios ye dé salú pra que poda cantar muitos anos como hoy!

“Escuchad –dice unha das mas señoritas– van tocando el Himno de Riego ¡que barbaridad!” Pos claro señorita ¿non sabe que hay²⁰ República y é lo que se toca en vez da Marcha Real? Y esa bandeira será a que poñan agora pra todo y terán que aguentalo vostedes queiran que non.

Ha de perdonarme, señor director, a molestia y que ye mande esto tan mal amañado, pero é a primeira vez que escribo. Agora que xa ye irei contando mas cuentús y quezaves me salan meyor.

EL ALDEANO D’A PRAZA

---

19. No orixinal aparece *En c’ouguina*.

20. No orixinal *c’hay*.

3.6. RAMÓN GARCÍA GONZÁLEZ

Naceu en Castropol en 1870 e faleceu en 1938. Licenciouse en Filosofía e Letras e despois exerceu a docencia para pasar posteriormente a traballar como inspector de arbitrios na súa vila. Alí, en 1922, participou na posta en marcha da Biblioteca Popular Circulante, a carón de xente coma Vicente Lorient e outros.

Colaborou na prensa, con máis habitualidade en verso ca en prosa, utilizando frecuentemente pseudónimos coma Farruco ou Ormán. Deste xeito asina o primeiro texto²¹ que escolmamos e que nos presenta un episodio relacionado coa emigración, cargado de tristura, fronte ó costumismo, moitas veces adobiado con humorismo, que predomina na maioría dos artigos da época. O texto está redactado en castelán, pero intercálase unha boa parte en galego para reproducir fielmente as intervencións dos personaxes.

[...]

De pronto, por peinar aún, enrojecidos los ojos de haber llorado, con el halda llena de patatas, aparece la madre en la puerta, y encamiándose hacia el muchacho, siéntase a su lado y se pone a mondar aquellas. En un principio no habla, gotéanle las lágrimas sobre el seno y mira de soslayo al hijo; al fin se queda contemplándole con ternura infinita y cogiéndole la cabeza y estrechándosela contra el pecho, le besa ardientemente; pasado este acceso de cariño, le habla así, mientras pretende enjugar el llanto:

21. *Castropol* (25: 3), 20 de marzo de 1906.

—¿Non xogas con tous ermanius?

—Non, señora— le responde el chico lloroso también.

—Pois ¿non teis ganas?

—Non, madre.

—Ben, meu fiyo, ben. Has de ser sempre formal, meu meniñ; nunca desobedezas a tous amos, y has de separarte das malas compañías: mira que vos fain desgraciados. Lo que ganes, xúntalo, non lo malgastes, que aquí, xa ves, trabáyase muito y non se chega a un can grande. Repara, sinón, en nosoutros, trabayando como unhos negros y sempre probes. Si, meu fiyo, si; fai por lo que ganes.

En esto aparece el padre; viene de la Villa y trae en la mano unos papeles: son los documentos para embarcar al niño, que marcha a las Américas. Le llama y ambos desaparecen dentro de casa.

[...]

3.7. EUSTAQUIO LAGO GALÁN

Naceu na Veiga o 20 de xaneiro de 1897 e faleceu na mesma vila e o mesmo día de 1992.

Reloxeiro e xoieiro de profesión, pero artista de vocación, dedicouse sobre todo á pintura e á escritura. En marzo de 1924 fundou o quincenario *Ecos Vegadenses*, con Álvaro Fernández Suárez, pero axiña quedou el como único responsable. Con moito esforzo e non poucos contratemplos, mantívoo ata a segunda quincena de xaneiro de 1938. Foron, en total, 285 números do que José Luís Pérez de Castro cualifica como “el mejor periódico vegadense y el de más larga vida, merced al entusiasmo de su propietario, director y mecenas”²².

22. *Gran Enciclopedia Asturiana* (6: 65).

Igrexa de Ouria (Taramundi)

Eustaquio Lago colaborou nesta publicación con artigos en castelán e con outros en galego que asinaba como Un home de la caye del sur.

Reproducimos un destes fragmentos grazas á xenerosidade da súa filla Amparo, que custodia a publicación e que nos facilitou a súa consulta:

CARTA A UN HOME DE LA CAYE DEL SUR QUE TA EN OURIA²³

[...]

El outro día cheguei á casa despois de trabayar, y oigo unhos rúidos extraños. Non fixen caso; solo dixen pra min: Vaya, temos visita; hay meigas...

A cousa arreciaba e xa non puiden contenerme. Boto al segundo piso, miro para os cristales da porta e vexo a mía Esperanza con un zorro na mau e nel outra úa siya, maza que te mazarás; lougo mazou na cómoda, na máquina de coser, os cuadros, as paredes; todo esto facíalo con unha ira tremenda. Falaba sola; mais que falar vociferaba. Esto foi lo que mas me asustou. ¡Cuidei (non lo tomes a chacota) que me dera en tola a mía muyer. De úa vez tirou con todo lo que tía nas maos; arremangouse, pechou os puños, e como si falara con alguén y con cara de fiera decía:

—¡Esas sinverguenzas que se presentan espidas entre os homes! ¡Esas canallas que non vein sinón a desarreglar vidas! ¡Y esos homes que tein menos vergonza que os cais na misa!... ¡Ay! Y el meo...

---

23. *Ecos Vegadenses*, 1.ª quincena de maio de 1932.

Quando decía esto a mía muyer pataleaba como si fora a cuple-
tista bailando a rumba.

¡A cousa, así Dios me salve, subía de tono!

Calei a pucha que se me escapaba. Suspendín os calzois que pare-
cía se alargaran naquel momento de angustia; corrín dous furados el cinto...

Feita esta operación, que durou poucos segundos, parceume
que xa me topara a min mesmo. ¡Antes engalábame todo!...

Faendo de tripas corazón, empuxei a porta con forza. Verme a
mía Esperanza e lanzar un berro que inda hoy me ta resonando nos
oídos, foi todo un. Si non ye boto a mau rómpese a cabeza nel marco
da porta. A forza de cuidados e de mimos volvinla en si.

¿Que pasara? Que unhas amigas véronye con el cuento de que
eo y outros tales foramos a ver a esa al café. Por un pouco amañamos
un tris. Non queras saber.

¡Foiche verdade que fun! Por curiosidad a primeira vez... (non
son solamente muyeres as que tein esa virtú). Total fun tres veces; non
son muitas.

Un día, indo por el Cantón déronme unhos papeles donde
anunciaban a función del Nemesio. Decían:

“Gran debut de la señorita Purita Wilde (mira que chamarse
Purita). -Hermoso vestuario. -Éxito grandioso. -Espectáculo culto y
moral, exclusivo para familias.

Nota: Se reserva el derecho de admisión, y como algunos no saben
lo que es, cuando levanten la voz o molesten, serán expulsados del local”.

¡Con razón dicen que Nemesio é mui grande!

El timbre sonaba desesperadamente. Parecía chamarme a min
solo; pois na caye non había naide.

Entreí despacín. Iba escamado como si me ardera a roupa.
Tirei unha oyada rápida a todo el local, y alcancei a ver algo de sitio
nun rincón cerca del escenario. Senteime. Petei con as maos y al punto
veu Nemesio.

—Buenas... ¿Que deseaba, señor? —me dice—.

—Unha copa de anís Merquiades.

—¿Con artista ou sin artista?

—A min bástame vela...

—Se conoce que usted no me ha comprendido... Bueno. Hasta
ahora...

Fun pasando revista a xente. Pareceume que había mais
casados que solteiros.

Aló²⁴ pra delante —soupen despois que era el sitio dos señores e donde a cupletista iba a descansar— vexo que me chaman unhos amigos, entre eles Elías e Venancio. ¡Aló vou!... Chocoume que non se extrañasen de verme alí.

Ahí teis a Rojas —me dice un dos amigos—. Mentres hay artista está en paro forzoso. Desde as dúas da tarde hasta que se vai a fulana, (dúas, tres da mañá) tá ahí donde lo ves sin moverse.

Tando nesto sonou a música e lougo as castañolas. De repente asomou ela con un traxe de muitos vuelos, bailando e cantando. Non me chocou. Nos seos tempos cantaba meyor a Reca.

Volveu salir outra vez y outra e inda máis. Cada vez alixeiraba de roupa. Al final vía casi vestida de desnudo; traía unha especie de taparrabos y unhas cousas como cascabeles muy brillantes, parecían de prata.

Cuando máis entretenido taba, sentín que me coyía por a solapa dicéndome al ouguido, al tempo que soltaba unha gran carcaxada: “¡Así é como ye gustan al Elías!”

—Xa te ouguín, Venancio —ye dixo el outro—. De vez en cuando, xa sabes, hay que endulzar a vida.

Al Elías con a conversación parecía alegrarseye a cara que ten de neno con vioco.

Non sei por qué chocoume ver entre a xente al fiyo de D^a. Adelaida. É un gran neno. Sábenlo ben²⁵ elas. ¡Hay Dios, non me extraño, tá na edad! ¿Non se che parece al San Luís que hay na igresia da Veiga? Pois ye el traxe de monaguiyo que parece ten el santo y unha corona de lata, mismamente él pintado y cuspidio.

Si vas aprovechar algo desto pra el ECOS, non poñas lo máis gordo. Ademais, fai a carta ciniscos, non la vexa Beatriz.

UN HOME DA CAYE DEL SUR

---

24. No orixinal *A lo*.

25. No orixinal *ven*.

3.8. HERMINIO GARCÍA ALLANDE

Naceu na Veiga en 1874 e faleceu en 1937²⁶. Estivo emigrado en Uruguai e, de regreso, colaborou na prensa local, habitualmente en castelán, segundo puidemos comprobar en *Ecos Vegadenses*. Tamén publicou algún artigo en galego, coma este do cal reproducimos un fragmento²⁷.

A nia: e agora, xa que se ofrecen á conversación, que é como se eu che tivera falando por medio del “pediórico”, vouche decir unha cousa. ¿Tu non sabes que cuando nosoutros semos rapacius semos lo mismo cos gatos “fóra del alma”?

Se tu teis un gato na túa casa, e se non lo teis morto de fame, xa lo verás retozando solo; e se teis algún ouvelo de filo pra zurcir as túas medias, poño por unha comparante, en cuanto te descuides con el gato, xa verás como se che poña el ouvelo de filo asina cho pon embeleñado de tal xeito, que despois pra zurcir as medias teis que ir buscar máis filo; e ben ves tu cos gatos son us animalíus dos máis guapos que fixo Dios.

¿Tu non te fijache aínda que cuando el señor cura ta predicando nel púlpito da igrexa que a cada bocadín ten que tar reprendéndelos aos rapacíus del catecismo porque tan retozando nos bancos coma se foran gatos “fóra del alma”? Érgame el demo que se tuveran fame ou non tuveran el vicio que tía eu cuando era rapacín, non retozaban, al menos dentro da igrexa.

Os rapacíus dagora sonche lo mismo cós de antes. Eu inda me recordo de cuando era rapazacín, (e como a min han de acordarse os que señan del meu tempo e máis veyos), que cuando había novenas, e os rapacíus poñíanse a retozar nas escaleiras del altar mayor, baxaba D. Manuel del púlpito, caladín, e repartíayes unhos

---

26. Tomamos estes datos de *Entrambasaguas* (15: 26).

27. *Ecos Vegadenses*, 2.ª quincena de outubro de 1934.

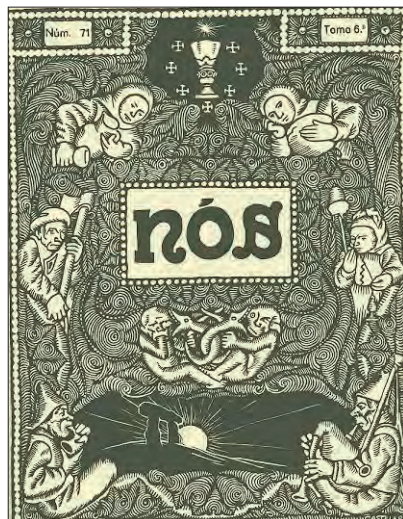
cuantos moquetes a todos pra apaciguarlos. Eu deso acórdocheme ben. Pero tu non vayas a pensar que me tocara a min algún de aqueles moquetes; porque anque eu era máis ruín que Caín según el dictamen das mulleres da Galea de “Riba”, eu tía quen me reprendera, antes que tivera que reprenderme el cura.

3.9. ARMANDO COTARELO VALLEDOR

Naceu na Veiga o 28 de decembro de 1879 e faleceu en Madrid en 1950, o día 8 do mesmo mes.

Estudou Filosofía e Letras en Madrid e en 1904 obtivo a cátedra de Lingua e Literatura Española na Universidade de Santiago de Compostela. En 1920 foi nomeado membro da Real Academia Galega, en 1923 converteuse no primeiro presidente do Seminario de Estudos Galegos e en 1929 ingresou na Real Academia Española, con Ramón Cabanillas, en representación das letras galegas. En 1939 designárono catedrático de Lingua e Literatura Galaico-Portuguesa na Universidad de Madrid.

Como recoñecemento ó seu labor a prol da cultura galega, dedicóuselle o Día das Letras Galegas do ano 1984. O grupo de teatro da Asociación Francisco Lanza de Ribadeo representou, co gallo desa celebración, a obra *Beiramar* no colexio público da Veiga, que deu todo tipo de facilidades.

O seu labor literario destaca sobre todo no eido teatral, con obras coma *Trebón*, *Sinxebra*, *Lubicán*, *Hostia*, *Beiramar* ou *Mourenza*, representadas case todas polo grupo de teatro da Universidade de Santiago de

Compostela. Pero tampouco debemos esquecer os artigos en prosa, tanto en galego coma en castelán, nin a súa novela *El pazo*²⁸, que é case bilingüe porque os aldeáns falan sempre en galego. Tamén é autor dunha recollida de contos de Nadal²⁹.

Cómpre destacar o seu labor como filólogo e erudito, con varios artigos en revistas da época. Nos anos 1919 e 1920 foi membro do consello editorial da revista *Utreya*, que el mesmo impulsara, na que publicou varios artigos en castelán. Despois de 1925 publicou na revista *Nós*, xa en galego, trece colaboracións de distinto contido e extensión. Son as seguintes: “Un romance galego”³⁰, “Un arcebispo de Santiago descoñecido”³¹, “Un vilancico galego no 1818”³², “Etimoloxías populares”³³, “Unha panxoliña”³⁴, “Un galego na Florida”³⁵, “Tres por qués sabidos do pobo”³⁶, “A mocidade do P. Feixoo (1676-1709)”³⁷, “Cancioeiro da agulla”³⁸, “Mourenza (lance dramático)”³⁹, “Encol do nome de Martín Codax”⁴⁰.

---

28. Armando Cotarelo Valledor (1923): *El pazo/Novela por Armando Cotarelo Valledor*. Tipografía “El eco de Santiago”.

29. Armando Cotarelo Valledor (1927): “Contos de Nadal colleitos do pobo e relatados por Armando Cotarelo Valledor”. En *Lar*, n.º 39, A Coruña.

30. *Nós* (21: 2).

31. *Nós* (26: 3).

32. *Nós* (31: 8).

33. *Nós* (48: 8).

34. *Nós* (59: 212).

35. *Nós* (59: 216).

36. *Nós* (67: 129).

37. *Nós* (81: 172).

38. *Nós* (82: 192, 84: 241, 85: 12).

39. *Nós* (94: 179).

40. *Nós* (109: 2).

Nalgúns casos trátase de breves notas eruditas dirixidas ó Seminario de Estudos Galegos ou de apuntamentos que el recolle da tradición popular, como sucede con este fragmento:

ETIMOLOXÍAS POPULARES

Boimil e Boyido son lugares da parroquia de Boimorto, concello de idem, partido xudicial de Arzúa.

O orixe de tales nomes está pra os veciños de Boimorto en que vindo certa vez por estas terras un ganadeiro con moita recua (Boi-mil) desmandóuselle unha das cabezas (Boy-ido) que fuxiu perseguido polos mozos hastra que o mataron (Boi-morto).

Outras veces trátase de textos máis longos, algúns deles editados posteriormente por separado, como é o caso de *Mourenza* ou o *Cancioeiro da agulla*. O primeiro é unha peza de teatro; o *Cancioeiro da agulla* é unha recompilación de 101 cantigas populares sobre xastres e costureiras que vai precedida dun interesante limiar en prosa do propio Cotarelo, do que escolmamos estes fragmentos:

[...]

O xastre resulta de muito interés pró labrego escitando a súa curiosidade e así corren tantos contos deles, non pouco curiosos.

As bulras do alfayate fanse en muitos sitios: Bretaña, Gales, Escocia, Irlanda, todos países de alcuña celta como Galicia. En Alemaña teñen tamén rica literatura popular xa na Edá Media. Prumas esgrevias escriben deles entre nós, tales que Lamas Carvajal, Picadillo, Rodríguez López, Vicente Risco e outros.

No folklore galego o xastre aparece mariquileiro e medrán. Amostra sempre algo de femenino, según cómpre á súa labor de agullas e de tesoura. Son como homes entre home e muller, dándoseles, en xeneral, mui pouco aprecio.

Conosín unha vella que ó preguntarlle que era o seu home, respondeume:

—Xastre, señor, con perdón de vostede.

O mesmo parés que se di (*sauf votre respect*) na Bretaña.

[...]

Simpática figura a costureira aldeán, que na miña terra chaman “señoritas de media tiseira”. Elas, na sinxeleza da campía, son a rayola de arte e de elegancia que ilumina as carballeiras.

“Costureiras repinicadas, desas que teñen moita fantasía de agulla, que conocen os novelos de fío negro pola fiazza e que saben enredar a madeixa no tocante a parolas de amores; desas que se gaban de non turrar do sacho nin de luxarse na cociña cos potes; desas señoreiras con riberetes de sabidas, que por cortexos escollen os mellores mozos da alcaldía, que teñen a moita honra que as conezan nas festas polo dedal de prata que levan cirimoniosamente na man” (LAMAS CARVAJAL, *As mulleres de Calvelo*; Galicia Moderna, nº 8).

Máis traballar, tamén traballan no seu oficio. De sol a sol, por un real e a mantenza, que vén a ser de xanta unicamente, pois a parva fanna nas súas casas e pra ceiar úsase en moitos sitios darllés un ovo e un codelo que levan ó largare do traballo.

De mozas, arrayan os lugares e recrean as romeirías; de casadas, atenden o gabexo da casa e a crianza dos rapaces; de vellas, percuran polos netos e alegran cos seus cantos esbrugas e fiadas, axudando sempre co xornal mesquiño. Celmoso toque de gracia e fermosura no vivir campizán, a costureiriña cosendo á fiestra ou sentada no pendello a turrar pola agulla; levando xentil na cabeza a pequena máquina de beo —mercada a prazos— por carreiros e corredoiras, á mañán, madrugueira, no sol abrente, á serán, no sol poente, en volta serodía que as veces... tarda os inquirios en chegar o sarego.

Certo que hai algunhas que traballan bravamente no labramio cando non hai costura; outras que non se recean de botar unha man ás faenas máis rexas en casos de apuro; pero as máis son, cal amostan os cantares, mixiriqueiras, festeiras, aseñoritadas, condidiñas e namoradizas.

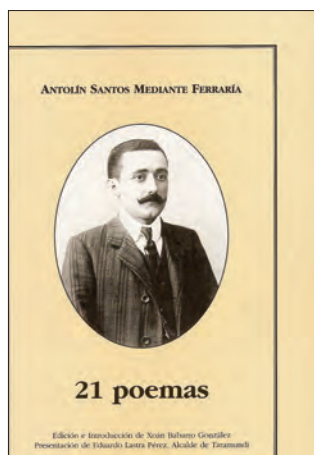
As máis son das que nin “sachan no campo nin mallan na eira”, nin gustan de “lavar no río nin apañar toxíños secos” nin ir á herba nin co gando. Por favor van catar unha selliña de auga á fonte ou unha presiña de berzas ó orto.

[...]

Tolean polos mociños e por parolar con eles e por eles se deixan “roubar o dedal da faltriqueira” ¡E si fora eso solo!...

3.10. ANTOLÍN SANTOS MEDIANTE FERRARÍA

Naceu en Taramundi en 1880 e faleceu en Piantón (A Veiga) en 1944. Despois de cursar os primeiros estudos na súa vila natal, estudou no seminario de Mondoñedo, pero abandonou a carreira eclesiástica e fíxose mestre. Tivo destino en Barcia de Luarca e posteriormente en varios lugares da bisbarra natal: Sante (Trabada), Riotorto e Piantón.

Colaborou frecuentemente na prensa comarcal, unhas veces co seu nome e outras con pseudónimos coma AESEEME, Un poeta de tres ó catro, Un poeta del montón, Un chambón etc.

Destacou como poeta e mesmo foi premiado na Festa da Poesía Galega, organizada en Lugo en 1925, pero tamén publicou textos en prosa, tanto en galego coma en castelán. A súa obra estivo dispersa ata comezos deste século, cando Xoán Babarro⁴¹ comezou a sistematizala e publicala.

Nos seus textos en prosa, unhas veces dá cabida a historias de sabor popular, mentres que outras valora de xeito crítico diversos acontecementos do seu tempo.

Recollemos a continuación un fragmento de cada unha destas tendencias⁴². O primeiro é un conto de xastres, tan frecuentes na literatura popular, e data de 1925. Conta as mañás dun xastre para comer a tona do leite das casas onde cosía:

41. Xoán Babarro (2001, 2003).

42. Tomamos os textos da edición da súa *Poesía completa* que prepara Xoán Babarro (en prensa).

MARAÑA DESCUBERTA

[...] Cando se estrenaba a coser na casa dalgún novo parroquiano, o pirmeiro que facía era reparar con desemulo unde se gardaban as cuncas da nata; e con tal esculca xa tiña el muito adiantado pra ben do seu choio, pois en canto a iama saía a calquer trafego de fóra, o xastre valéndose de aloumiños e caricias levaba tras si o can ou o gato astra a chegar coel ó escondrite da nata e logo bulía a sorber nela con tal aperto, que nin tempo lle daba de tomar folgo.

Dende que xa non lle cabía máis no fole, coas sobras dela untáballe ben untado-los morros ó probe animal, que quedaba por ladrón e mal farto, chovéndolle no lombo a somanta de paus que merecía o larpeiro do xastre.

As cuncas de nata que o moi tuno larpou con tal artimañada non son pra darlles conta; mais unha vez caieu polo seu mal nun tamaño descuido, que con canto soupo non puido encubrir unha das súas nateiradas, e foi do xeito que agora vos direi:

Certa mañán estaba Lucas xastreando na casa dun rico vinculeiro, i a dona, que andaba no labor da cociña, saúu á horta pra depenar unhas follas de verza con que mesturar o potaxe. O xastre, que tal ollou, guíndase na cociña e, botándolle mau a unha cazola chea de nata, tanta foi a que larpou que case lle chegaba á noz da gorxa. Esta vez era o can o que lle servía de pandote, e Lucas..., meténdolle a cunca polos morros apurríndolle as sobras, coas que se puxo o bon do animal tan enfouzado, que astra lle pingaban as orelas. Renxeu neste a porta, i o xastre, ganando en dous pulos a escaleira do sobrado, tornou a seguir dando puntadas.

—¡Ai, señora Antoña! —berrou o xastre de alí a un credo pra reparar de que fuciñeira estaba a iama—, chéguese por aquí cando poida e tráigame outro nubelo de fío, pois o que me dera vai de remate.

Acudiu a señora Antoña e, dándolle ó xastre o fío con aire fosco e certo retintín, así lle dixo:

—Xa vexo que vosté se coida pouco de me garda-la casa, señor Lucas; que se non ben me puido excusar o desmedro que nela tuven.

—¿E logo que pasou, señora Antoña?

—O que pasou foi unha boa inchente de nata pola gorxa dalgún larpeiro, pois mentras fun á horta polo puño cheo de verdura, unha gran cunca dela que tiña nun hucho debaixo do escano quedou enxuita e limpa coma unha patena.

—¡Pérdame o deño —dixo o xastre dando unha palmada na testa— se xa non me decato de quen foi o ladrón da nata!

—Solimán se lle volva nas tripas e coela estoupe coma o raposo coa tallada, que a perda que me trouxo non é paga con vinte reíás.

—Cale, señora, cale, que non é morte de boi, e caer inda puido en parte máis avesa, que o ladrón é da casa, e non lle anda en dous pés, senón en catro.

—¡Gana que ten de leria! ¿E vosté como pode aseguralo?

—Agora lle contarei, e logo xa me dirá se levo camiño de acertar; hai un instante erguinme á ventana pra me espalecer un pouquiño, que en toda a miñán non quitara ollo da costura, e vin na eira o can estragallado ó sol e os morros untados dunha cousa branca i espesa como se mesmo fora nata.

Mentras o xastre iba espallando a súa mentira, nos beizos da señora Antoña, muller moi astuta, debuxábase unha picareira surrisa; i adiviñando por certas sinais o que había de certo no caso, reprecoulle con sorna:

—Eso ben puido ser; mais o que tamén a vosté lle recomendo é que pra outra vez non se entreteña en andar a bicos coel, pois é cousa que desdice dun xastre que sempre foi tan curiosoiro.

—¡Vosté seique tolea! ¿E por que me fai tal reparo, ai, miña ama?

—Por esas pingotas de nata que lle desporondan nas beiras do bigote.

O xastre levou a man ós beizos i, apercebíndose do seu maldito descuido, quedou medio pampo, i a tal punto mellor quixera que a terra o tragase. Non acertando a saír do seu aturrullamento de pronto, arredou de si a costura, colleu as talladoiras e demais axudas do seu oficio e, sin decir esta boca é miña, botouse fóra corrido coma un antroido.

A maraña do xastre i o redículo en que por ela se viu sóupose logo por undequera, e dende entoncias todos lle adecuñaban “O Nateiro”.

Esto vos é o meu conto, no que se demostra unha vez máis que o deño ten manta e choca⁴³; i así, o máis cordo é obrar sempre limpa-mente pola comenencia allea e mais pola propia.

O segundo é un fragmento dun texto publicado nun tempo político ben distinto, en 1941, no que o autor critica os labregos por estraperlistas:

A PRAGA DO ESTRAPERLO⁴⁴

Outra condición moi arraigada no gremio labrego i en certo sentido dina de louvanza se fora dirixida a mellor fin é tamén a que vou expoñer: Mentras as demais xentes pra conformar en algo de intrés común teñen xuntanzas, promoven discusións e parolas e, tras de muito latrifar, ó mellor non logran entenderse e quedan entre si como cás e gatos, a cras labrega, polo contrario, sin necesidá de reunións, lerias, nin acordos previos garda entre si unión tan estreita coma a uña i a carne, ou, mellor dito, coma as ovellas que por unde unha vai van tamén as outras todas.

Naide aprendeu tan ben coma eles as leucíos do estraperlismo. Non hai senón reparar como se puxeron de acordo na custión dos abastos pra nos alixeirar o bandullo e mais o peto a cantos non somos do seu gremio. Como se obedeceran a unha consina, un si, outro tamén, e todos de a feito deron na condanada iñorma de querer apetuñar o diñeiro de todos, i encima poñernos a dieta cotidiana.

Se queredes saber por boca dos mesmos porque tanto gardan o trigo, o centeio, as fabas i os demais froitos, e non abastecen os mercados como tiñan por costume, tapai os ouvidos pra non escuitar tantas mentiras e desatinos como excusas. Argüíranvos que veñen ruíños anos (eles nunca os acordaron mellores), que as anadas son

---

43. Ten manta para taparse e facer o mal ás escondidas, pero ó mesmo tempo unha choca que o vai descubrindo.

44. Este texto publicouse en *Las Riberas del Eo*, n.º 3466, 29 de novembro de 1941.

cativas, que o gran que recollen precísano pra eles, i algo, se lles sobra, é pra cebar becerros, porcós i outros animais caseiros, pois resulta millor empregalo neles que levalo ás prazas pra consumo da xente.

Dito sea sin ánemo de confundir a xente co gado, non parece senón que as reses i os porcós son algo así como amigos, parentes ou irmáns dos labregos pra deles merecer tal preferenza.

Con todo i así, se un home coa carteira ban forrada de billetes se vai arrasposadamente por as casas dos labregos pra recadar o que necesita na súa, eles facéndose moito de rogar ó fin condescenden con lle vender ás furtadas e por favor algo do que lles sobre. ¡Agora si!, que se garde de andar con regateos. Se non quer perder o tempo i o viaxe, xa sabe que lle costará: A fanega de trigo, o que noutro tempo lle costaría unha boa meda; a de maíz, tanto como leva de dote unha nena medio probe; o quintal de patacas, como se xa viñeran fritidas con ovos e torrezmos; a coarta de fabas rapada, o que nunca deixou un ferrado ás cheas; a ducia de ovos, ducia e media de pesetas; a botella de leite bautizado, como se fora bon viño de misar, i así por este andar as demais⁴⁵ cousas que gardan a bon recaudo en espera do próximo pagano que lles caia na rede da súa cobicia coma o pito nas uñas dun azor.

O mal é xa tan grave que se prantea este dilema: Ou nosoutros acabamos co estraperlo ou o estraperlo acaba con nosoutros, pois, tal como a vida se vai poñendo, logo non poden comer senón os milloeiros. Ora xornaleiros, empregados e xentes de ganancias cativas xa fai tempos que non ganamos senón pra parvas, e pra nosoutros é todo o ano tempo de austinencia i aiuno.

---

45. No orixinal *demás*.

3.11. CONRADO VILLAR LOZA

Naceu en Taramundi o día de Reis de 1873 e faleceu o 4 de xaneiro de 1962 en Tapia.

Emigrou a Arxentina moi novo e case sen estudos. En 1899 regresou e asentouse en Tapia de Casarego, onde chegou a ser alcalde, xuíz de paz e cronista da vila.

Colaborou con asiduidade e durante décadas na prensa da época, en xornais coma *El Aldeano*, *Castropol* ou *Las Riberas del Eo*, unhas veces co seu nome verdadeiro e outras con pseudónimos como Pepe de Mingo ou Hipólito Mentirilla.

Destacou como autor de cancións e de teatro, e a súa obra máis coñecida é *Un feixe de tapiegas*.

En galego escribiu principalmente poesía e algunhas cancións, mentres que para a prosa se decantou con máis frecuencia polo castelán, aínda que ás veces os seus textos están inzados de galeguismos, como sucede neste fragmento dunha crónica sobre a festa de Porcía⁴⁶:

A continuación, y después de que las *charangas*⁴⁷ llamadas a animar los festejos lanzaron *unhas conts* notas *al sou xeito*, se pasó a los festejos profanos, empezando éstos por lo *mejor* del caso: por las opíparas *xantas*, quedando al poco tiempo el gran campo de Porcía

Caricatura de Conrado Villar Loza, por Tomás Niembro

46. *Las Riberas del Eo*, n.º 387, 24 de setembro de 1949.

47. Mantemos as cursivas como están no orixinal.

convertido en un inmenso y alegre comedor en el que, al igual que siempre y a pesar de que todo *costa un oyo da cara*, abundaban as *búas* empanadas de *pitos*, el sabroso lacón, la clásica *tortiya* y *outras muitas cousas* por el estilo, *remoyadas*, como es lógico, *pra que corresen meyor* con excelente *viño* y no menos excelente sidra y aromático café.

Cargado *xa* el carro, los comensales se entregaron al canto y el baile, *cousas* estas que duraron hasta ya entrada la noche en que *empezou* el desfile, *féndolo unbos* con enfile *y-outros* sin él, pero sin que se apreciase *unha* sola disonante, que *x'i é algo*, y *mais se se ten* en cuenta la *muita xente que alí había*.

3.12. FERMÍN FERNÁNDEZ PENZOL-LABANDERA, FERMÍN PENZOL

Fillo dun xuíz berciano e dunha eonaviega de Castropol, debido á profesión do pai, Fermín Penzol (1901-1981) pasou a infancia en Mondoñedo, a adolescencia en Pontevedra e cursou a carreira de Dereito en Madrid. Penzol foi un galeguista constante e entregado toda a súa vida, e destacou nas facetas de activista político-cultural e bibliófilo. Contribúe á organización da Mocidade Céltiga para en 1922 constituír a Irmandade Nazonalista Galega en Madrid e máis tarde afiliarse ó Partido Galeguista.

Foi rexistrador da propiedade e frecuentou as tertulias galeguistas con Castelao, Otero Pedrayo e Vilar Ponte. Afiliouse ó Partido Galeguista e continuou militando nel na clandestinidade da ditadura.

En Madrid comezou tamén a súa paixón como bibliófilo. Foi adquirindo todo tipo de publicacións periódicas, libros, exemplares dedicados, documentos vellos e novos, folletos, papeis manuscritos, álbumes fotográficos, mapas e planos sobre todo o

que tivera relación con Galicia, por temática, por autoría ou por lugar de publicación. Penzol quería dar á cultura galega “un instrumento bibliográfico no que poder estudar o noso pasado histórico, a evolución das nosas letras, os problemas da realidade e da vida de Galicia que foron atopando reflexo no libro, no folleto, no artigo”.

En 1963 entregoulle toda esta inxente cantidade de materiais bibliográficos á editorial Galaxia, que el axudara a fundar en 1950, para que establecese a Biblioteca da Fundación Penzol, actualmente na Casa da Cultura Galega en Vigo, a mellor biblioteca e hemeroteca sobre temas galegos do mundo. “Axunteino pra Galicia e a Galicia llo entrego”, afirmou Penzol.

Faleceu en Santiago de Compostela en 1981 e os seus restos descansan no seu materno Castropol, onde era coñecido como Fermín Labandera.

Como exemplo da súa actividade política vexamos un fragmento de prosa epistolar datado en 1925:

Querido amigo Leuter: Eí che mando a nosa resposta á vosa nota. Ademáis da nosa iniciativa hai outras dúas, a do grupo de Viveiro que ten os ollos postos na antiga “I.N.G.” e a da Irmandade da Fala que quer xuntar a tódolos nacionalistas, non sei como, pois a única noticia que temos é de que onte tiña lugar na Cruña unha xuntanza pra tratar delo.

Ningunha delas aseméllase á nosa. Nós traballamos por organizar unha mocidade independentista, que non teña capacidade de xefes senón de mestres, que traballe pra se capacitar e poder pór o día de mañán o seu grao de area na creación dunha cultura arredidamente galega (...).

3.13. ALEJANDRO SELA, EL TÍO PEPE

Naceu en Vilavedelle (Castropol) en 1911⁴⁸ e faleceu en Navia en 1982. Despois de cursar o bacharelato en Ribadeo e Uviéu, estudou para perito agrícola en Madrid e posteriormente, de novo en Uviéu, estudou leis. Exerceu a xudicatura en Castropol, onde desenvolveu un importante labor cultural.

Foi un dos precursores da tradición prosística en galego no Eo-Navia. Formou parte do movemento cultural que se xerou en Castropol a comezos do século XIX ó redor da Biblioteca Popular Circulante. Nese ambiente efervescente xurdiu tamén o interese polo estudo e cultivo da fala

Vilavedelle (Castropol)

popular da zona, igual que sucedía na Galicia administrativa. Alejandro Sela, co pseudónimo de El tío Pepe, publicou unha serie de artigos no xornal *El Aldeano* de Castropol, que foron recompilados e publicados por Suárez Fernández (2000) baixo o título *El tío Pepe. Colaboracións periodísticas en gallego-asturiano (1931-1948)*. Durante a ditadura, continuou colaborando na prensa, principalmente en castelán.

Reproducimos un fragmento dun dos seus contos, tomado directamente de *El Aldeano*⁴⁹:

48. Unhas fontes dan como data de nacemento o 3 de marzo e outras o 14 de febreiro.

49. *El Aldeano* (50: 1), 30 de outubro de 1931.

CUENTO

Poucas había que ye competisen en vestidos y en medias de seda, lo mesmo que en cualquiera outra cousa que fora de novedá y que chamase a atención. Cando veu a moda de cortar el pelo, ela foi a primeira que, nel sou pueblo, cortou a trenza, cousa que ye valeu a crítica y'el díxome díxome das vecías y de case todas as súas amigas; pero bueno, isto nun tía importancia, muito máis sabendo que as que antes falaban máis pouco tempo tardaron en cortalo. Nel vrau, sobre todo, taba sempre pendiente da modista, pois poucas festas había en que nun houbese estrena dun crespón, cando menos. Esta era Josefa Méndez, máis conecida por el nombre de Pepía del Peneireiro.

Todo esto se explica sabendo que Pepía era fiya única del labrador máis fuerte del lugar, Manuel de Peneireiro y da muyer, Perpetua, muyer con a que casara porque ya encamiñara un parente que tía en Taramunde, pueblo nativo dela. Estos, máis dous criados que tían, criado y criada, eran os que ocupaban a casa dos Peneireiros, antes muy conocida en todos os contornos pola muita influencia política que tía, y que seguiría tendo hoy se non cambiaran as circunstancias. El caserío era todo propio, y'eínda cobraban algunha renta, de foros⁵⁰ máis que nada.

Como a labranza era grande, ademais dos dous criados que tían, nun faltaban muitas veces xornaleiros pra trabayos que, na casa dun labrador, nunca faltan. Foir⁵¹ comida nestas condiciois, era trabayo abondo pra unha sola persona; pero nun teñades medo que esta persoa fora Pepía. Nada deso. Faguía, si, algunha cousa que se ye antoxaba y que aprendía nos libros: franes, moñoelos, y destas cousías así; algún día, cando había muito apuro, tamén yes levaba a merenda al eiroy; y el resto del tempo pasábalo vendo revistas de modas y cuidando os vestidos pra que nun y'os picara a poliya. Veinte y dous días de aradura a cada mau y unhos miles de reales nel banco, permitían estos lujos y comodidades.

---

50. No orixinal *fosros*.

51. *Sic*. Posible erro de imprenta en lugar da forma local *feir*.

Con estos procedentes nun tía nada de particular que cuando se presentaba nunha festa chamara a atención dunhos y doutros, y, xa ora, como eran moitos os rapaces que yes gustaba, víase muy favorecida por tanto devoto, con avellanas, refrescos y mil zarapayadas máis; pero pasábaye como con os vestidos, gustábaye variar.

Por fin houbo un que, por razóns que nun sei explicar y todo el mundo comprende, enreizou máis ca os⁵² outros. Era dun pueblo de non muy lonxe, dunha boa casa, que é tanto como decir rico y de buena familia, y reunía todas as condicións que fain falta pra decir “igualan ben”.

Antes que elos, os pueblos dun y doutro encargáronse de dar a noticia da boda, pois destas cousas entéranse antes os vecíos que os interesados; chegouse a falar da dote dela, de que xa houbera regalos, y nun faltou quen se anoxase porque nun lo invitaran pra voda, cuando ben⁵³ é que, si houbo algo, nun pasou da porta pra fóra. Pero a xente é así. Todo el que se case ten que pasar por estas ou sinón non casarse.

Muy ben. Pasó el tempo, y con él nun pararon de abalarse as lenguas, as lenguas que fain culto a si mismas. José Zarrado –que así era el nombre del rapaz– seguía indo e vindo na súa besta, que comprara en Mondañedo, fai tres anos pra San Lucas, que nun tía máis defeutos que el darse dun pé.

El demo nun dorme. Cuando taba el pueblo calmado del bule bule que os amores de Pepía motivaron, chega d’Habana don Apapurcio Méndez Carvajales, tío de Pepía, por parte del padre, quen, despois de pasar unha temporada al lado dos seus, emprende un viaxe por algunas poblaciones⁵⁴ de España.

Pouco tempo despois, el cura da parroquia lee “primera y última”.

Algún tempo máis tarde lemos del periódico local: “Han salido para la Habana el rico propietario D. Apapurcio Méndez Carvajales y su distinguida y bella esposa Dª Josefa Méndez. Lleven buen viaxe”.

EL TÍO PEPE

---

52. No orixinal *cous*.

53. No orixinal *ven*.

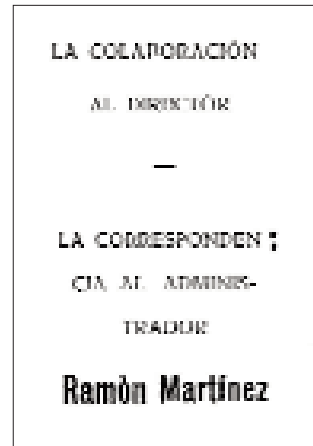
54. *Sic*.

3.14. RAMÓN MARTÍNEZ

Naceu en 1912 en Piñeira (Castropol)⁵⁵. Coñecíase co nome de Valín, por ser ese o lugar da parroquia do que procedía.

Estudou o bacharelato en Ribadeo e Medicina en Santiago. Despois exerceu a súa profesión en Vigo, onde chegou a ser propietario dunha clínica. Alí faleceu en 1999.

Asinaba co pseudónimo Xuanín de Xonte, co que colaborou en *Las Riberas del Eo* cunha serie de artigos titulados “Laborías” e tamén no xornal *El Aldeano*, en que ademais de articulista foi correspondente e administrador. Reproducimos un dos dous textos que publicou neste xornal.

EL OUTONO⁵⁶

Anque se empezan a poñer os didos un pouco enguruñados cos condajeros “gabuñois”, vou a ver se calentándolos na lareira del lume me deixan⁵⁷ coyer a pruma pra escribir unhos contos rengroncíos, referentes a este resprandecente outono.

Eo, Xuanín de Xonte, como todos ben me conocedes y como el meu nombre xa indica, vivo aquí neste pequeno lugarín escondido por as escarpadas montañas del “Campo dos ventos”, de “Polayo” y “das pedras brancas da Tormentosa”; os bocados de tempo que me sobran empréolos en subirme ás montañas que citein agora mesmo, y poñerme a contemplar toda esa marina tan bonita y tan alegre de que desfrutais os daló embaxo.

55. Tomamos os datos de *Entrambasaguas* (12: 22).

56. *El Aldeano* (99: 3), 15 de febreiro de 1933.

57. No orixinal *diexan*.

Condo fai bon tempo, poño pés al camín y súbome al Pico del Polayo, busco unha pedría pra semolir algo as cachas, séntome tranquilo y lo más depresia que podo, comenzo a escuitar el ronquido tan agradabre que fain as auguas del río de Seixas, mezcándose coas pedras longueiras y alisadas que, arrastrándose por el regueiro abaxo, dan pracer aos meus ouguidos. Y condo se vai metendo el sol aló por cerca del Mondigo, solta unhas rayolas por entre medio dos pinos que hai⁵⁸ alrededor de min que yes parece ous⁵⁹ meus oyoos ver un xardín tan ameno, nunca na vida por elos aculumbado; son estos momentos de muyta emoción pral adentro dun home que aprecia⁶⁰ todas estas xirigonzas.

Diredes vosoutros queridos leutores: y condo chove y fai vento? ¡Ay! Condo chove y ventía voume pral “Campo dos ventos” y alí me paso un cacho da tarde, agachapado detrás dun noiro, ouservando tamén el soprido y silbido que fain el vento y’el augua refolgando por entre os robres y os aveyanos. Bueno, y con estas panxolías acabo este pequeno parzamique, decíndovos que as noites de lúa, aló pasiando por “As pedras brancas da Tomentosa”, e pra acabar de poñer un espí-rito atolondrado de melancolía.

XUANÍN DE XONTE

---

58. No orixinal *qu’íai*. Seguramente o <i> se orixinou por fonética sintáctica: *que hai>qui hai*.

59. Produciuse a evolución *aos>aus>ous*.

60. No orixinal *qu’iaprecia*. Dáse o mesmo fenómeno fonético ca o explicado na nota 58.

4. A GUERRA CIVIL E A DITADURA

O pulo cultural das primeiras décadas viuse tronzado en 1936 co inicio da guerra civil, aínda que xa antes houbera decisións políticas que afectaran negativamente, como foi o peche do semanario *Castropol* e outros durante a ditadura de Primo de Rivera, ou a prohibición da Biblioteca Popular Circulante por relacionala co espírito da Revolución de Outubro. Non obstante, algunhas das publicacións antes mencionadas mantivéronse e mesmo atopamos textos en galego durante a contenda¹, pero non de autores do Eo-Navia.

Incluso xurdiron novas publicacións, como *El Cabanón* en Navia (1939), da man de Luis Junceda García, que tamén sería o fundador de *Lar* (1954), da que extraemos algúns dos textos que escolmamos neste apartado.

En calquera caso, durante todo este período a prosa en galego do occidente de Asturias é escasa. Con todo, atopamos algúns artigos relacionados coa zona en diversas publicacións periódicas, principalmente de temática folclórica, etnográfica ou costumista.

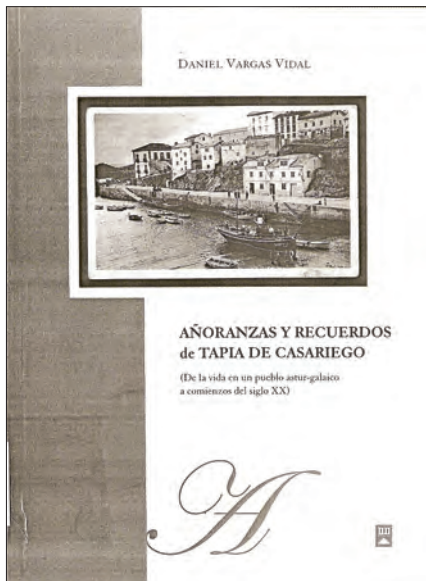
---

1. *En Las Riberas del Eo* Lence Santar publica unha colaboración en galego en agosto de 1938, Díaz Jácome un poema en xaneiro de 1939 e Daniel Pernas Nieto outro en novembro do mesmo ano.

Algúns dos autores xa publicaran antes da guerra, como é o caso de Antolín Santos Mediante, Alejandro Sela, Conrado Villar Loza etc., mentres que outros se dan a coñecer neste período.

4.1. DANIEL VARGAS VIDAL

Naceu en Huelva en 1894, pero residiu desde moi cativo en Tapia, onde destinaran a seu pai. A súa militancia republicana levouno á cadea e foi condenado a morte, pero a sentenza non se executou. Faleceu en Uviéu en 1978.

Tiña unha boa formación cultural e escribía tanto en galego coma en castelán. En 1967 publicou *Añoranzas y recuerdos de Tapia de Casarego (De la vida de un pueblo astur-galaico a comienzos del siglo XX)*², un voluminoso libro que recolle a maioría da súa produción. Consta de dúas partes: na primeira inclúe textos en prosa con numerosas lembranzas da súa vida en Tapia e na segunda unha serie de composicións poéticas.

A primeira, correspondente á prosa, está redactada en castelán, pero podemos atopar diálogos en galego, coma este³ que reproducimos:

2. A obra reeditouna en 2003 a Asociación de Vecinos y Cultural Virgen del Carmen de Tapia de Casarego.

3. Vargas Vidal (1967, 2003: 74-75).

[...]

Al fin el campesino, convencido de que aquello duraría hasta el día del Juicio, se dispuso a intervenir decisivamente. Echó mano al pescador y lo arrastró por el brazo hacia la calle, al propio tiempo que le decía:

—Ai ho!⁴ Tú —¡así Dios me salve!—, ¿invitáchenos a comer unha comida ou a ver unha comedia?...

El campesino no dio tiempo a que su amigo le contestase. Le arrastró más por el brazo hacia el centro de la calle a la vez que le aconsejaba:

—Mira ben lo que che digo: As casas son pr'as muyeres y as tabernas son pr'os homes. Agora mesmo vamos pr'a taberna da Ribeira, tomamos alí unhas copas y xa verás como se arregla ben todo... Quéixaste de que a tua muyer queira poñer a mesa aquí ou⁵ aculá. ¡Xa non ye dera per ir con ela al teyado, porque entós nin el demo nos libraba de facer a festa na compañía dos gorrióis!

El pescador, que se avenía mal con estas u otras razones de su amigo, le preguntó:

—¿Viche dacundo unha muyer tan necia y testaruda como lo é esta mía?

El campesino soltó una gran risotada. Después:

—Anda, home, anda... Dígoche y asegúroche que como esa túa, hailas, así Dios me salve, por centos e inda por miles. Pero vou dicirte outra cousa: Tan veyo ¿y non deprendiche inda que non hay máis que un modo de levarse ben con todas as muyeres?

El pescador abrió mucho los ojos esperando que su amigo, el campesino, le fuera a hacer algún sensacional descubrimiento, o recomendarle alguna eficaz “melecía” por la que tanto tiempo había estado esperando...

—Si, ho, si. —continuó el del campo— Desde a nosa madre Eva pra acó non hay máis que un modo de levarse ben con as muyeres: deixar que fagan sempre lo que yes dea a gana...

[...]

---

4. No orixinal *Ayó*.

5. No orixinal *eu*.

4.2. LUIS JUNCEDA GARCÍA

Naceu en Muñas (Valdés) en 1923, pero pasou a infancia e a adolescencia en Navia, de onde procedía a súa familia.

Antes de trasladarse a Madrid, colaborou na prensa local e fundou *El Cabanón* (1939), unha publicación á que seguiu *Lar* (1954). Nesta revista publicou textos principalmente en castelán, pero non de xeito exclusivo.

No número de agosto de 1954 aparecen tres textos dialogados, de carácter costumista, en galego, asinados por L. J. Tendo en conta a nómina de colaboradores que figura ó comezo da revista, estas iniciais só cadran con el, polo que consideramos que é o autor.

O artigo leva como título “La familia X va a misa” e consta de tres partes tituladas: “Preparativos”, “En el campo de la iglesia” e “En la antetribuna”, que é o fragmento dialogado que reproducimos.

EN LA ANTETRIBUNA⁶

—Sabes que tardan abondo, neno del alma. Nin que fora esto la escaleira de Milán.

—Pode que teña you la culpa tamén.

—Déixate de jaranas y non te me movas d’esa ventana, que debe tar Monolito a punto de fer la señal.

—¡Que ha-tar! A cal y canto ten pechada la ventana.

—Pos tu tat’ehí, que xa non pode tardar... Mira: xa sube ehí Pacita Bastián con los papeles...

—Y Varisto Villarnea, detrás. Menos mal.

—¡Oh, Virgen! ¿Canta tamén ese rapaz del Fornel?

—¡Que vai cantar! Ese ven amañar los chirimbolos del arradio.

---

6. *Lar*, agosto de 1954.

—Lo que es, por reportorios...

—Pos mire quen ye ven ehí. Ese si que y'espollilla de firme t'ol santo día.

—¡Parroncín! ¡Meu probe! É verdad que si. Xa podías tu mirarte un algo en ese espejo, que nunca soupiche nin xiplar maldito la cosa.

—¡Xa salió aquello! ¿Tuven you la culpa de nacer sin oído?

—¡Anda, anda! Con que teñas vista, ahora basta que sobra. ¿Ves algo?

—Como non sen los de «Patria Chica», que tan baxándose del coche allímbaxo...

—Pos sigue mirando, que, por lo que vexo, nuistante vei impicipiar la misa. Escuita: xa toca la campanilla.

—¡Mamaaaaá...!

—¿Que che dole ahora?

—¡Veña! ¡Mire!... ¡Hay fougo en casa!

—¿En casa? ¡Oh, los nacidos!

—¡Mire, mire! Manolita ta-gritos locos na ventana.

—¡Ay, el demonio que l'alce! ¡¡Queimarme la casa!!

—A lo mejor...

—¡Déixate de monsergas! You vou allò a'scape. Tu súbeme al campanario y toca a fougo hasta que rebentes. ¡Ay, Santa Bárbara bendita!

—¡Esta porta ta cerrada de chave!

—¡Pos túmbala!

—¿Con que?

—¡Con las narices, amangarao, xirón!

—¡Vei matarnos Benito!

—¡Mala polilla ch'entre, vamos! You si que che vou matar; hasta el aliento. ¡Solta esa caravilla che digo!

—¡Calle...! Mire...! Xa non sal fougo. ¡Apagáronlo, apagáronlo!...

—A ver... Pos é verdá... ¡Bendito sea el Señor de cielos y terra! ¡Bendito sea su santo nombre, que tal fixo!...

—¿Unde vei agora...?

—Apagar lo que falta.

—Non falta nada. ¿Non lo ve? Xa non sale nin gota de fumo.

—¡Falta, falta! Inda falta apagar ye ben o oyo a la tu hermá. ¡Eso como que me chamo Rosenda!

4.3. FRANCISCO FIDALGO VILLAVEIRÁN

Naceu en Valdepareas (El Franco) en 1914. Exerceu o maxisterio en varias escolas da zona. Participou na vida cultural das Figueiras, onde foi cofundador do xornal *Atalaya* e estivo implicado na actividade teatral da posguerra, antes de ser destinado a Lugo, en 1945. Posteriormente destinárono a Uviéu, onde completou a súa formación como avogado, iniciada en Santiago.

Publicou asiduamente en *La Comarca del Eo*, normalmente en castelán, pero tamén con algún artigo en galego, de temática costumista. Ademais, colaborou en publicacións soltas ata pouco antes da súa morte (Uviéu, 1998), por exemplo no libro das festas das Figueiras⁷, do que extraemos este texto:

PEQUENAS HISTORIAS DOS MARIÑEIRO DEL EO

Ricardo andaba al barcaxe y pasaba el día levando y traendo a xente nel bote desde as Figueiras a Ribadeo y volta outra vez. Bueno ésto é un decir, porque os viaxes eran poucos y a competencia muita y además el amo del bote y él iban a medias y os dous reales que cobraban por persona daba pouco pra repartir.

Por, eso tía que esperar que se xuntasen dous ou tres viaxeiros. Ua mañá chegou ua veyá con muito remango pedindo que la levase a Ribadeo, que tía muita prisa.

—Ay señora, ten que esperar a que veña algúa persona más, porque si la levo a Vd. sola teño que cobrarme como si foran dúas ou tres, posto que por dous reales nun podo fer el viaxe.

—¿Pois tu sabes quen son eu? —replicó a veyá, con muito retintín.

—Non señora, nun sei que e Vd.

—Pois son a madre del cura de Barres.

---

7. Este fragmento é da edición de 1988.

Ricardo calou us segundos, mas aquela soberbia da veyá atragantóuseye de tal maneira que nun podendo mais díxoye:

—¿Y Ud. sabe quen son eu?

—Pos non nin me fai falta.

—Pois pra que lo sepa, soy fiyo de Don Sabino el cura de Tapia.

Ricardo quedou agusto como si soltara un sapo del gorgoleiro y botouye úa sonrisa de satisfacción mirando pra a veyá, a que con cara de pasmada nun ye quitaba oyo sin atreverse a gurgutar chegando así a Ribadeo sin falar ua palabra. Detrás de Ricardo chegou al pouco tempo, noutro bote el compañeiro de oficio Leonardo traendo dous viaxeiros mas. Había un pouco de mar de fondo xunto a un nordeste que fai bailar a os botes. Nel muelle el mar budía y baxaba mas da cuenta y Ricardo mas delgado y ágil axudou a desembarcar a los viaxeiros dos dous botes, dándoyes a mau desde el muelle.

—Veña, salta, vamos tomar us chaqueiros –invitou Ricardo.

Leonardo gordo y torpe tuvo un tempo esperando que el mar subise pra saltar a terra; amagaba y nun daba y as olas subían y baxaban. Cando por fin lo fixo xa era tarde y quedou agarrado colgando del cabo del risón.

El mar moyábaye as pernas y as maus nun aguantaban el peso del corpo. Entrouye el medo de cayer al fondo y chorando aterrado berraba:

—¡Ay Ricardín, bótame por Dios úa maol! ¡Axúdame que me afoyo!

Ricardo posto en cucliyas nel borde del muelle nun fía mas que rirse, fendo que ye daba a maol.

—Teis que cantarme el “nun me mates con tomates...”

Leonardo entre sollozos y lágrimas púxose a cantar mientras as olas moyábanye as pernas y el cul:

—“nun... nun... me... mates, con... con... con... to... mates... ¡Axúdame, que nun podol mas!”

As carcajadas dos mariñeiros del muelle oíanse en San Román. Por fin Ricardo coyéndoye os brazos axudouye a subir a terra y tomaron os chanqueiros de viño que nunca meyor ye souperon.

Pero a festa y as bromas de este día trouxo cola. Dous meses de esto foi Ricardo a Tapia y oío que lo chamaban. Era Dn. Sabino el cura.

—Tía ganas de verte. Xa sei que andas dicindo por ahí que eres fiyo meu, pois mira, nin ye fais ningun favor a túa madre nin tampouco a min, ¿entendiche?

4.4. DÁMASO ALONSO

Nos últimos anos da Ditadura rexorde o interese pola lingua galega desde o punto de vista filolóxico e, entre outras iniciativas, comezan a realizarse traballos de campo encamiñados ó estudo das distintas variantes dialectais. O territorio eonaviego non queda alleo a esta tendencia e entre os primeiros estudosos que se preocuparon pola fala da zona está o destacado poeta e filólogo Dámaso Alonso, con familia na comarca.

Ademais doutros artigos de carácter lingüístico (lexicográfico etc.), o autor publica baixo o título “Narraciones orales gallego-asturianas. San Martín de Ozcos”⁸ unha serie de historias recollidas neste concello.

San Martín de Ozcos á noite

Escollemos un pequeno fragmento mantendo a versión transcrita polo propio autor en 1972, salvo as indicacións da abertura das vogais medias en posición tónica e algunha outra indicación fonética que nós omitimos para facilitar a lectura. O texto pertence a un veciño de San Martín de Ozcos e, segundo Dámaso

8. Dámaso Alonso (1969): “Narraciones orales gallego-asturianas. San Martín de Oscos”. En *Cuadernos de Estudios Gallegos*, XXIV. Pp. 140-153. Tamén en *Obras Completas*, vol. I (1972), pp. 495-521.

Alonso, “son aventuras que le han ocurrido. A él le hacen mucha gracia, y las ríe abundantemente. Hay en ellas una mezcla de brutalidad y de inocencia que me resulta conmovedora”. Despois de ler o texto, entendemos ben as apreciacións de D. Dámaso:

Eramos cinco irmaus y a mía madre pegábame búas tulenas.

Peró nun conformaba eu cueso porque xa tía dez ou dozi anos; xa me gustaban as nenas mais qu’as ovellas.

Despois n’o calella’i de Balías, qu’é estreta (nun cabe máis qu’un carro cargado prabaxo –nin parriba–) quedábam’atrás das ovellas, y apañaba oas pedras redondas del camín, e despois tirábalas polo camín abaxo como se fora xugar aos bolos, e metíanse pur entr’as ovellas abaxo as pedras. Despois cuando chegaba a fonte de Balías eu, iban tres ou cuatro cuas pernas rotas.

E despois pararon de chamarme, porqu’acababa cuas ovellas.

Cuando iba cuas ovellas había un carneiro que xa era marón. (Xacando había muitos carneiros, que nunus capaban com’us capan aora: aora deixan un pra padre.) Aquel era meirande e podía cos outros, dando turniscadas aus outros carneiros y as ovellas pra xebralas das outras, cuando andaban al marón (qu’elos xebran as qu’andan al marón). E nun deixaba cuase cumer ás ovellas y aus outros carneiros. ¿Y eu, que facía?: acurrullába’s ovellas, e despois pillaba’l marón meirande, qu’era’l máis fastidioso, e pois tumbábalo polo tarrén. E despois mazáball’us collois con dúas pedras, porque nun anduvese máis tras das ovellas. Poñíansell’us collois mui inchados que nun lle cabían cuas’entr’as pernas. Había delos que dicían pra sanar.

E despois us amos nun sabían el qu’era aquilo dus carneiros. Dicían us amos que sería o culobra que lles trabara.

5. O PERÍODO DEMOCRÁTICO

Despois dos anos da transición, escasamente produtivos desde o punto de vista editorial, na década de 1980 producíronse unha serie de feitos que provocaron cambios importantes. Globalmente, podemos falar de dous polos de atracción: por unha banda, a nova situación de cooficialidade lingüística en Galicia, co pulo que iso supuxo para o idioma, e, por outra, un certo dinamismo cultural en Uviéu, cara a onde miran preferente ou exclusivamente algúns autores eonaviegos.

A literatura en galego no Eo-Navia acada cotas nunca logradas con anterioridade, con maior diversidade formal e temática. Non obstante, a pesar dos esforzos por modernizar a prosa por parte dalgúns autores, con formación cultural e coñecedores doutros contextos literarios, non se cultivan de xeito significativo algunhas parcelas que significarían unha maior normalidade literaria. A modernización dáse máis no estilo e na técnica ca nos contidos, nos que seguen predominando os espazos rurais, con frecuencia tinguidos de costumismo. Sen dúbida, a ausencia da lingua no ensino de xeito regular, a falta de lexislación apropiada e, en definitiva, a escasa atención que se lle ten prestado á cultura da zona favorecen unha excesiva folclorización na prosa.

Paralelamente ós textos literarios xurdiron algunhas producións ensaísticas ou paraensaísticas de xeito independente, en revistas diversas, en volumes colectivos ou en actas de xornadas e congresos relacionados coa zona. Incluso se convocou algún certame específico para impulsar este tipo de textos, como o Premio d'Ensayo Xuvenil A Nosa Terra, no que resultaron premiados autores coma Fredo de Carbexe ou Lucía Iglesias Gómez. Con todo, non resulta doado establecer un corpus ensaístico da zona, xa que os lindeiros dos xéneros en xeral, e deste en particular, son cada vez máis difusos.

Á parte dalgunhas coleccións e recompilacións que logo citaremos, moitos autores válense de novas revistas para dar a coñecer os seus textos, e tamén de publicacións soltas e incluso de libros das festas. Xavier Frías Conde, bo coñecedor da literatura da zona, fala da existencia “dunha paraliteratura que vén da tradición xornalística de comezos de século”¹. Inclúese nesta liña unha ampla variedade de colaboracións: anécdotas locais, homenaxes a amigos etc.

En outubro de 1988 créase a MDGA (Mesa prá Defensa del Galego de Asturias) con precedentes no grupo de Eilao e na asociación Antola de Ibias, como reacción a uns movementos asturcentralizadores que se detectan na zona. Durante varios anos, presidida polo médico Benigno Fernández Braña, a MDGA impulsou un importante dinamismo cultural nos concellos da zona. Ademais de moitas outras actividades, promoveu varias publicacións, como a revista *A Freita* ou a colección de literatura Castelo das Letras, iniciada en 1991 con *El xabaril que quería engalar e outros relatos*, dirixida por Frías Conde.

A Freita, que comezou a publicarse en abril de 1992 e durou ata o ano 2000, acolleu contidos de distinto tipo: investigación filolóxica, etnográfica, recompilacións de literatura popular, creación literaria, documentos e imaxes antigas, hemeroteca etc.

---

1. Frías Conde, X. (2002: 131).

Foron moitos os colaboradores desta revista, uns con máis asiduidade, como foi o caso de Alberto Mediavilla, Antón Meilán, Benigno Fernández Braña, Salvador Rodríguez Ambres, Xabier Barcia López, Xabier Frías Conde, Xoán Babarro, Xosé Máximo Fernández López e Xosé Rico, e outros máis esporadicamente, coma Ana M.ª Gutiérrez Margaride, Ana M.ª Méndez Castrillón, Araceli Fernández Niño, Carlos Varela Aenlle, Celso Martínez Fernández, Francisco Fernández Rei, José Luís Carnota Fernández, Julio Fernández Rodríguez, Marta Fernández Díaz, Maruxa Monteserín, Maximiliano Fernández Arias, Nina Fernández García, Santiago Somoza, Serafín Martínez, Susa Argul Muñiz, Xan Castañeira, Xosé A. Fernández Riesgo ou Xosé Antonio Ron.

Esta revista foi tamén o xerme de dúas novas cabeceiras de contido máis específico: *O Espello* e *Britonia*.

O Espello empezou como suplemento literario de *A Freita* no número 8-9, de decembro de 1995. A partir de 1998 camiñou de xeito independente, con novo formato e máis contidos. Aquí publicaron autores da zona e de fóra, algúns deles asentados en Madrid, igual có seu coordinador, Xavier Frías Conde. Da elaboración encargábanse Benigno Fernández Braña, Crisanto Veiguela e Xan Castañeira.

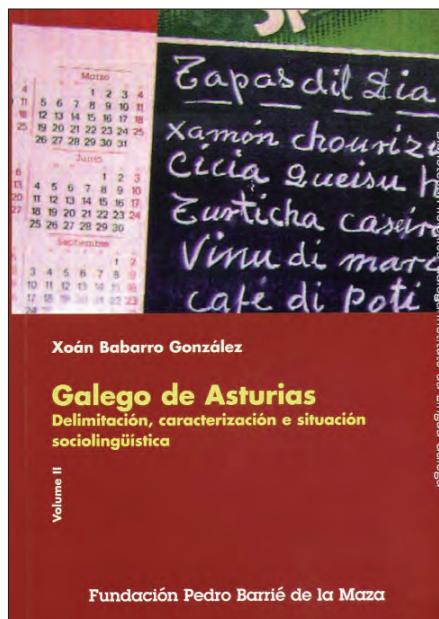
Britonia, da que saíron dous números, apareceu pouco despois, en xaneiro de 1996, e centrouse en traballos de investigación máis extensos cós que vían a luz en *A Freita*. Nela publicaron contribucións investigadores coma Francisco Fernández Rei, Xoán Babarro, Antón Meilán, Carlos Varela Aenlle etc.

En relación máis ou menos directa coa MDGA estiveron outros autores e filólogos galegos que realizaron estudos sobre a fala da zona, publicados como monográficos ou en volumes colectivos, en revistas, actas de

congresos etc. É o caso, ademais dos xa citados, de Antón Santamarina, Xosé Henrique Costas, Xosé Luís Méndez Ferrín etc. Cómpre destacar, pola súa exhaustividade, a obra *Galego de Asturias. Delimitación, caracterización e situación sociolingüística*, de

Xoán Babarro. Trátase da súa tese de doutoramento, valorada coa máxima cualificación por un tribunal do que formaban parte destacados filólogos galegos e asturianos².

Uns anos despois da aparición da MDGA, desde posicións próximas, creouse o colectivo Cotarelo Valledor, centrado en iniciativas exclusivamente literarias, que se evidenciaron principalmente en internet, con escolmas de autores da zona.

Cunha perspectiva totalmente distinta xurdiu en 1989 na Caridá a Asociación Cultural Xeira. Apoiada

polas institucións públicas asturianas, esta agrupación encetou un interesante labor editorial que segue medrando. En 1990 convocou o I Premio Xeira de Narracións Curtias, que aínda se mantén e no que recibiron galardóns algúns autores xa coñecidos por colaboracións anteriores e outros novos que foron xurdindo. No ano 2000 publicaron *Lletras novas*, que recolle os once relatos premiados na década³. Neste volume conviven autores máis novos coma Fredo de

2. A obra publicouse en 2003. Vid. bibl.

3. En 1996 o premio concedese ex aequo.

Carbexe con outros xa veteranos coma Jacinto Díaz López, Manuel García-Galano ou Alejandro Antúñez. Tamén hai diferenza de estilos: algúns botan man de temas e formas tradicionais, próximas ós relatos costumistas de transmisión oral, mentres que noutros se nota unha clara vontade anovadora.

Paralelamente, algúns autores levan a cabo investigacións sobre varios aspectos da zona: toponimia, música, folclore etc., que van vendo a luz en publicacións diversas. Algúns destes traballos son exclusivamente descritivos, mentres que outros inclúen valoracións subxectivas con pretensións ensaísticas non sempre ben logradas.

En 1996, case dez anos despois de que a MDGA impulsara a defensa da lingua da zona, a Academia de la Llingua Asturiana crea a Secretaría Llingüística del Navia-Eo e, a través dela, comeza a publicar a revista *Entrambasaguas*. A revista *del Navia-Eo*, en que colaboran moitos autores con artigos de contido variado, moitas veces apartados de intencións propiamente literarias. Trátase máis ben de textos de carácter local dominados polo costumismo. Nomes coma Aurora García Rivas, Benxamín Méndez, Cándido Sanjurjo, Everardo Fernández González, Félix Martín Martínez, Fidalgo Villaveirán, Fredo de Carbexe, Jacinto Díaz López, Jesús González Gayol, José María Bedía, José Manuel Martínez Castro, Juan Carlos Quintana, María José García, Manuel García-Galano, Rafael Cascudo, Xurde Gayol etc. aparecen con máis ou menos continuidade nesta publicación.

A comezos do milenio, a Asociación Amigos de Antonio Raymundo Ibáñez de Santalla de Ozcos convocou o Premio de Relato Costumbrista, que vai pola VI edición. Como acontecera co certame de Xeira, aquí resultan premiados autores xa coñecidos a carón doutros novos. Inclúe tamén unha interesantísima categoría escolar, sementeira de autores, dirixida a alumnos matriculados en calquera dos centros da comarca. Os traballos premiados editáronse en distintos volumes, correspondentes con cada edición.

O primeiro deles leva un texto introdutorio de Isaac Díaz Pardo titulado “Homenaxe a Santalla de Ozcos”⁴, do que reproducimos este fragmento:

[...] os povos de Asturias e de Galiza non os separan as fronteiras administrativas senón que están fundidos nunha liña de continuidade só alterada pola realidade da terra.

O excepcional catedrático da Universidade compostelana, D. Armando Cotarelo Valledor, nacido na Veiga (hoxe Vegadeo)⁵ dixo que el era galego e que non tiña por que aceptar que un conflito de bispos lle cambiara a súa identidade provinciana. Trátase de que no século XII xurdiu un conflito entre o bispo de Oviedo e o de Mondoñedo por unha muller, que se resolveu quedándose o de Mondoñedo coa femia, máis perdendo o galego a xurisdicción ou diócese das terras comprendidas entre o Eo e o Navia, e así ficou recollido na división provincial da Constitución de Bayona, de Bonaparte, e non modificada na Constitución de Cádiz de 1812.

Como indicabamos antes, tamén xorden iniciativas illadas, sen moita continuidade, en que se dan a coñecer algúns textos en galego de Asturias. É o caso de *Culturalcampo*, tres volumes que se comezan a publicar en xuño de 1990, coa colaboración económica da Caja de Ahorros de Asturias. O primeiro libro recolle os traballos premiados nas tres primeiras edicións dun concurso literario co mesmo nome, que forma parte dun programa de promoción cultural para a zona Ozcos-Eo, como consecuencia dun convenio entre o Ministerio de Cultura e o Principado de Asturias. Posteriormente publicáronse dous volumes máis, correspondentes á IV e V edicións.

---

4. I. Díaz Pardo (2004): “Homenaxe a Santalla de Oscos”. En *II Premio Antonio Raymundo Ibáñez, Marqués de Sargadelos*. Asociación de Amigos de Antonio Raymundo Ibáñez. Pp. 11, 12.

5. No orixinal aparece *Vegadelo*, por erro de imprenta.

Segundo as bases da convocatoria, admítense textos tanto en castelán coma en galego de Asturias. No primeiro volume, que consta de nove relatos, só un deles está escrito en galego: “Historia d’ua raposa”, de Lucía Iglesias Gómez, autora premiada posteriormente noutros certames da zona.

Nos últimos anos destaca o labor da asociación Abertal, presidida por Carlos Varela Aenlle, que loita pola normalización lingüística da zona en condicións non pouco adversas. O colectivo destaca máis polo seu traballo en ámbitos sociais e legais ca polo labor editorial en si, pero aínda así deu xa a luz algunha publicación destacable, como é o *Informe lingüístico sobre a nosa terra Eo-Navia* (2007), un rigoroso estudo que analiza a adscrición ó galego das variantes lingüísticas da zona.

Á marxe destes colectivos cómpre mencionar unha serie de autores que publicaron as súas obras por outras vías: algúns grazas ó financiamento dos concellos ou asociacións diversas, como é o caso de Jesús Álvarez Valdés ou Adelina Fernández e Susina Pérez; outros por iniciativa propia, como sucede con *Mar de cores* de Begoña Martín Acero e Paloma García Méndez ou *Ua voz nel ocidente* de Ana M.ª Rodríguez Fernández, e outros por estaren absolutamente inseridos no sistema literario galego, como sucede con Eva Moreda. Quedan aínda publicacións esporádicas de agrupacións culturais, en libros das festas etc.

A nómina de autores que abrangue desde os últimos anos do século pasado ata a actualidade é moi ampla. Existen tamén moitas diferenzas no relativo á continuidade, cantidade e calidade de obra publicada. O seu posicionamento ante a consideración da súa variante lingüística tamén é moi distinto e ten certa correlación nas escollas normativas.

Por unha banda, hai autores que optan por escollas dialectais, e decántanse pola variante propia da súa zona e ignoran calquera proposta estandarizadora. É o caso de Manuel García-Galano, Jesús Álvarez Valdés ou Cándido Sanjurjo. Para estes, a liberdade e a espontaneidade

da linguaxe, aínda que conteña evidentes castelanismos ou vulgarismos, prima sobre os principios filolóxicos. A súa opción lingüística está ó servizo do texto, dándolle máis realismo. Esta postura non é nova, xa que aparece desde comezos de século XX na maioría dos autores.

Por outra banda, atópanse a maioría dos escritores novos, que, probablemente con máis conciencia filolóxica, buscan opcións estandarizantes sacrificando solucións locais. Dentro destes, podemos distinguir dúas liñas: os que admiten que a fala do Eo-Navia é unha variante do galego e os que, especialmente nos últimos anos, manteñen que se trata dunha lingua distinta e optan por escollas intencionadamente diverxentes, próximas ó asturiano.

Entre os primeiros danse tamén posturas distintas: autores coma Xavier Frías Conde⁶ ou Carlos Varela Aenlle toman como referencia as *Normas ortográficas e morfolóxicas del galego de Asturias*, elaboradas pola MDGA⁷, ou solucións moi próximas a elas; outros, coma Viqui Veiguela, Eva Moreda, Begoña Martín Acero, Paloma García Méndez, ou o propio Frías Conde nos últimos anos, optan por escribir en galego estándar, seguindo as *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*⁸ da Real Academia Galega e o Instituto da Lingua Galega. Crisanto Veiguela, autor comprometido coa lusofonía, escribe seguindo as normas reintegracionistas da AGAL (Associaçom Galega da Língua).

Da segunda opción forma parte unha serie de autores, algúns deles inicialmente ligados á MDGA, que actualmente publican sobre todo nas coleccións da Asociación Cultural Xeira e nas publicacións da Secretaría Llingüística del Navia-Eo. Algúns deles, como xa dixemos, consideran que

---

6. Desde hai uns anos, este autor abandonou esta postura e escribe unicamente en galego estándar.

7. A elaboración destas normas correu a cargo de Xosé Carlos Álvarez Blanco, Xoán Babarro González, Francisco Fernández Rei, Celso Martínez Fernández, Antón Meilán García e o fonsagrado Antón Santamarina Fernández.

8. Real Academia Galega-Instituto da Lingua Galega (2004, 19.ª ed.): *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*. Xunta de Galicia.

a súa fala non é unha variante do galego; outros, pola contra, recoñecen esta pertenza, pero séntense máis cómodos escribindo segundo a ortografía do asturiano central da ALLA. Tamén se achegaron a estas normas algúns artigos e edicións ou reedicións de textos doutros autores que na versión orixinal usaban solucións dialectais.

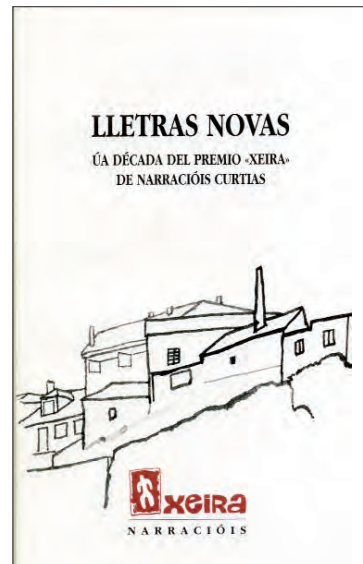
Incluímos a continuación unha escolma de autores e textos de todas estas tendencias, procurando que haxa representación de todas elas.

5.1. JACINTO DÍAZ LÓPEZ

Naceu na Roda (Tapia de Casarego) en 1908 e faleceu en Uviéu o día de San Pedro⁹ do ano 2005.

Estudou Maxisterio e exerceu a súa profesión en Tapia, Boal e Uviéu. Colaborou en investigacións sobre a fala da zona con Rodríguez Castellano e con Manuel García-Galano.

En 1993 publicou *Ditos, refrais y outras cousas na fala d'A Roda*, que, ademais dun vocabulario e dunha recompilación de ditos e refráns da zona, inclúe 15 breves historias con sabor popular nas que trata con frecuencia as relacións familiares, especialmente o papel da muller no matrimonio. A esta obra pertence o relato que escolmamos.

9. Así nolo di o seu bo amigo Manuel García-Galano.

En 1994, en coautoría con Manuel García-Galano, publica *Vocabulario d'A Roda*, que se reedita, corrixido e aumentado, en 1996. En 2000 o seu relato “Recordos d’outros tempos”, co que foi premiado no IX Premio Xeira de Narracións Curtias, publícase no volume colectivo *Lletras novas*.

TABAN EN XUNRIO

Al pouco tempo de xoncérense nel altar, Antón deuse conta de que pra poder vivir cua muyer, sin dar que falar a os vecíos (malas llinguas que la gozan condo topan un motivo, anque sía pequeno, pra poder marmurar), tía que deixarse llevar polla corrente. El fexo as súas contas y salíronye ben; porque enreyar úa vida entera lluitiando sempre, é muita lluita; y si a corrente é tan forte como a que tia el delante, pos pior. Y a corrente neste caso chamábase Petra, que resultóu úa muyer d’armas tomar, quero decir mala de ferrar...

Antón vío axina que llevaba as de perder, y tomóu a decisión d’aguantar y encoyerse d’hombros; nun fer frente, y en conto vía qu’a cousa iba a poñer mal focín, el home callaba, convencido de que nun podía ser d’outro xeito, y asina acabóu decindo amén a todo, lo mismo nas cousas grandes que nas pequenas, y hasta nas máis íntimas. ¡Pos nun faltara máis! ¡Probe Antón! A verdá é qu’él chegóu a avezarse a todo.

Un día, ou meyor dito, úa noite, al acabarse abril, díxoye ella con el mismo remango de sempre: —Antón, desde agora, nada máis. Nada de nada hasta outro mes que teña erre. ¿Ougüiche? Antón ougüíu y callóu, como sempre, y inda máis condo, como nesta ocasion, podía armarse un rifirrafe de mil demos, y craro, había qu’evitallo.

Y polla mañá, en conto s’erguéu, cedo como sempre, piyóu el Reportorio Gallego, aquel que na tapa decía véndese a dous cans y, repasándolo con muito cuidadín nun encontróu lo que buscaba hasta que topóu con setembre. Despóis de contar por os didos dúas veces, ¡Cónto tempo! (dixo) —¡Cónto tempo! y movendo a cabeza un pedacín, repetíu: ¡¡Cónto tempo!! Y el home nun dixo máis y resinóuse. ¡Qué iba a fer, el probe!

Y chegou mayo, qu'é un mes llarguísimo... y a primavera chega pra todos. Y, esto, mira tú por unde, veu a aliviar al amaxinado; porque úa noite, despóis que s'acabou mayo, y despóis que se deitaron, Petra matou el candil d'un soprido, y condo quedóu todo as escuras y pasóu un pedacín, dixo: —Ah, Antón. —Qué, contestou él. —Que s'acabóu mayo. —Xa lo sei, xa lo sei, ¿y qué? —Pos home, que xa tamos en xunrio.

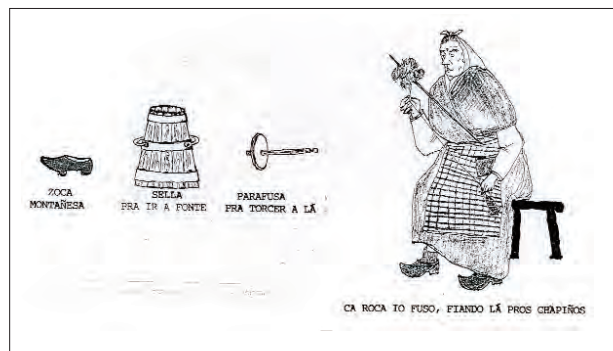
¡Antón suspiróu! Y nun se pode decir cómo agradecéu el aviso...

5.2. CÁNDIDO SANJURJO FERNÁNDEZ

Naceu o 13 de xaneiro de 1919 en Santiago de Abres (A Veiga). Alí mesmo comezou os seus estudos e gozou coas primeiras lecturas. Desde neno compaxinou o interese pola cultura cos xogos e os traballos propios dun cativo da época. O río e o monte estiveron moi presentes na súa vida anterior á guerra, xa que as actividades familiares xiraron ó redor deses elementos: xeración de luz eléctrica e extracción, serrado e transporte da madeira.

Os anos da guerra viviunos en diferentes postos por varios lugares da península. Rematada a contenda, volve ós negocios da familia e traballa como ferreiro, como transportista e, finalmente, en actividades relacionadas coa extracción de áridos da ría.

Os traballos non o afastaron nunca das inxedanzas culturais e, así, colaborou asiduamente en *La Comarca del Eo* e, máis esporadicamente, noutras publicacións da zona como *La*

Debuxos de Cándido Sanjurjo para este relato

Vega, *Entrambasaugas* etc. Nos seus textos, unhas veces en galego e outras en castelán, céntrase con gran sensibilidade e lirismo en distintos aspectos da cultura da zona, frecuentemente de carácter costumista, pero non exentos de crítica, como sucede no texto que reproducimos.

En 1996 publicou *Entre Fonte y el mar*, que recolle parte da súa produción. Tamén colaborou noutras iniciativas colectivas, dunha banda e outra do río.

O fragmento que reproducimos corresponde ó artigo “¡As voltas que o mundo dá...!”, que se publicou con algunhas modificacións ortográficas sobre o orixinal na revista *Entrambasaugas*¹⁰. Por expreso desexo do autor, nós reproducimos a versión orixinal, que el nos cedeu.

[...]

Aquel xeito de vida, aqueles usos e costumes que xa viñan de mais atrás de nosos tatarabolos e chegaron hasta a nosa juventú sendo verdadeiras señas da nosa identidade e da nosa cultura, perdéronse, substituídos por outros mais cómodos e mais universales. ¿Perdeuse con eles a nosa identidade individual ou colectiva...?

Préstame ver nos museos as cousas que nos dan a saber como foi o pasado, mais remoto ou mais recente, e opino que todos debemos colaborar pra que se conserve memoria de canto foi acontecendo nun lado e noutro, que todo o pasado colaborou pra que chegásemos a conseguir a abundancia de todo canto agora pode disfrutar –a xente que pode–. Préstame incluso reler de cando en cando, libros vellos, con outra ortografía e outros léxicos que se usaron en lugares e tempos idos. Préstame lelos, anque o que dicen non teña agora ningún proveito: Pode que o tuvesen no seu momento, na súa circunstancia. Ahora son piezas, muy valiosas pra min, pro piezas de museo.

---

10. *Entrambasaugas* (11: 23).

O que me parece mais que nada unha soberana farsa, e a proposición daqueles que, co pretexto de recuperar “a nosa identidade” e crear postos de traballo, queren que se obligue a cantos hai, pequenos e grandes, que anden calzados en zocas e chapiños de lá da casa; pro non nas galochas que se usaban en cada lugar, senón todos co modelo mais toscos, aquelas picudas e de dous talóis, que usaban na montaña, que lles chamábase “de sete brincos”, que muy pouca xente coñeceu, nin tan siquiera na antigüedad, nun sendo os montañeses.

Outros, ou os mesmos, queren que se amaínen e se poñan a andar todos os moliños de auga que houbo. Eu contei censados no Catastro de Ensenada, feito na Casa da Pena de Piantón en Abril de 1.753, no territorio que colle agora o municipio de Vegadeo, que son as parroquias de Meredo, Piantón, A Veiga, Paramios, Abres e Guiar, xa digo, contei sesenta e dous moliños. En Abres quedan dous que aínda molen (se hay qué); os de aquí, das Aceas, no río Eo dos da Ferraría, no río de Ouria. Estes aínda poden moler porque tan en ríos grandes que nun secan. Os outros, os moliños de rego quedaron secos os máis deles porque o arbolado sorbe a auga da terra, fai moita capa de mantillo que a retén, e chove moito menos ca ten chovido antes.

Hay moitas pamemas e moitas toluras. Nun se pensa máis ca en acabar de prisa e que coste pouco e nun dea traballo, sea o que sea.

Se os tivera, medraríanme os dentes cada vez que vexo unha máquina, grande ou pequena, fumigando herbicidas, sea nas leiras, sea nas carreteras. Xa nun bou dicir nas leiras, que cada un no seu faga o que lle pareza; pro no común, no que é de disfrute de todos por igual, como son os balados e as beiras das carreteras e camiños vecinales, nin se debía de botar beleno, que o mesmo mata a mala herba como a boa.

Hay moita xente apuntada no paro que ben podía ganar o xornal cortando a maleza co foucín, cuidando de deixar as plantas de airío que son ornamento e encanto de cada lugar: as madre selvas, as uñas de gato, os loureiros, os abruñeiros, os acebros, e aínda as silvas onde nun estorben, que dan amoras no brau, e os “caracoles” de estoupar (*digitalis lanata*), e hasta as mesmas edras, que tanto engalanan o contorno cos seus contrastes de verdes, azules e colorados... E sobre todo nun causan ningún mal, e dan abrigo e alimento os páxaros que cantan o rayar o día...

Mais acorde co ambiente natural agrario, era a figura do home –ou de muller– sachando co gadaño ou ca eixada, arrancando as carbés, as nocellas, os fariñentos, os polegos e outras malas herbas, movendo o espiñazo e os músculos todos do corpo, que favorecían a firmeza da columna vertebral, pra poder andar cos feixes as costas e as sellas cheas de auga da fonte a cabeza, e as cestadas de fruto, de cuito, de terra... e as tinadas de roupa pra lavar no ríu...

O botar beleno pras herbas é mais cómodo ca arrancalas sachando. Cando chove a auga encárgase de levalo pro ríu io ríu pro mar. Dalí nun se vay.

Ta visto, que tanto queren recuperar o pasado algunhos, que xa a mayoría cree, que igual ca en tempos idos, o TRABALLO MANUAL ENVILECE, DESHONRA, PRIVA DA NOBLEZA.

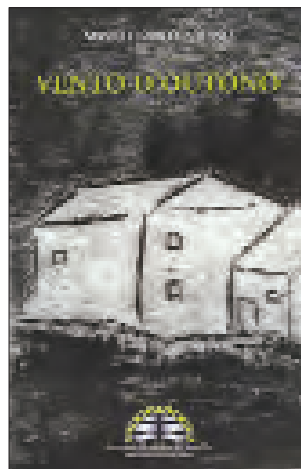
Algunhos, aínda ben deles, fomos e seremos villanos toda a vida.

5.3. MANUEL GARCÍA-GALANO

Manuel García Sánchez, Galano, naceu na Roda (Tapia) en 1922. A finais da década de 1940 trasladouse a vivir á capital municipal por motivos laborais e comezou a participar activamente en numerosas iniciativas culturais da comarca e a colaborar en diversas publicacións locais.

En 1979 cofundou o grupo Ameicer, que dirixiu ata 1994, e que representou os once sainetes que en 1993 recolleu nun único volume co título de *Mareaxes tapiegos*, así como os dous primeiros dos seis que se publican no ano 2000 baixo o título *Erguendo el telón*.

Froito da súa preocupación pola lexicografía é o libro *Vocabulario d'A Roda*, que publicou en colaboración con Jacinto Díaz López.

Como narrador, en 1984 publicou *Parzamiques*, nunha fermosa edición de autor, non venal. En 1993 o colectivo Xeira reeditoulle a obra, engadindo o relato “A terra é a terra” co que Galano gañara o 1.º Premio Xeira de Narracióis Curtias, e outro relato máis, polo que o volume quedou cun total de sete textos.

Vento d’outono, editado pola Academia de la Llingua Asturiana en 2005, recolle vinte breves textos que supoñen todas as colaboracións do autor ata o momento na revista *Entrambasaguas*. Na obra conviven escritos en que lembra tempos pasados con outros de actualidade, como poden ser as novidades nas vías de comunicación ou o cincuentenario do Instituto de Tapia.

En abril de 2006 nomeárono fillo predilecto de Tapia de Casarego e en maio dese mesmo ano a Academia de la Llingua Asturiana nomeouno académico de honra.

No momento de redactar este apartado (agosto de 2007), García-Galano mantén intacta a súa vitalidade e continúa escribindo, á vez que recompila datos para elaborar unha historia do teatro en Tapia.

Incluímos dous fragmentos inéditos que nos facilitou o propio autor:

OS ROXOIS

Nun sei agora, pro condo eu era neno, había nos pueblos el costume de dar a proba del cocho condo se mataba, alló nel inverno, aos vecíus máis achegados y tamén a xente probe, que vivía sola. Eran, por lo xeneral, muyeres as que se yes chamaba bodegueiras, quizáis porque vivían nua casía pequena que, máis que casa, era úa pequena bodega. Acórdome inda dos nomes de tres ou cuatro d’aquellas muyeres que, a dicir verdá, nun sei como fían para manterse, pos os xornalíus que podían ganar de vez en condo, pra pouco daban. Y daquela, as axudas del Estado taban inda serodas.

A cousa é que un día topéime por el camín con ua d'as muyeres á que me refiero, y fijéime que tría na mau un envoltorio feito con papel de periódico que, pollas manchas de grasa que transparentaban nel papel, taba craro pra min que tían que ser roxóis, pois era era ua das cousas que se solían dar y tábamos nel época da matanza

Al cruzáremonos os dous, por todo saludo, cua mía inocencia de neno, díxenye sorrindo:

—Á Marica, llevas un bon papelado de roxóis, ¿eh?

Ella, que nun tía a pebida na llingua para contestar, díxome al momento:

—Llevo, nenín, llevo; muito papel y pouco cocho.

Toda ua leución de qu'as cousas nun son sempre el que pintan por fora, pois el que pra min era “un bon papelado”, a ella parecíay e úa miudanza, y tería búa razón. Nunca me esqueicéu a aguda contestación d'aquella muyer y a frase empléula a miudo pra enxuiciar as carayadías qu'eu escribo de vez en condo.

A FORZA DAS PALABRAS

Xa hai muitos anos desto. Nun m'acordo contos, sei qu'era por a Coresma. Naquel entoncos habia neste tempo, us actos religiosos nas parroquias que yes chamábamos “as minsióis”, y ouguíase dicir: “esta semana hai minsióis en Tol”, ou en Serantes, ou unde fose. A cousa era que n'aquella semana tocaba habellas na mía parroquia.

Pois as “minsióis”, pra os que nun lo sepan, diréi que consistían nua pedricación que, durante úa semana, daba un fraire, qu'el noso cura tría de fora adrede, y tían a finalidá reavivar a fe da xente y preparar os parroquianos pra “cumprir con Pascua”, ou seña, confesar y comulgar. Os sarmóis, como se yes chamaba, eran á noitía, pra que podese asistir a xente desque acabase de trabayar.

Algús pedricadores, ademáis del sarmón del anoitecer, daban tamén úa charla a outra hora, un día pras muyeres y outro pra os homes. Era ua pedricación menos seria na forma y nel contenido, pos solían entremezcrar daqué que chamase el atención, pra axudar a espertar a atención del auditorio. Había fraires que se manexaban muito ben nestas habilidades dialécticas, ya xente escuitábalos de bua gana. Por outro llado inda nun chegara a televisión y tiamos poucas ocasióis d'escuitar falar a daqué.

Sería máis ou menos a media tarde, y eu iba camín del iglesia pra escuitar ua daquellas charlas pra homes. Taba cuase chegando condo me topéi con un vecín y bon amigo. Xa sabía qu'el nun llevaba el mismo camín qu'eu, pero como al perguntaye pra unde iba me contestou que pra nayundes, pois mancárase nua mau y nun podía cuase fer nada, propúxenye, –e verdá qu'un un pouco de garipola–, que vese comigo escuitar el parzamique del fraire.

A contestación foi a qu'eu esperaba: “Home, pídemme outra cousa, ben sabes qu'el iglesia e un sito que nun me tira miga; nun teño nada en contra dos curas, pero nun vou; hasta a os enterros mando á muyer”.

Nun taba d'acordo, vaya, eso xa lo sabía eu, pero nun me din por vencido y insistín decíndoye que nun íbamos rezar nin tíamos que arrodíarnos, nin tampouco escuitar ua pedricanzaina que nun ye interesaba nin pouco nin muito; díxenye qu'eran uas charlas dun fraire como podían ser dun maestro ou dun arquitecto: qu'el home falaba muito ben, que nun eran ningún rolo, y que nun íbamos a ouguir úa homilía como as d'os domingos na misa, vaya, que se trataba d'outra cousa.

Y convencíno. Eu ben sabía que m'acompañaba por nun decirme que non redondamente, máis que por outra cousa, pero, como nun perdía xeira, véuse comigo.

Sentámonos xunta a outros corenta homes máis ou menos que taban xa allí y pouco tuvemos qu'esperar para que aparecese el fraire, que nos deu as “buenas tardes para todos” y, sin subirse al púlpito, sinón dereto nel tarrén frente a nosoutros, empezou a falarnos das maravillas del universo..., dos astros..., de cómo se movían nel espacio, nel milagro que parecía todo aquilo..., y sempre axudándose cos movimientos de brazos y maus, tíanos mui pendientes de conto dicía. As caras dos homes eran búa demostración de que el tema gustaba. Eu miraba, d'esgueira, de vez en condo pral meu amigo, y a verdá e que nun pestañaba escuitando al pedricador que, condo ye parecêu que xa tábamos ben dispostos, dixo aquilo de qu'el universo era como un gran reló, un reló que funcionaba con toda perfeución. ¡Home ben!, pero despóis amecéu axina que nun podía haber un reló que funcionase tan ben, sin que houbese antias un relojero que lo fixese. Y siguiu por ese camín remachando muito ben el cravo del sóu parzamique. Taba craro qu'el relojero era Dios.

E verdá que nun foi pesado na última parte del discurso, acabou axina y despedíunos, despois d'invitamos a sua próxima charla, da que nos anunciou el tema.

Taba eu babando por chegar a porta del igresia y inda ben lo fixéramos, perguntéiye al amigo agnóstico: “¿Qué che parecú, gustóuche?”

Contestóume muy serio y hasta me pintóu qu'un daqué pensativo”: ¿podes crer que cuase me convencú?”

Con duas sesiós máis hasta pode qu'acabase “cumprindo con Pascua”. ¡Conto poden as palabras!

5.4. ADELA CONDE VALLEDOR

Naceu en San Salvador del Valledor, no concello de Allande, en 1925. En 1998 publicou unha serie de poemas na revista *O Espello*, suplemento literario de *A Freita*. En 2000 editouse *Contos á tardiquíu*, na colección Castelo das Letras da MDGA. Tamén se publicou algún conto infantil da súa autoría no blog *O reino dos contos*¹¹, mantido por Xavier Frías Conde.

Contos á tardiquíu é un conxunto de oito relatos de ambientación rural e gran sensibilidade nos cales, moitas veces presididos pola soidade ou a vellez, conviven trasnos e pantasmas con xente labrega e cos animais de sempre: lobos, ovellas, paxaros, a raposa, o burro etc. A tradición rómpese unicamente coa presenza do helicóptero no primeiro conto¹² e da cegoña no magnífico relato “A cegoña solitaria”, do que tiramos este fragmento¹³:

11. <http://oreinodoscontos.blogspot.com/>

12. “El campesín solitario”.

13. Conde Valledor (2000: 36-37).

A CEGOÑA SOLITARIA

[...]

E lougo, xa camín do outono, ¿haberedes marchar? Seino, seino, recoñézolo con pena.

Será o momento de vos reunirdes todas, de baixardes das árbores e dos campanarios e das chemineas; até a vecía máis remota acudirá ese día puntual. Será esgotador. Volos longos, volos intensos, espalláste desde o ceo en lagos e ríos, as árbores e os picos das montañas faranche coxegas no ventre.

Ás veces penso no día que señas vella, que señas a maior das cegoñas, condo sintas todo o peso do tou corpo; quizais che caian as alas, quizais che venza a distancia, quizais non chegues ao destino... Haberías quedar lougo sóla no alto dunha árbore sen xotas e sen follas, unha árbore inda firme e lealmente suxeita ao terrén. Espero que non haxas improvisar un nío nunha árbore espida...

E dícesme:

—Desde enriba contemplarei mellor a lúa. O sou reflexo penetrará sobre os garabullos do nío. Iluminará as noites polas que estou sóla...

Unha gran mañá de sol alzarás o volo. Embaixo de ti quedará a campina; haste sentir chea de forza, de enerxía incomparable. Para o camín comerás uns insectos, algúns desos que se acubillan embaixo del terrén. Encherás o tou enrugado estómago, mollarás as túas zancudas patas na agua e volverás ao tou nío de sempre condo se presinta a primavera.

Enhalarás alto, mui alto, sobre o infinito, porque tu por min, enxamais serás a última cegoña.

5.5. ADELINA FERNÁNDEZ LÓPEZ

Naceu en Boal en 1925 e dedicouse ó ensino na súa vila. Posteriormente opositou ó corpo de auxiliares da Administración de Xustiza, labor que exerceu ata a súa xubilación.

Ademais de escribir poesía, en colaboración con Susina Pérez Sánchez publicou *Cousas de Boal*, un volume con contido moi diverso sobre este concello. Inclúe un vocabulario, ditos, refráns, adiviñas, romances, xogos e cancións infantís, remedios de antano, un inventario de capelas, e tamén unha serie de textos narrativos con lembranzas de costumes antigos do lugar.

Boal de noite

Deste apartado escolmamos este texto¹⁴, relacionado coa crenza na Santa Compañía:

A SANTA COMPAÑÍA

[...] Eran dúas hermás, saliron denoite de Prelo pra ir a Navia. Eu supoño que irían con algo que vender pr'al mercado. Como n'aquello tempas inda nun había carreteras, tían qu'ir por el Cordal, andando. Y é el caso que saliron da casa denoite y condo chegaron a Boal inda nun ameicera. Trían el medo metido nel corpo; en conto sentían un ruído por pequeno que fose, ben porque se movía úa pedría, ou porque se yes atravesaba un sapo, xa saltaban y escapábaseyes un ¡Ay!. Pero este medo aumentou condo chegaron a Boal. Dende el Consistorio, sentiron un ruído muy grande, y viron como se abría el Portón da Igresia de par en par, y al mismo tempo que as campás empezaron a tocar, saliu úa gran porcesión. Apuraron el paso y como el medo iba en aumento, metéronse nos Cabildros. Falar en Boal dos Cabildros xa se sabía qu'eran os que había entre a Casa de Marcelo el Zapeteiro y a Casa de Nuxo; que se tumbaron fai pouco, al comprallos Valeriano el Carniceiro.

14. Fernández López e Pérez Sánchez (2000: 111-112).

N'aquello tempos os Cabildros taban abertos y muitos probes pasaban allí a noite, según teño ougüido, porque eu d'eso nun m'acordo. Pero con esto vou salíndome da carrileira. Decía que se esconderon nos cabildros; taban allí escuruxadas y condo a porcesión pasaba por delante d'ellas asomaron un pouco a cabeza pa poder ver lo que pasaba; ellas anque tían muito medo querían enterarse de todo. Nunca úa risa igual viran. Todos os da porcesión iban con un sayón branco que los tapaba da cabeza a os pés, con úa vela grande na mau y iban dicindo: “Andar de día que la noche es mía”. “Andar de día que la noche es mía”, al mesmo tempo que as campás nun paraban de tocar. Ellas nun souperon el tempo que tuveran allí escondidas.

Condo a porcesión desapareceu, cerráronse as portas da igrexa, y pararon as campás. Ellas nun s'atrevían a salir, pero pasado un pedacín botaron andar y con el pánico que llevaban metido nel corpo chegaron a Navia nun abrir y cerrar d'oyos.

Esto contouyo úa d'ellas a mía madre y díxoye que nunca se atreveron de contallo a naide por mor de que se risen d'ella y dixesen que viran visiois. Pero ella xuraba y perxuraba que era tal y como lo contaba: Viron a “Santa Compañía”.

Eu nin lo creo, nin lo deixo de crer.

5.6. ALEJANDRO ANTÚÑEZ VÁZQUEZ

Naceu en Navia en 1933. Durante décadas traballou como tipógrafo na imprenta da súa localidade, e aí tivo relación directa co mundo dos libros e da cultura en xeral.

Participou en numerosas actividades culturais da súa vila natal e de toda a zona, especialmente nas relacionadas coa poesía, e actuou como recitador en varias ocasións.

Escribiu a letra da obra coral “Canto al río Navia” e da canción “Al Puente de los Santos”, que canta os amores dunha moza galega cun mariñeiro asturiano.

En 1988 publicou o poemario *Mochicas del meu llar*, e en 1996 a obra en prosa *Papadios de Navia*, que inclúe catro narracións curtas: “Poliche”, finalista en 1993 do Premio Xeira de Narracións Curtas, “El Martellazo”, gañadora do mesmo premio ó ano seguinte, “El piñeiro toriador” e “La llección de la moza vaqueira”.

As historias destes relatos, cheos de tenrura e sensibilidade, sitúanse no ambiente semiurbano de Navia hai unhas cantas décadas, con personaxes reais ou imaxinarios pero que moi ben puideron existir, coma Poliche, o protagonista do primeiro relato, do que tiramos o seguinte fragmento:

POLICHE

[...]

Úa cousa mui chocante era el hora de vender los cochos. El axuste sempre era entre Xelmo y el cocheiro de turno. Aquella cerimonia supoñía todo un ritual. Poliche nun se metía en nada pero, de siguido, el padre enrolábalo nel ren y gozaba lo sou participando nel trato:

—¡Tenen bon material! —dicía el cocheiro—. ¿A cómo pides pa cargar mañá?

Xelmo, mui temprao, poñíayela mao nel hombro a Poliche, pa fello parte na operación, y dicíayela:

—Menos d’ochenta nun los damos, ¿eh, neno?

Poliche movía la cabeza pa los llaos, ríndose, aseguando la palabra del padre, mentras el chalán replicaba:

—¡Nun trabayo por ese camín! ¡Tas mal, Xelmo...!, ¡nun lo valen!

—¡Pos déxalos!, que tán medrando y a Poliche nun ye gusta la facenda valleira.

El cocheiro íbase amenazante y sentencieiro, dicindo:

—¡Nun tas nas cabales!, has seguir mantendo pal diante, qu'asina nun tán pa min, y outro vendrá que bon me fairá.

Pero al chegar al rechao de la escaleira daba la volta cola mao estirada, como fendo que s'escagayaba d'arrogante:

—¡Trai esa mao!, quitas dúas pesetas, ¡a setenta y oito!, y pagas la convidada.

Xelmo nun perdía el xeito y, ensin aspaventos, reafirmábase nel dito:

—La convidada vei sempre de conta de la casa pero los cochos valen lo que dixer ou nun hai trato.

—¡Pos tán por min, me cago en mi manto! ¡Trai p'acó esa mao!

—La mao dáya primeiro a Poliche, qu'é el amo de los cochos. El tratante purriaye la mao al neno, que todo él era nervio y músculo, y éste apretábaya de tal xeito que ye fía queixar:

—¡Para, cabrón...! que me baldas la mao.

Poliche gozaba como un merlo esmerucando nas terras. Iban todos a convidase; los veyos con bon vino y el rapaz con poca cola, como él dicía.

5.7. JESÚS ÁLVAREZ VALDÉS

Naceu en San Xoán de Prendonés (El Franco) en 1935 e faleceu na Caridá en 1997. Durante boa parte da súa vida impartiu clase no seu concello natal, do que tamén foi alcalde. Como homenaxe ó seu labor, leva o seu nome o colexio da Caridá, no que exerceu a docencia nos anos previos á xubilación.

Colaborou en varias revistas e xornais. En 1992 o Concello de El Franco editoulle *As costumbres foron deste xeito (Occidente de Asturias)*,

unha recompilación de textos narrativos sobre tradicións locais. En 1996 editouse unha nova escolma co título *As costumbres foron deste xeito (2ª parte) (Occidente de Asturias)*, da que escolmamos o texto que incluímos.

Tamén é autor de breves pezas de teatro de carácter costumista, que el denominou *alpeiradas*, e que foron representadas por agrupacións da zona.

Nos seus escritos o autor usa a variante dialectal do seu contorno, conscientemente alleo a calquera tipo de proposta normativa.

Boa parte da súa obra mantense inédita, tanto as pezas teatrais coma moitos dos seus textos narrativos.

O seguinte texto¹⁵ é un fragmento do relato “A brosa de Ramón da Peneira”. O protagonista é un deses personaxes populares, algo cunqueiriano, que un día decide o seu futuro para cando se xubile, porque se atopa rexo e con ganas de ser útil. Despois de darlle voltas á cabeza decide aprender a facer pequenos amaños deses que sempre son necesarios nas casas...

A BROSA DE RAMÓN DA PENEIRA

[...] Por eso, antes de que ye desen el retiro, foi féndose Ramón con dalgúa ferramenta, que, pouco a pouco, foi comprando condo ye parecía que taban baratas. Así tuvo Ramón da Peneira outiando pollas ferreterías y comercios, preguntando precios y amansuñando trinchas, serrois, martellos y lumas.

Chegouy'el retiro a Ramón y determinóu de poñers'a enxoriar, sin pérdida de tempo. Vío qu'el miyor sito pra establecer a empresa era un caseto que tían a cen metros da casa metido entre úa verdeña, unde tuvera, fía anos, el sogro úa ferreiría de mala morte. El caseto era pequeno y nun tía más qu'a porta, un ventanuco

---

15. Álvarez Valdés (1996: 35-37).

y úa chaminía; as paredes taban mouras y esbarrigadas. Dende que morrera el sogro, fía anos, deixou d'usarse, salvo qu'en determinadas ocasióis, según as malas llinguas, iba a sogra qu'enviudara nova, a recordar al home acompañada d'algún vecín, que pra eso sémpre los hai dispostos a nun deixar el favor sin fer. Púxose Ramón da Peneira a llimpar y amañar nel caseto. Llevouye muitas horas, xa que tía cotra a'sgaya sarrio, níos de ratos y rebre a montón. Condo ye pareceo que taba abondo llimpio pintoulo con cal, pero como as paredes taban sin encamar, ocurrió que quedaron chías de manchas brancas y mouras, parecéndos'al peleyo d'úa vaca holandesa ou a un d'esos cuadros desa pintura que ye chaman moderna ou algo así, que nun los entende nin a madre que los... pintou. Clavou úa traba grandía na parede y chantoye puntas a embute pra colocar a ferramenta y tella ordenada y a mao. Desta manera foi Ramón colocando aquelas ferramentas que fora comprando con outras que ye regalaron, de xeito que se vío amo da coleución más desaxeitada que naide se pode imaxinar, pos como nun entendía nada d'aquello, cualquier ferramenta ye valía y emparexábalas de forma más rara qu'imaxinarnos podemos, deixando verse na traba-esposición un martello de crabuñar de compañeiro d'úa llegra que ye regalóu un primo que tuvera un tío galocheiro. Con todo aquilo taba Ramón da Peneira tan contento que nun cabía nus calzóis: hasta parecía que remocicara.

Condo tuvo ordenado, mirou y remirou el obra feita, unde tía pensado fer trabayos en madeira y férro; conto más miraba, más ye gustaba, de xeito que Ramón taba la mar de recachao y agayoso hasta que, núa d'estas, deuse cuenta que nun tía brosa, cousa que lo acobardóu y esmoleo. ¡Nun había que ferye! Botou el xuramento que decía en ocasiois mui especiais: "*Mecago na puta que pare caballos*". Nun era Ramón persona mal falada, entre outras cousas, porque apenas falaba. Dispúxosa mirar us precios das brosas y comprobóu que podía comprar brosas mangadas y desmangadas, comprando, visto ta, el mango aparte. Miróu precios na Caridá, en Navia y na Veiga. Despós de muito alxapiar, preguntar y calcular chegou a conclusión de que comprando a brosa na Caridá y el mango en Navia salía miyor de precio. Nun lo pensóu más, así lo fixo. Baxou a Caridá y comprou a brosa, al outro día envereda pra Navia y mercou el mango. Chega a casa col mango de Navia, intenta

metello na brosa, y, ¡el arte de démo, nun ye cabía! Como a situación lo requería, dixo: “*Mecago na puta que pare caballos*”. Despós del xuramento de rigor, propio de Ramón, púxos’a cavilar pr’amañar a cousa que tía entre maos. Sentouse, ergueose, paseou, parecía que y’entrara daqué nel corpo que lo allouriera. Así de golpe, vese que y’asomóu a idea, cóy’a brosa núa mao y el mango nel outra y envereda camín del ferreiro. Chegou a fragua, contouy’el trexelán que tría entre maos y pedío ye que y’agrandas’el óyo da brosa. Refutay’el ferreiro: Mira Ramón, é miyor que vayas al carpinteiro y che rebaxe el mango.

5.8. SUSINA PÉREZ SÁNCHEZ

Naceu en Boal en 1945, onde atende desde moi nova o negocio familiar. Foi alumna de Adelina Fernández López, con quen publicou no ano 2000 o volume *Cousas de Boal*, do que tiramos o seguinte texto¹⁶, neste caso relacionado cos xogos populares:

Cabeceira de *Vida Boalense*

EL ARRINCANABOS

Sentábase un dos del grupo na cera, ou núa parede y encima d’el iban puéndose todos os que fosen xugar coyéndose por a cintura. Tamén se podía fer tando deretos, pero d’esta maneira entornábase máis fácil y cayían todos. Entre todos había un que ye tocaba arrincar os nabos, y condo xa taban todos preparados empezaba el xuego.

16. *Op. cit.*, p. 130.

El que ye tocaba arrincar coyía al primeiro por as maos y empezaba a tirar, y claro, si taban ben agarrados por a cintura, como estos eran muitos, costábaye un gran trabayo poder arrincayo. Condo, por fin, conseguían arrincar outro, este pasaba coyerse detrás del segundo y entonces eran tres os que tiraban y así hasta que los arrincaban todos.

Dalgúas veces en vez de salir un solo, salían dous ou tres porque nun se daban conta de soltarse, y estos todos pasaban pra fila dos que arrincaban.

Tamén había veces que tanto axanegaban us y outros que a lo miyor cayían patas parriba, y esto era lo miyor del xuego. Erguíanse y volta tirar hasta que xa nun quedaba ningún sin arrincar.

5.9. BENIGNO FERNÁNDEZ BRAÑA

Naceu en maio de 1945 en Boal, onde pasou a súa infancia e cursou o bacharelato. Licenciouse en Medicina en Salamanca e, despois dunha estancia en Escocia, comezou a exercer a súa profesión no ano 1974 en Grandas de Salime; posteriormente estivo en Llangreo e, desde 1983, en Eilao.

Foi unha das primeiras persoas sensibilizadas coa situación do galego no occidente de Asturias e co perigo de transculturalización que se daba. En consonancia con esa preocupación impulsou a finais da década de 1980 o nacemento da MDGA, que presidiu desde a súa fundación. Durante anos dedicouse con empeño a loitar contra a marxinação que sufría o galego no occidente de

Asturias participando en numerosas xornadas, reclamando medidas normalizadoras por parte do poder político e facendo visibles as súas reivindicacións nos medios de comunicación. Publicou artigos en revistas e volumes colectivos en Asturias e en Galicia, como *A Freita*, *A Trabe de Ouro* etc.

Reproducimos o comezo dun dos seus artigos, no que o autor fai unha análise pormenorizada das decisións políticas do momento con respecto á lingua do Eo-Navia. A pesar dos anos transcorridos, a esencia do contido segue de actualidade:

¿TRANSCULTURIZACIÓN E GLOTICIDIO NA ASTURIAS DE FALA GALEGA?¹⁷

Hai xa cinco meses que o Principado de Asturias sancionou coa súa firma un documento no que textualmente, ó referirse á nosa lingua, aparece a palabra GALLEGO ASTURIANO.

É a primeira vez na historia de Asturias que se recoñece oficialmente que na parte máis occidental do Principado se fala unha variante do galego. É tamén a primeira vez na nosa historia que Galicia e Asturias asinan un acordo no que se comprometen á máxima cooperación en materia de educación.

Prá MDGA, Mesa prá Defensa del Galego de Asturias e da Cultura da Comarca, a reunión de Taramundi do 30 do pasado mes de xuño, da que saíu o referido acordo asinado entre a Xunta de Galicia e o Principado de Asturias, constitúe un fito histórico pra A NOSA TERRA. A partir desa data a realidade sociolingüística desta parte de Asturias debería cambiar sensiblemente. As autoridades administrativas xa poden chamarlle á nosa lingua galego asturiano ou galego de Asturias, sen medo a que ninguén os califique de

---

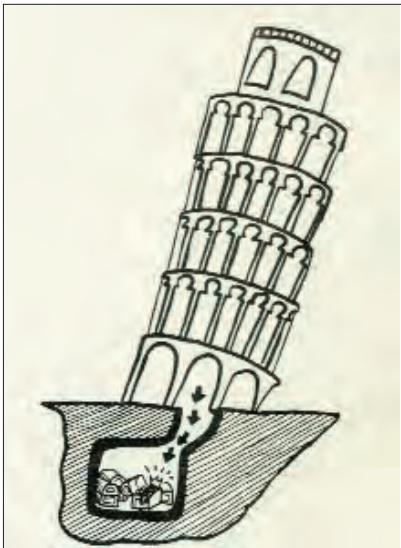
17. *A Trabe de Ouro* (4: 573-574), outubro, novembro, decembro de 1990.

antiasturianos ou de galeguistas. E dicimos que a realidade lingüística da nosa bisbarra debería cambiar a sabendas de que non vai ser así, pois no pouco tempo que pasou dende a xuntanza de Taramundi, os feitos demostran que unha cousa son os acordos e outra os trasacordos.

Inda que se nos poida tachar de pouco humildes, temos ben seguro que a luta constante da MDGA ten muito que ver na consecución deste acordo. Case que dous anos de insultos e ataques continuos procedentes de moi distintos estratos sociopolíticos de Oviedo, e nalgún caso mesmo de Galicia, non conseguiron facernos desistir do noso empeño; e agora o tempo, a Xunta e o Principado vein darnos a razón.

Pero aínda que recoñecemos o grandísimo avance que representa a firma do referido documento, sentimos o deber de dicirmos o que pensamos e, polo tanto, vémonos na obriga de sometérmolo a unha pormenorizada crítica.

5.10. XOSÉ MÁXIMO FERNÁNDEZ LÓPEZ

Naceu en Campos (Tapia) en 1947. Despois de estar emigrado en Suíza varios anos, regresou ó domicilio familiar, onde reside actualmente. Traballou como maquetador da revista *A Freita*, da cal foi colaborador habitual e da que chegou a ser director.

Ademais de varios artigos de contido moi diverso, é autor de relatos nos que a fantasía é un elemento frecuente: “El tesouro dos Bauer” apareceu por primeira vez no volume *Os contos*

do xílgaro, editado por *Diario 16* de Galicia. En *O Espello* publicou “Alto segredo de mal estado” e “Cultivos de humanos en Arret”; este último publicouse tamén no volume colectivo dixital *Entrerríos*¹⁸.

Para esta escolma seleccionamos o relato “El tesouro dos Bauer”¹⁹:

Eu, amigos meus, anque pareza mentira, chámome Ulpiano Bauer. Veño de Santa Tecla, el sitio onde eu nacín, unha aldea, máis ben un caserío medio perdido al abrigo dunha carballreira desas que se dan nas señardosas montañas del extremo occidental de Asturias. Pode que resulte chamadeiro el apelido Bauer. Pois precede de Alemania de onde era natural meu avolo, un pastor evanxélico que veu andando dende aquel país a finales del século XIX.

Antes de Santa Tecla chamábase Sofreiral dos Trobos. Alí conoceu a que despois sería mía avola, unha moza que se dedicaba a alindar ovellas e cabras. Con ela tuvo unha ducia de fillos, que muitos tiveron que emigrar ás Américas. Criáranlos pral Celo, pero algús non pasaron de Buenos Aires.

Meu padre, que foi el oitavo dos fillos, pasou us contos anos en Río de Xaneiro, que daquela era a capital de Brasil, e foille abondo ben naquel inmenso país. Adquiriu unha grande fortuna cos negocios que tuvo, principalmente na zona dos cafetales, desde onde fretaba algún que outro barco pra España. Aínda en plena xuventude, regresou al poble, dedicando el resto da súa longa vida a cuidar da grandísima horta e pumarega que tía al redor da casa, onde plantara árbores de todas as clases, a maior parte delos, frutales.

---

18. http://www.terra.es/personal/cvalledor/biblioteca_virtual_eonaviega.htm#narrativa

19. En *Os contos do xílgaro* (1992: 36-40).

Certamente, Estanislao Bauer Salgueiro, que era el nome completo del meu padre, da casa del Protestón de Santa Tecla, ademais de home de xigantesca fortuna material era un profundo espírito namorado del campo, da terra e das súas laborías. Dábase maña pra facer inxertos e pra ter os mellores trobos e colmeas. Criaba aves de muitas especies, anque fosen exóticas, como faisáns de Calcuta, parpallegas de Camerún, rolas de San Pedro e que sei eu... Curiosamente “bauer” en alemán significa “home del campo”; e meu padre era un labrego coma a copa dun pino. Eso non quitaba para que entendese de música, pois chegou a ser director da banda de Boal.

De meu avolo, el pastor de almas, que non de carneiros, contan os máis vellos infinidade de anécdotas, cousas de muito mérito e ditos curiosísimos. Nunca esqueicerei a meu avolo, coas súas barbas de patriarca bíblico, case sempre sentado debaixo da parra na soleira da casa, según se entra, algunhas veces lendo un libro mui gordo de tapas de coiro. Outras, debullando meiz del país, e ás veces falando solo ou apigarzando nos galbanosos días de asouria. Non esqueizo el consello que me deu antes de morrer:

—¡Ah, neno!, nunca se che ocurra por nada del mundo andar con mulleres ruías, que las hai boas; porque habéndolas boas, ¿pra que se vai andar coas ruías?; sería unha fatada, digo eu.

Pois aí tedes unha boa mostra del inxenio e da capacidade intelectual e agudeza filosófica de aquel preclaro e ilustrísimo inmigrante pelegrín que foi meu avolo.

[...]

Foron aqueles anos que pasei en Santa Tecla os mellores, nun ambiente cargado de emociois, vivindo solamente en presente, vendo pasar os días que me parecían interminables, os anos que eran eternidades, enredando cos outros nenos por entre as árbores da horta.

Tía especial cariño cara a un maceiro que daba us repinaldos a mar de grandes. Todos os anos en setembro enchíamonos como burros de comer mazás. Había tamén ameixeiras, claudias e xaponesas, fatoeiros, cereixeiras, noceiras..., figueiras de San Xoán e de San Miguel, arandeiras...

Mui cerca, no piñeiral, aprendín a engarabitar por el pino máis alto, asta chegar a un nío de corvo ou de pega.

[...]

Da mía mocidade lo que mellor recuerdo son as festas e romerías. Fóra destas celebracións trascurría a vida monótona e rutinaria, parecía que el tempo se taba quedo, e a falta de sucesos relevantes semellábase al remanso de un río.

Eu, despois de estudar Náutica en Donosti, vivín algún ano máis en Santa Tecla, onde xa á última hora a xente vía dedicándose a nacer, medrar, reproducirse e morrer, cousas que a min me parecían demasiado vulgares. Entonces, pensando en qué se podería facer pra non vivir coma as plantas, cheguei á conclusión de que lo mellor que se podía fer era trasladarse, e así lo fixen.

Trasladeime al norte de Escocia, onde lle comprei un castelo al barón de Glasgow. Os sotos e as covas taban ocupados por bodegas de whisky. Eu reformeinas e agora fabrico augardente cantábrica con uva de importación que compro sempre na conca del Navia. Vaime ben neste país, aínda que boto muito de menos a mía aldea de Santa Tecla, onde teño as ruinas da casa, chea de artos, hedras e binteiros. Pero dentro de mui pouco poderei cumprir o soño de volver a ela e restaurala; e todo gracias ó suceso milagroso que vos vou contar.

Condo me instalei no castelo levei un cuadro cunha vista da mía aldea e hai cousa de tres meses deume por abrir a ventá onde tía el cuadro colgado, xusto debaixo dunha das ameas do castelo. Sen saber como, el cuadro caeume al tarrén e rompeulle el marco. Pero entre a foto e el respaldo de cartón apareceu un documento que resultou ser el testamento de meu avolo, otorgado ante el notario de Castropol no ano 1930, onde dice que deixa al sou neto Ulpiano Bauer, que son eu, todos os lingotes de ouro que ten no soto da torre de Pisa, en Italia. Dice que son tres mil lingotes que pesan tres quilos cada un. E esto vén sendo nove toneladas. Tamén aparecen os planos dos subterráneos da cidade que conducen ó soto da torre inclinada. Con este documento vense desvelar el misterio da súa inclinación, debida al peso del tesouro que ten mesmo debaixo.

Tan pronto como poda, recollerei a parte del tesouro que me deixe el estado italiano e regresarei con toda a fortuna á mía querida aldea e amañarei a casía de pedra e volverei a plantar a horta.

5.11. AURORA GARCÍA RIVAS

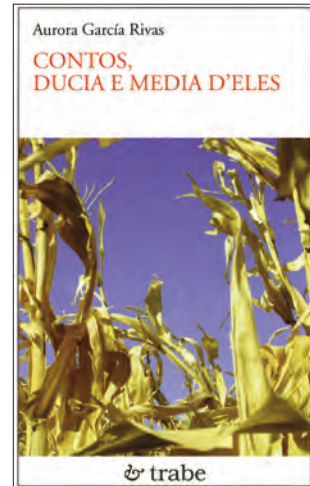
Naceu na Antigua (Santiso) en 1948. É autora de prosa e poesía en galego e castelán.

Como poeta publicou en galego *O viaxeiro da noite* e en castelán *La tierra vertical*. Tamén coordinou a antoloxía *Na boca de todos*. No momento de redactar este apartado está para saír outro poemario en galego: *Trinquilintainas*.

En prosa é autora de relatos breves. En 2001 “O restaurador de muñecas”, primeiro relato que a autora escribiu, foi premiado nas Xustas Literarias de Xixón; nese mesmo certame premiáronlle en 2002 “Paca” e “Fillo da lúa”, mentres que con “O arcón” gañou o Premio Antonio Reimundo Ibáñez, de Santalla de Ozcos. En 2003 repetiu galardón nese certame co relato “Virutas” e, nese mesmo ano, recibiu o Premio Xeira de Narracións Curtas polo relato “As cereixas”. En 2004 premiáronlle de novo un relato no certame Antonio Reimundo Ibáñez. Outros relatos seus publicáronse en revistas como *Entrambasaugas* ou *Lliteratura*.

Eses e outros contos editáronse en 2007 co título *Contos, ducia e media d'eles*, de onde collemos o relato que escolmamos nesta antoloxía. O volume inclúe en total 19 textos, un deles recollido da tradición oral da zona.

A temática dos contos é variada e predomina a ambientación rural, pero sen caer no costumismo tradicional. Temas como a vellez ou a morte teñen presenza frecuente nas súas historias, que en ocasións están presididas polo lirismo. Nótase unha exquisita sensibilidade por parte da autora á hora de artellar as relacións entre os personaxes, relacións que ás veces se materializan en obxectos: un paraugas, cereixas, unha boneca...

A OUTRA METÁ DA NOITE

TABA TAN farta d'ela, de Rosario, qu'acabéi por nun contestar ó teléfono. Despóis de todo, nunca lle escuitara máis que queixarse, lariadas que m'acababan coa paciencia. Chamaba sempre á mesma hora, como un conxuro, e debullaba unha retafila infernal de choramicadas, que se o home, que se os fillos, que se aquel traballo de merda, que se era a única amiga que tiña..., que se iba facer unha burrada. Y eu pensando que por qué nun a facía e me deixaba en paz.

Cando deixéi de coller o teléfono, nun sei con qué desculpa, viña á miña casa, todas as tardes, puntual como unha migraña. A probe nunca tiña tempo pra ningunha cousa, pro tomaba tres ou catro cafés, e ventilaba media caxetilla, das miñas, xahora, mentres m'apedraba a alfombra coas lamas que levaba nos zapatos.

Desairéina muitas veces, sin remordementos, pro parecía que nun iba con ela. Chegou un día no que nun puider aguantar máis as súas layas, así que nun lle abrí a porta. Nun volví a as tendas do barrio, nin ás calles polas qu'ela iba, nun volví máis á tertulia y hasta quitéi o meu nome do buzón.

Pasou tempo abondo hasta que se deu por enterada, pro, por fin, nun a volví ver e, teño que confesalo, sentín tanto alivio e quedéi tan a gusto, que nun m'acordéi máis d'ela.

Unha noite, ás tres en punto da mañá, soou o teléfono. Tardéi algunhos segundos en despertarme de todo, prendín a luz e descolguéi.

—¿Quén é?

—Son Rosario.

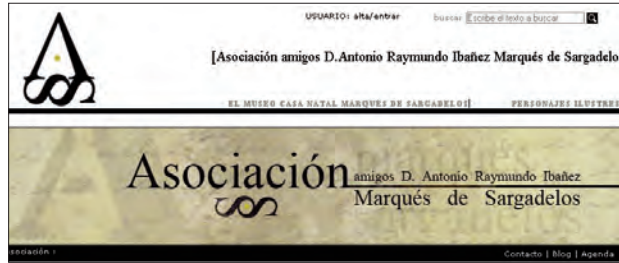
Nin sequera penséi que fora unha equivocación. Colguéi xeadada d'espanto coas maos sudadas y os pelos de punta. Nun puider nin volver a zarrar os ollos. As sete levantéime e fun comprar o periódico. Busquéi a páxina de sucesos; alí taba e, máis pra diante, a esquela.

Foi a partir d'aquela mesma noite. De maneira intermitente soaban o teléfono y o timbre. No primeiro dicían: «Son Rosario». Na porta nunca había naide.

Acabéi por quitar o timbre e din de baixa o teléfono, pro ás tres en punto da mañá, soan; primeiro a porta, despóis, como vido de mui lonxe, o teléfono. Alguén que dice qu' é Rosario. Desperto e xa nun podo dormir a outra metá da noite.

5.12. JOSÉ LUIS DÍAZ ÁLVAREZ

Naceu en Ferreirela de Abaixo (Santalla de Ozcos) o 10 de decembro de 1948. Actualmente é o director do Museo Casa Natal de Antonio Raymundo Ibáñez, Marqués de Sargadelos, e preside a asociación do mesmo nome que desde hai anos desempeña un destacadísimo papel cultural na zona.

Entre os obxectivos da asociación figura a recuperación do patrimonio, incluído o patrimonio oral, e de aí a convocatoria do premio de relatos costumistas, a través do cal se vén recompilando desde hai anos unha ampla mostra de contos, lendas e outras manifestacións populares.

Ten colaborado con artigos na revista *Entrambasaguas* e participou como relator en xuntanzas organizadas pola ALLA. Tamén publicou relatos nos volumes que recollen os textos presentados ó certame convocado pola Asociación Antonio Raymundo Ibáñez.

O fragmento que escolmamos pertence ó relato “Buenos Aires”²⁰, un texto epistolar incluído na primeira edición.

Nun me recordo se che cuntei el caso de Armesto pro inda así, volvo aló. É el tal Armesto un home daló pras Galicias, d’us sesenta anos, tieso como un birlo, curtido como un coiro. Avezaba a tar días en Ferreirela de Riba, facéndolle carbón a D. Paco (el médico, xa

20. *I Premio Antonio Raymundo Ibáñez* (2003: 51-53).

sabes). E por esa confianza, ás veces traidora que da el trato, achegouse a consultar c'ol doutor. Traía en compañía a muller, que era de Marentes. Tía, al parecer un mal no cu por poucos visto. “Abúranme el dolor e el comezón pro nin sarna nin pollos son” –bromiou Armesto de mala gana–. Rexistrouno ben D. Paco e volveu aló. Lavou as maus, pensou un pouco e volveu a rexistralo (ou eso dicen; eu nun taba alí, que taba na corte de Baxo). Nun poñía boa cara el galeno. Mandoulle á muller que se achegase e, con muita cerimonia díxolle: “As curas han de ser como che eu digo. Pono de cu pra riba e bótalle pólvora abonda hasta encherlle ben a regandixa. Bota ben dela, nun che pese por ela. Despois achégalle un pouco de lume, pouco. Xa verás como teis home novo”. Nun se sabe se fixeron ben as curas ou non, pro el remedio non foi del agrado. Sópouse porque a os dous días volveu a muller desesperada a Ferreirela. Nun vía con ela Armesto e eu xa me malicieí. Nun foron pral despacho; quedáronse na sala porque taba tan desesperada a muller que alí mesmo se puxo a chorar e a esmilagrar. Decíalle a D. Paco que Armesto nun milloraba, iba pior, que el mal xa lle inciara po las cachas e po los cuadrís, inda que fixera a cura tal como mandara. “Botache abonda pólvora?” –preguntou Lombardero–. Si, Señor, tanta que penso foi demáis –respondeulle a muller–. “¿E lume pouco?” –volvéu él–. Nestos, xemendo a muller: “Lume, en cuanto D. Paco, en cuanto”.

Mira tú, Farruco, qué fogueira se debeu amañar. ¡Madéus!

5.13. ALBERTO CALVÍN CORREDOIRA

Naceu en Pardiñas de Riba (Taramundi) en 1950. Home polifacético, con bastantes textos escritos, tanto en verso coma en prosa, colaborou nalgún dos boletíns do sindicato UCA e tamén en *El Yunque*, unha publicación taramundesca da década de 1980. Pero é nos últimos

Museo da Cuchillería (Pardiñas)

anos, para atenuar a soidade, cando escribe con máis continuidade. Foi premiado en varias ocasións no Certame Antonio Raymundo Ibáñez, tanto con poemas coma con textos en prosa.

Nos textos narrativos, por encima do costumismo e do humor que os caracterizan, planea a figura do pai, sempre na memoria. Iso sucede no fragmento que reproducimos, que pertence a “O soldado que marcaba fuerte o paso”²¹, premiado na cuarta edición do mencionado certame.

[...] As cousas que lle pasaron con aquel cura cascarrabias daban pra escribir un libro, pró vou contar solo unha: a méu padre rompérselle as botas. Levounas ó zapateiro e foi peor o remedio ca enfermédá, pois os remendos encetáronlle os pés. A solución foi calzar unhas alparagatas. O cura preguntoulle porque taba así calzado:

—Sencillamente por non ter botas, dixo meu padre.

—Púes al primer rojo que caiga prisionero le saca usted los zapatos.

Meu padre escribíu á casa pedindo que lle mandasen algo de calzar, e méu abolo que tiña a idea de que o mellor calzado que había eran as zocas que facía, fíxolle unhas o máis curiosas que soupo pois como zoqueiro tampouco era dos boos. Despois de teñilas e ferralas ben, mandóullas prá lo. Nada máis recibilas meu padre levóunas a instrucción e cando pasaba desfilando por diante do Capitán este mandóu parar a compañía e que salise o soldado que tan fuerte marcaba o paso. Meu padre salíu, cuadróuse diante do Capitán dando un taconazo cunha zoca contra outra que soou coma un disparo. O Capitán mandóulle repetir non unha senón dúas ou tres veces e meu padre facío cada vez con máis enerxía a ver se rompía as condanadas das zocas. Por fin o Capitán déuse por vencido e díxolle:

—¿Me puede explicar como lo hace?

---

21. *IV Premio Antonio Raymundo Ibáñez* (2006: 29, 30).

—Es muy sencillo, mi Capitán, e quedóuse descalzo e entregóulle as zocas. O Capitán non solo nunca unhas zocas vira, senón que ignoraba que existise semejante calzado. E ordenou que lle trouxeran inmediatamente unhas botas a este soldado.

Así foi como meu padre se viu con botas novas. As zocas regalóullas a un mozo que lle pasaba o mesmo có Capitán: nunca vira un calzado que non dobraba por ningún lado.

5.14. SANTIAGO SOMOZA PARDO

Naceu na Veiga en 1951. Estudou Maxisterio e Filoloxía en Uviéu, e na actualidade traballa como mestre nun colexio público de Siero.

É autor de colaboracións en revistas, coma *A Freita* ou *Entrambasauguas*, e de textos en prosa e verso en libros colectivos, en galego, asturiano e castelán.

Nesta escolma incluimos un fragmento dun relato inédito facilitado polo autor, que presenta unha mensaxe ben clara.

DE VOLTA

Había trinta e pico anos que deixaran a terra paterna pra sempre. Trinta e pico anos de silencio nos que romperan adrede toda relación coel seu pasado: non volveran ver a ningún dos antigos vecíos, nin falar coma eles, nin pisar os queridos carreiros daquel mundo onde el disfrutara dos mellores anos da súa vida. Non volveran. Nin seu pai, morto aos poucos meses de chegaren a Madrid, quen sabe se de tristeza; nin súa mai, calada, misteriosa e pechada na casa desdaquela; nin el mesmo, que nunca se atrevera a preguntarlles polas razóns daquel exilio forzoso, e menos agora.

Porque tampouco nunca lle importaran demasiado. O que lle vía preocupando a Suso, desde había muito, era vivir apartado dunha forma de vida (xentes, voces, lugares) que lo marcara pra sempre de neno, que levaba gravada no máis fondo. Era a ausencia de tantos anos, a sensación aquela de baleiro, de que algo esencial lle faltaba. A chamada da terra, aló lonxe, que lo consumía por dentro e non lle daba folgo. E esa preocupación era cada vez maior. Abandonar el paraíso nunca é gratuito. Non é fácil pechar as portas del pasado, borrar a memoria, sempre alerta pra xogarcha cuando menos o esperas. Que foi o que lle pasou a el aquela tarde. Xa non podía máis. Tumbouse na súa poltrona preferida, na que ás veces, despois de xantar, botaba un sono breve e reparador que lle sabía a gloria. Pero esta vez non puido dormir: el verme da morriña furaba e furaba, insistente, como nunca lo sentira. Suso deixouse levar, foi perdendo a consciencia pouco a pouco e deu en soñar desperto. Ante aqueles ollos abertos como pratos, vai pasando toda a película dos seus primeiros anos, tan fresca e familiar como se la tivera vivindo.

Na mía casa, hai ben de anos. Nin díos atende pra min, con tanto barullo. As mulleres andan atareadas dun lado pra outro nun bule-bule incesante; os homes afilan os cuitelos e preparan a cerimonia; el desgraciado protagonista, que husmia algo malo, anda coa mosca detrás da orela, nervioso e gruñón. Quere xistrar un vento xelón que anuncia a neve. É tempo de matanza: á entrada del cortello, van afeitar con augua fervendo el cocho sentenciado, lougo que el matachín lo sacrifique con destreza demostrada, entre berridos de morte e desesperación porcina, pra levalo despois á cura del aire e del sal. Rito anual da carne: raxo, xamón, toucín, solá, cachola, orela, rabo, roxois, zorza. E chourizos conservados na manteiga derritida. Esa grasa branca e pastosa é el sabor da mía nenez; azucarada e untada nel pan, foi a merenda salvadora dos que non podíamos chegar al chocolate, luxo dunhos poucos. ¿Como se chamaba? Téñolo na punta da lingua, pero non son quen a acordarme.

Fóra, en pleno inverno. Tou debaxo dun paraguas: augua e galochas, poceiras e lama. Chove e vai frío. Leva chovendo muitos días, tantos que parece chover desde sempre. E pra sempre. Chove a modo, pero sen parar, día e noite. Escuridá de nube moura. Chóveme por fóra e por dentro. Molla nas casas e nos campos, nos corpos e nas almas. Os vellos miran al río, mortos de medo. Chove nel mundo e na xente. Chuvia eterna, que non vai parar nunca. Recordo táctil

dun tempo ido: a pel sempre humidecida por un fino diluvio permanente, un chover sen fin, suave mais impertinente, ese insistente pinguenexar, ese orballo continuo que nosoutros lle chamábamos cunha palabra mui nosa que tampouco recordo. ¡Leva tanto tempo sen choverme tanto!

Nun solar recién rebado, al pé da vella casa familiar. Hai un peteirín de nenos que xogan coa terra. Eu son un deles: calzón corto, cara fañada e os mocos pingando, como me colga dun dos bolsos el tirabalas de fabricación caseira; feliz e despreocupado, cun baloco húmedo nas maos. Enchendo a escena, aquel olor que todo lo envolvía. Silvas, boxes, toxos, cardos, ortigas e outras plantas medraban ceibes nos noiros daquel cacho de terra recién escavado. Pero sobre todas reinaba ela, esa herba aromática, alta e verdosa coa que os antigos gregos celebraban a victoria, ou eso contan, de pequenas flores marelas e inconfundible fragancia de anís que afoga cualquier outra e que invade el aire. Nin máis nin menos que el olor da mía infancia, nítido e inolvidable, que me ta chegando, nesta primavera onírica, máis familiar que nunca. O que non me chega, por voltas que lle dou, é el nome da querida planta, ¡cuánto hai que non sei dela!

Na casa grande. Agosto. Ai, aqueles vraos de luz e vacaciois e festa, temporada alta das labores agrícolas. Hoi hai xuntanza veciñal. Alí, na Casoa, homes e mulleres traballan e berran sen acougo nunha atmósfera de sudor e polvo irrespirable, mentras unha máquina atronadora debulla nas espigas e vai divorciando os graos da palla. Aí á tardía, correrá el viño, acabarase a empanada e un gaitero, al escurecerín, chamará al baile. Cos meus amigos, brinco nunha montaña de palla. Andamos ás trasnadas asta que un pague por todos: unha boa zapuada ou unhas moucuadas oportunas, e volta al rego. El incansable motor, banda sonora dos meus primeiros anos, sigue dalle que dalle, depenando nel maduro cereal e anunciando un ritual que axina desaparecería. Como desapareceu de min esa palabra que agora busco pra chamalo e non atopo, quen me dera.

Na escola. Un feixe de nenos (daquela nenas non, por suposto) en mandilón branco, sentados en cadaseu pupitre de madeira gastada, enchen un aula grande, estartelada e fea coas súas cántigas e rezos e as ferramentas de rigor: lápiz, tinteiro e pluma que se esgalla ás primeiras de cambio. Eu aparezo sentado na última fila. Volvo a vista á

ventá atraído por un outono frío pero soleado que pinta el monte vecín de todos os matices imaxinables, que marabilla. É entoncias cuando la vexo: a deteriorada parede que dá al patio ta raxada por unha regaña-dura larga e estreta que chega a furala, símbolo visual dunha época cincenta e miserable. Por un instante, non podoo quitar os ollos dela, da greta despintada e sucia que me atrae como se fora a boca dunha cova, el cráter dun volcán ou el centro da Terra. Pero que nun é máis que unha pequena... Outra palabra esquecida nos fondos laberintos da memoria. E van cinco.

Suso despertou de golpe, todo sudado, aturdido e cunha certa sensación de mareo. En poucos minutos, soñara cun ano enteiro. Pero xa non era el mesmo, algo mui importante iba cambiar dentro del a partir daquel soño. Fora recuperando as palabras sagradas, pero resistíranselle algunhas, as que lle traían (con outras poucas máis) as sensaciois máis vivas. Cinco palabras, cinco sentidos, cinco olvidos. Xa taba decidido, éralle imposible seguir así, con aquel desasosego que non lle daba tregua: por primeira vez lougo de tantos anos, pasaría a fin de semana na querida terra dos seus pais, que tan cedo e extrañamente abandonara. Dito e feito.

Cuando cruzou a vella ponte raiana, coa baxamar vestida de xuncos e lameira, aquela angustia coa que tanto sufrira foille subindo das tripas á gorxa, como unha opresión que lo afogaba e que, por fin, lle estoupou nos ollos cunha explosión líquida imparabile e liberadora. Dentro del coche, solo e emocionado, aquel home xa entrado en canas chorou como un neno. Aliviado, entrou na vila repostado e satisfeito, coa alegría de quen ven de quitarse un gran peso de encima. El sol taba poñéndose.

[...]

5.15. RAFAEL CASCUDO NOCEDA

Naceu en El Viso (Tapia) en 1952. Foi o primeiro mestre que impartiu galego-asturiano como materia en Tapia. Actualmente é mestre no Colexio Público Príncipe de Asturias desa localidade.

É autor das obras *Xelín y Toxo* (1995), en colaboración con outros docentes da localidade, e de *Xunta de mitos* (2000), obra en que nos presenta unha reunión de mitos na praia da Ribeiría de Tapia, cansos de que os ignoren, para buscaren unha solución á súa situación de abandono. Con este relato gañou o VIII Premio Xeira de Narracións Curtias. O relato editouse de xeito independente, con ilustracións de Alberto Álvarez Peña, na colección Xeira Garatusa. Con anterioridade xa resultara premiado na VI edición do mesmo certame co relato “Basilisa”.

Na revista *Entrambasaguas* colabora frecuentemente con artigos diversos (mitoloxía, rutas pola zona etc.) nos que demostra ser un bo coñecedor da comarca.

O fragmento que reproducimos pertence a *Xunta de mitos*²²:

Y podo asegurarvos que puxeron toda a súa alma máxica na xeira y que nunca na súa vida os habitantes da contornada viviron horas tan tenebrosas y terribles: tronos, relustros, xistras de todo tipo, ventos que refolgaban por prazas y camiños, vaga de mar, ventos que parecían vir de todas partes, úa terrible galerna centrada na zona encargada, úa xuntura de vendaval, norte, nordés que parecía qu’iba tirar todas as

22. Cascudo Noceda (2000: 14-16).

casas da vila y dos poblos achegaos a ela. Os relustros alumaban un firmamento escuro de nubes mouras, fendo como latigazos y ruxidos tenebrosos que non deixaban achegarse a os miradores ou ás ventás y xa nun digamos el salir fora das casas. Os tronos retumbaban entrecruzándose os trompazos y chovía ás concadas, como nunca se vira chover igual, petando as gotas escontra os cristales de todas as ventás, estrellándose coas contras y persianas de todas as casas. Era imposible que naide s'atrevese a salir da súa casa ou del aveiro nel que se meteran al empezo de toda a torbuada. Os nubreiros fixeron el trabayo encomendado á perfección y como tían que tar os primeiros pra preparar a seguridá, de condo en vez baxaban hasta a praya pra barrumar ufanos y ferse ver, y pra elo humanizábanse recuperando el corpo d'un xigantón de brazos largos, peleyo mouro y pernas tortas y dalgadas. Os sous oyos inda relumaban máis que de costume, mentres qu'as oreyúas colgaban da cabeza, pingando enriba del sou típico traxe de peleya de carneiro, asomando por debaixo del sombreiro mouro das alas anchas.

5.16. CÉSAR LÓPEZ MÉNDEZ

Naceu en Pelorde (Pezós) en 1955. Docente de profesión, artista plástico e escritor de afección, reside desde hai anos en L.luarca, onde imparte clases de inglés, pero mantén viva a relación coa súa casa natal e coa cultura da zona, lamentando e denunciando o proceso de abandono ó que está sometida.

Publicou textos en prosa e verso, tanto en galego coma en castelán; incluso hai algún relato en que o autor usa o castelán para as partes narrativas e o galego para as dialogadas, co fin de aumentar a sensación de realismo no texto.

Capela en Pelorde (Pezós)

Colaborou na revista *A Freita* e nos distintos volumes que recollen os textos do Certame Antonio Raymundo Ibáñez, Marqués de Sargadelos, salvo no primeiro. O volume correspondente á quinta edición inclúe dous textos do autor, un en verso e outro en prosa, relacionados co mesmo motivo: un vello castiñeiro e os recordos e sensacións que provoca no autor. A narración en prosa está en castelán, pero nós reproducimos un fragmento da versión en galego, que nos facilitou o propio autor.

O NOSO VELLO CASTAÑEIRÓN

[...]

IV

Pasó o vrao e chegou o otono, con os días máis cortíos e máis frescos, e con os ventos e brisas fortes que soplaban e facían caer as manzás maduras, as noces e ablanas no tarrén.

Al pasar por as carreteiras rurais, tamén se veían cantidade de castañas e erizos aplastaos contra o tarrén.

Nosoutros, xa recién casaos, chegamos un d'esos días a o poble e, seguindo úa costume ya invencible pa mín, pareime, nos paramos, dentro do coche, baxo o castañeirón.

Taba xa anohecendo e soplabo o vento a rachas que había tirao muitas das suas castañas e erizos sobre o asfalto.

—*¿Por qué paras aquí?, dixome a mía muller, inquisitiva pero sonriente.*

—*Espera un pouco...*

Nun tardó en volver a soplar úa nova ventarada e, entonces, empezaron a repiquetear, sobre o teito do noso coche, como si hubiera caído, de repente, úa breve granizada.

—*¿Por qué va a ser, amor meu?, díxenlle eo sonriente e dándolle un cálido abrazo chen de cariño. As castañas que nos regala o noso vello castañeirón...*

E, dito esto, sonriente e alegre, arranquei e, atravesando o poble, fuimos en busca do noso nido de amor...

V

E pasaron muitos meses e pasaron muitas cousas no mundo e, a nosoutros, úas das máis grandes e felices que nos podía ocorrer: ¡nacéu o noso fillo!

E, un día, volvemos a aldea no noso coche. Eo delante, conducindo, e elos, a mía dulce mullería e o meu adorado fillo, detrás.

E chegamos xunto a capilla pero..., ¡¡ahí nun taba o noso castañeirón...!! ¡¡Había desaparecío o sou erguido e gordo tronco...!! ¡¡Xa nun había sombra umbría baxo él porque xa nun taba...!! Sólo se veía, tendido, tumbao e troceao, úa parte do grueso tronco, descansando, deitado sobre o tarrén e mostrándonos os centenares de anillos que pregonaban a súa vida secular.

Aquelo era distinto, xa nun era o mesmo paisaxe de sempre, que había desaparecío xunto con as estorias de tantos personaxes a través dos tempos, e xunto con úa parte das nosas propias vidas...

Sentía que un enfado e úa dolorosa tristeza me enchían e, con o dorso da mao, tuve que limpiar as lágrimas que inundaban os meos ollos e que luitaban por deslizarse sobre o meu rostro...

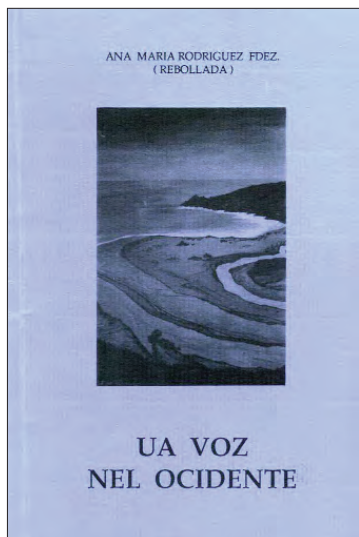
Miréi de reollo a mía muller e víla, con a cabeza baxa e triste, que miraba sin decir nada, o trozo de tronco abatido no tarrén, serrao a motoserra, inerte e sin vida, sobre as virutas que o habían acompañao na morte e sobre as que agora descansaba.

—*Ímonos..., boy nun quedamos no poblo..., ímonos á tua casa.*

¡Habíannos quitado úa fermosa herencia a tóos; a nosoutros e, sobre tóo, a noso fillo e as xeneraciois futuras!

Úa herencia nun sólo d'un asombroso, bello e benéfico árbol, si non tamén úa colección de vellas e hermosas estorias, que se había levado pa sempre o vento a causa das brosas e as serras dúos cantos homes ignorantes e sin sentimentos.

5.17. ANA MARÍA RODRÍGUEZ FERNÁNDEZ, REBOLLADA

Naceu na Rebollada, en San Xoán de Prendonés (El Franco), pero reside en Uviéu, onde traballa como especialista en radiodiagnóstico.

Afeccionada á música, á pintura e á literatura desde nova, colaborou en varios xornais e revistas.

En 1991, coincidindo cunha exposición de pintura no casino de L. Luarca, publicou *Ua voz nel ocidente*, un libro que recolle textos en prosa e verso. A ecoloxía e o amor pola súa terra son constantes na súa creación, como se pode ver neste fragmento que reproducimos:

EL VALLE FELIZ²³

El Valle Feliz ta nel medio d'un montequín escondido, autótono y salvaxe, preservao a través dos tempos da invasión del pino y el eucalito, tan abundante na zona.

Atópas'a siete Kms. da Caridá, al pé del pueblín d'Andía, al que pertenece. Xunto a él, podemos contemplar os restos d'un castro romano da Era Cristiana.

El Valle Feliz t'atravesao por a famosa "ruta del oro", qu'empieza nos popularmente conocidos llagos de Salave, y acaba'n Galicia.

Lugar paradisíaco, qu'inspira alegría y poesía, è xustamente el santuario ideal, p'atopar a paz interior y el amor da Naturaleza.

23. Rodríguez Fernández, Rebollada (1991: 6).

Existen covas naturais con ventás que dan al bosqu'encantao, y a la vez escavaciois en busca del oro. Dice úa tradición, qu'hay un tesoro'nterraio con un toro ou un cabrito de oro, tal vez un ídolo d'aquellas xentes.

Outra leyenda cuenta que, al pasar por un camín estreito y difícil, desaparecen todas as penas y síntese un feliz. A ello se debe'l sou nombre.

Un precioso regato transparente y llimpio cruza'l valle, conservando'l sou verdor.

...Avellanos bravos, teixos sagrados, carbayos, castañeiros, borrachíos, bidueiras y un varioo zarzal de moras, arándanos, toxo, menta, hinoxoxo, brezo... y animais en llibertá, ofrecen al viaxeiro úa das muestras más maravillosas del interior del Conceyo del Franco.

5.18. BEGOÑA MARTÍN ACERO

Filla de asturiana e salmantino, naceu en Uviéu en 1957, pero pasou a súa infancia e adolescencia en Boal, onde vivía a súa familia.

Estudou Filoloxía Hispánica en Uviéu e Filoloxía Galego-Portuguesa en Santiago. Actualmente reside en Cabanas (A Coruña) e imparte clases de lingua e literatura galega no IES de Miño. É autora, xunto con Isabel Arcay Veira, do manual *Técnicas de expresión escrita*²⁴.

24. Isabel Arcay Veira e Begoña Martín Acero (2002): *Técnicas de expresión escrita*. Baía Edicións, A Coruña.

A súa primeira achega á narrativa foi *Termodonte e outros contos*, sete relatos de protagonista feminina, con certo exotismo, en que a autora trata temas clásicos desde a perspectiva de mulleres que non sempre están de acordo coa súa situación.

En 2003, en coautoría con Paloma García Méndez, publicou *Mar de cores*, un orixinal e fermoso volume que contén 25 breves relatos coas correspondentes ilustracións. Begoña é autora de 17 destes textos e coautora doutro; o resto son de Paloma.

O lirismo e a denuncia predominan neste volume, en que conviven o pracer de comer uns oricios en boa compañía ou a beleza dun crepúsculo coa protesta contra a miseria das favelas, contra a situación de Palestina, contra o abuso das mulleres en Tijuana ou contra asuntos máis próximos a nós como son os touros, as repoboacións masivas con eucaliptos ou a perda dos costumes do rural.

O primeiro dos textos que escolmamos é o comezo dun relato de *Termodonte*; o segundo pertence a *Mar de cores*:

AS MULLERES DOS PÁRAMOS²⁵

Os homes dos páramos eran seres estraños. Os seus costumes, tamén. Vivir sempre baixo a brétema e a choiva, entre o aroma da bruma constante, fixéraos desconfiados e reservados ás veces mesmo crueles e despiadados.

Cando se xuntaban en torno ao lume protector, ás noites, contaban historias do pasado e o misterio apoderábase do ambiente.

Foi precisamente nunha destas reunións cando sucedeu o que vos vou contar. Eu acababa de regresar dunha longa estancia nos bosques recollendo raíces e plantas medicinais para os meus, e ía camiño da miña casa, na costa.

---

25. Martín Acero (2002: 53-54).

Aínda que me puñan un certo medo e un tanto de respecto, decidín pernoctar con eles. Sería unha ofensa non aceptar a súa hospitalidade. Cando abrían a porta a alguén, o que non era doado, abrían para sempre. E a min, desde había moitos anos, desde a primeira que vez que atravesei as súas terras, ofrecéranme a súa casa. Así que lles agradecín o favor e coloqueei as miñas pertenzas nun lugar seguro, resgardado da choiva.

Primeiro puxémonos a cear. Despois da cea, coma sempre, colocámonos arredor do gran lume de carballo. Os homes contaban historias nas que o medo se facía protagonista. As mulleres escoitaban con agrado, un tanto retiradas da escena. Elas non podían sentar á mesa cos homes, nin permanecer na mesma sala cerca deles. Debían manterse afastadas uns metros. Era a lei dos páramos.

De súpeto, unha corrente forte de aire abriu unha das fiestras da sala. Un intenso olor acre encheu o lugar. Todos miramos con atención e, sorprendidos, vimos aparecer ante nós unha muller. Non era como as demais, esposas, nais e fillas dos meus anfitrións. Estas, morenas e algo gordechias, miraban sempre de reollo, como temerosas. Tiñan prohibido, desde sempre, ollar de fronte, falar en voz alta, rir ás gargalladas e amar con paixón. A aparecida era orgullosa, de ollos escuros como a ebonita das minas dos páramos, con pómulos fortemente marcados e unhas mans que nunca esquencerei. Osudas e finas, tiñan unha enorme cicatriz que as cruzaba de punta a punta, comezando polo pulso ata chegar ao extremo do dedo corazón. En ámbalas dúas.

Os homes sabían o que iso significaba. Nin as mulleres nin eu estabamos informados do gran segredo que gardaban.

Ela pronunciou, cunha voz doce pero enérxica, un nome. Todos se miraron e unha muller soltou un suspiro de terror. Os presentes fitárona. A muller calou.

Ela volveu a pronunciar o mesmo nome, esta vez con máis enerxía:

—¡GALIO! ¿Onde está Galio?

[...]

VERDE NENÚFAR²⁶

Amence o día no Brasil.

Aquí, como en moitos lugares, hai centos, miles, tal vez millóns de favelas. E nelas durmen centos, miles, millóns de nenos. Cando espertan, coa mesma sucia camisa branca coa que dormen, saen en busca da vida, escapando da fame, da morte, da nada.

Na casa fican os máis pequenos e os máis anciáns, á espera durante horas e horas. De sol a sol.

Cando voltan, déitanse coa mesma sucia camisa branca –esta vez máis sucia aínda–, e só son capaces de soñar co que viron nos fermosos escaparates da cidade, mentres piden ou remexen lixo.

Debemos regalarlles un pompeiro. É preciso, aínda que só sexa un pequeno pompeiro para facer burbullas de xabón nas que se vexan rodeados por fin de cores brillantes que alegren por uns segundos a súa incolora vida.

Amence un día. E, como todas as mañáns, os deuses ao espertaren do seu sono ollan as favelas e, enternecidos pola dor, choran. E din que, ao choraren, derraman bágoas que co seu sal transforman o branco resplandor dos raios do sol en nenúfares sedosos. E hai quen asegura que eses nenúfares son as escumas do mar, un regalo dos deuses para os nenos que son fillos das rúas.

5.19. XOSÉ RICO MARTÍNEZ

Naceu en Boal o 14 de agosto de 1958. Coursou estudos de Filoloxía na Sorbona, pero deixounos para fixar a súa residencia en Avilés e dedicarse intensamente ó mundo do teatro, no que leva máis de vinte anos.

---

26. Martín Acero e García Méndez (2004: 10).

Formou parte, como actor, de varias compañías asturianas; dirixiu Bacanal Teatro, coa que puxo en escena máis dunha ducia de montaxes, e impartiu numerosos cursos relacionados con este ámbito. Actualmente dirixe a compañía Albións e a Escola Municipal de Teatro de Ribadeo.

Como autor, ademais de escribir case vinte obras, adaptou para a escena textos narrativos como *A metamorfose* de Kafka, *Crime e castigo* de Dostoievski, *Fridom Spik* de Santiago Jaureguizar etc.

Tamén escribiu relatos curtos en castelán e outros en galego de Asturias, coma “El ano que veo B.”, “De Navia a Xío en sete horas” ou “A propósito da improvisación”.

Colaborou en galego na revista *A Freita*, e en castelán noutras publicacións relacionadas co teatro, como *La ratonera*, da cal foi cofundador.

Reproducimos un fragmento, revisado para esta escolma polo propio autor, do relato “El ano que veo B.”, co que gañou en 1995 o Premio Narraciones Fantásticas y de Terror de Corvera. Cunha estrutura a xeito de bonecas rusas, no relato vanse abrindo varias historias que logo se pechan unha a unha:

Al ameicer topou madría un día a nena erguida; taba encuruxada na sala arrancando os pelos da cabeza y meténdolos na boca, que xa la tía chía. Chamounos pa que lo visemos y dixo: “Hay que levala a que Don Costante ye lea os Evangelios”.

Quixo ir éla sola, nun deixou que naide fose y eso que a nena xa nun andaba de fraque que taba. Marchóu zopiando cuela nos brazos y un saco encapelado na cabeza porque barruzaba ben aquel día. Inda tuvo que dar a volta desde a Hortúa porque ye esqueizeo el rosario. Era pa baxo, pero sei eu que chegou a Lixóu morta dos brazos.

El cura taba na bodega; foi chamalo a irmá. Cosechaba muito viño; entrébanye na bodega a beberyo y comerye os chorizos. Condo piyóu ún dentro tuvo ua bua degresca coel, déronse ua bua mayega.

Inda outra vez puxo os ferros, y anduvo ún ua bua temporada con un brazo vendado, escondéndolo el que podía da xenté. Ese mesmo era el que entraba nas casas. Había fame abonda. A nosoutros nun nos entróu na casa pero nel obra revolveolo todo; abríoye el baúl a meu padre y andúvoye coas corbatas que trera de Buenos Aires. Nun sei que pensaba encontrara nel obra como nun fose grao ou patacas.

Os Evangelios tein que lerse tres días; despós del primeiro díxoye Don Constanta. “Hoy xa comerá algo, pode darye café con leite y si la ten, ua galletía”. Pa baxo nun dera un paso a nena, pero pa subir xa anduvo algún bocadín. Tomóu el café con leite y fexoye madría uas papias blancas de farina de trigo con azúcar amasada en leite, y nun comeo muitas, pero por lo menos proboulas y nun las cuspío. A os tres dias xa taba meyor y dixoye el cura a mia madría: “si quere ver a quén ye fai mal aparézoyo nel louxado”. Madría dixo: “no, que nun quero terye mala voluntá a nadie”. Pero ela culpaba a aquela muyer de embruxarnos a nena.

“Tia que haberye dito al cura que la aparecese pa ver si podía fello”.

Si yo dixo é que podía; pero nun tía gana de ver ua aparición. Acórdome condo meo papá iba a misa dos difuntos de Pezós, que fían tres aquel día y pensaba ofrecer a primeira por mia mamá que morira aquel ano y al pasar El Pontingón vío a una mujer, andando delante del, que ye parecía ela, apuróu pa apiyala y chamábala, pero nun ye fia caso. Condo se fexo costo éla andaba mal porque coxiaba dua perna y xa la iba a piyar condo desapareceo nua volta del camín y por más que buscóu nun atopóu a naide. Esas cousas acotoran muito; meo papá anduvo tres días raro, casi nun falaba, pero nun nos dixo que la vira hasta que pasóu tempo. Y nun te acordas conde che contéi lo de M., aquel día que vía de ver lavadoras; y n´ascaleira vin alguén subindo delante de min que coxiaba dua perna como noso primo, coa coxeira que ye quedara de condo prenderan a hormigonera cuel dentro, y al chegar a enriba nun vin a naide, nun sentín ningúa porta, nin hay unde meterse. Aquel día chamounos G. por teléfono pa decirnos que morira. Vera despedirse de nosoutros; siempre nos quixo muito. El alma dos difuntos nel momento de morir pode ir a despedirse da familia y da xenté que quere.

Xa sei que nun crees nestas cousas nin na relixión. És un descastado, nun sei a quén saliche. De pequeno nun eras así, nun sei como podiche cambiar tanto; será por culpa de tou padre que é un descreído, y sempre ta xurando.

Inda volvéu outra vez aquela muyer a buscar tres medidas de grao pero entonces tábamos avisados y escondémosye os nenos y pechamos ben pechado na corte el ganado.

Así me contóu mia madre que fora y así lo transcribo eu, sin quitarye nin puerye nada que lo desfigure nin lo cambie.

5.20. BELÉN RICO PRIETO

Belén Rico Prieto naceu na Veiga en 1959. Estudou Maxisterio e traballa como docente desde 1982.

Amante do violín, da lectura, dos faladoiros, de escoitar música e de viaxar, escribe por necesidade vital poesía e prosa en galego e castelán. Participou en recitais e publicou en *Lletres Asturianas* e en publicacións de ámbito local.

En prosa é autora de contos e relatos curtos. Cando redactamos este apartado, está para saír o conto “Domingo y os animais”, que é, en palabras da autora, “unha cántiga a todos os nenos que viven al pé de xente veyá, aqueles qu'inda poden ir á escola rural, sin presas e sin medo a nada, porque nesos sitios naide yes poe fer miga de mal”.

Na VI edición do Certame Marqués de Sargadelos acadou o segundo premio co relato “El cuspe das sapagueiras”.

O texto que incluímos é un fragmento do relato “Un rosario de muyeres (Tres misterios y unha letanía)” publicado en *Lletres Asturianas*²⁷:

UN ROSARIO DE MUYERES
(TRES MISTERIOS Y UNHA LETANÍA)

[...]

III

A historia d'aquela muyer tía que ver cos amores y os quesitos.

Y así foi como contou que conocéu el desengaño da mao d'unha amiga, a primeira persona que quixo fora das da casa y que nacera nel mesmo ano qu'ela y el mesmo día.

Se cuadra foi por eso que sendo as dúas nenas, fixéronse amigas na escola. Unha escola unde solo había muyeres, as monxas muyeres eran sin pernas, nin tetas, parecía cuase sin corazón y que las separaron en cuanto que viron que fían un bon xuntoiro.

A contadora díxoye á rapaza que soupo polas monxas qu'os homes y as muyeres naceron pa tar xuntos, pero qu'as muyeres sólo poden tar unhas al pé das outras pa rezar, parir ou falar de cousas tan pouco importantes como da fama d'outras muyeres que nun la tuvesen boa.

As muyeres nun poden xuntarse pa rirse da risa ou pa engalar de felicidadá por saber que viven y levan en sí el secreto da vida; cuando dúas muyeres s'atopan ben xuntas sin falar muito é porque entenden ese misterio, dixo a contadora.

A nena nova da escola, vía de lonxe y trouxo os quesitos y a veyá que contaba, daquela nova, proboullos na casa da súa amiga. Os quesitos eran como a nena nova, tían el color da tona del leite como el peleyo da súa amiga; cuando sentíu aquel queixo pequeno derretirse na boca, pensóu que, se puidera darye un chucho na cara a aquela nena, os seos papos tían que saber igual qu'aquela merenda rara que vía d'outros sitios unde hasta as vacas daban outro leite, leite con mel.

---

27. *Lletres Asturianas* (89: 127-128).

Pouco duraron as merendas, porque as monxas botaban a unha por un camín y al outra por outro al salir da escola. Os amores contrarios son os que más nos empeñamos en querer as muyeres, díxoye a veyá á rapaza y ela entendéula ben.

As dúas amigas fían todo el que podían pa tar xuntas, os meyores días eran os de vendaval, cara al vento abrían os brazos y pechaban os oyoos esperando qu'unha golforada las levase lonxe.

[...]

5.21. CRISANTO VEIGUELA MARTÍNS

Naceu na Veiga en 1959. É enxeñeiro agrónomo e actualmente imparte clases de Tecnoloxía nun instituto de Pontevedra.

Defensor da normativa reintegracionista para todo o territorio de fala galega, ten publicado poemas e textos en prosa en distintas revistas, coma *Agalia*, *O Espello* etc. En Madrid formou parte do grupo Bilbao de poetas en galego, a carón doutros autores galegos e asturianos.

Aínda que destaca como poeta, tamén publicou textos en prosa, algún de título tan significativo coma “Ventá aberta al Oeste²⁸”, en que reflexiona sobre a lingua do Eo-Navia e a necesaria relación con Galicia e co mundo da lusofonía.

Incluimos un texto inédito que o autor nos cedeu para esta escolma:

PIQUINIM, PIQUINIM...!

Ei-los eí, el par de velhios, dous velhios diminutos e arrugados, malvestidos e pode que mal alimentados. Ante os meus olhos de neno aparecen agora já desdebuxados, el' cuberto cumha pucha negra e ela

---

28. Publicado no libro das festas da Veiga, 2004.

cum pano dos que as mulheres avezavam levar na cabeça; os dous apoiados em cada sou cajado. Einda los recordo (ou creio recordá-los) sem vestirem de negro; afinal si, nembro-me delos de mouro, alguém de sou lhes morreria porque el luito nom los abandonou mais.

Eram Periquim e Periquia p'ra todos. El nome de pila dela, el autêntico, foi-se-me da memória; el del' quedou, suponho que por el caso que lougo hei relatar. Chamava-se, pois, Evaristo. El dela nom lo tenho esquecido, nom del todo, tenho-lo assim, como se dixéssemos, “na punta da língua”; pró na mia vila einda ha haver gentes a acordarem del'.

Os Periquios, tal assim a parelha era tamém conecida, tariam casados seguramente, naqueles tempos nom era fácil furtar-se al mandamento eclesiástico e coabitar al alvedrio. Pode-se supor que teriam vido (ou “baxado” como é aló costume dizir) de alguma parte del concelho mais apartada e decerto mais montanhosa, deí que se diga “baxar” a todo el que sea trasladar-se à Veiga, el nome da localidade já lo diz todo. Enfim, que fossem del nosso município ou de algum outro vezim, Periquim e Periquia nom deviam ser nados nel lugar al que forom morir.

El que sabiam os demais delos nunca soubem. El que eu sabia era que me atraíam por el que tiam de misterioso, el misterio que aos olhos dos nenos tem el que vive à marge da sociedade. Bem mirado, este era el sou caso; el mais del tempo pareciam passá-lo na rua, pois que viviam del amparo del próximo, eram pedintes, pediam lemosna. Despois, a gente falava, havia quem diziam que se tiam tal ou qual, que nom eram tam probes.

Os rapazios, coa crueldade própria da nossa idade, afixemo-nos a meter-nos com ellos, solo por ver como el home erguia el sou bastom e fia por nos alcançar coel. Colhim-lhes medo. Na casa diziam que nom me achegasse a ellos, que eram muitas as barbaridades que me podiam fér; e crim-lo.

Era sabido que el', quando se enfilava, passava el bastom por el lombo da probe da velha. Tia mal génio como muitos dos que se embriagam a miúdo.

Puidera ser que durmissem nalgumha casa del passeio d'El Palácio, desde a ventá viá-los muitas vezes ali por a “esquina de Vinha”, ou “el estanco de Arturito”. Os dias de feira e mercado, que era aos Sábados, podia um topar com ellos em qualquer lugar dos mais frequentados

por a gente, por a praça “del Ayuntamiento”, baxo os arcos del comenzo da “Calle Arriba” ou por onde el comércio “d’Os Americanos”. Eí tavam, formando parte de umha paisage humana na que todas e todos participávamos, pró na que elos se uniam a outras personages singulares e populares, como “a Celsa”, aquela mulher gorda por demais, pendente da cadeira de rodas del sou fillo inválido, home feito já, ou el conecido como “Naina”, ainda nom hai muito homenageado na vila que nos arrolou a todos.

Periquim, é dizir, Evaristo, foi-se um dia deste mundo. Sua companheira nom haveria tardar em segui-lo. Contava-se que, tando ela já sola, numha ocasiom algum averiguador quijo saber da vida d’Os Periquios e foi e preguntou-lhe à mulher que como fora que nom teveram fillos. Periquia oulhou-lo com tristeza e laiou-se pra el’: “Ai, é que el meu Varistim tia um pirulim piquinim, piquinim...!”

Se certo ou falso, nom o seim, como lo ouguim relatar entonces contei-vo-lo eu ora.

5.22. XOSÉ CARLOS ÁLVAREZ BLANCO

Naceu en Pezós en 1960, pero viviu a súa infancia e xuventude en Zadamoño (Eilao).

É licenciado en Filoloxía Románica pola Universidade de Uviéu e realizou a memoria de licenciatura sobre a fala de Eilao²⁹.

Actualmente é profesor de ensino secundario no IES María Moliner de Port de Sagunt (Valencia), onde reside.

29. X. C. Álvarez Blanco (1983): *El habla del concejo de Illano (margen occidental del río Navia)*, Uviéu: Universidade de Uviéu (inédita).

En 1995 publicou *El serzo no louxado*, obra formada por sete breves relatos precedidos dun limiar e pechados cunha parábola. A ambientación é rural, pero o autor foxe do tradicional costumismo descritivo e déixanos textos en que, por veces, a paisaxe adquire importancia de personaxe. Ó redor dos personaxes habitan sensacións coma o fracaso, a morte, a soidade e a tolemia, como sucede no relato que escolmamos:

UN TOLO³⁰

Al cabo vas erguéndote da cama pra empezar el día, inda poendo os últimos argumentos pra non dar un paso, pra non ter que alentar outra xornada máis. Arrastrando os pés, achégaste á cocía e miras apallolado el que acabas de descubrir: polo que se ve, tamén el leite se pode cuallar na noite de todos os Santos. Queres untar manteiga rancia, pero el pan ta máis magorento que onte: ¡outro día, Manuel, que quedas sen a parva! Estusiñando, apuras úa copa de país. Sintes laparadas no botelo, no peito, por todo el corpo, que debullan estertores de cova, mais xa tu os sofocas con dous papados fríos de café de borras, mentres pensas: ¡é ben triste tar tan probe!

Andas pola corrada cuase encoiro buscando a guillada. ¿Pra que a queres, ouh, se xa non teis bois? Coa camisa mal sometida aos calzois de pana, en galochas e sen escarpíos, vas baxando os pasos de louxa que dan á horta. Aluado, empezas a condenar que el aire da noite tirou as sebes, que arrevolcou el centén e que a palla brillada non hai Dios que a malle. E a xente volve a salmodiar monotonamente que é ben triste tar tan tolo.

Volves pra a casa aneciando, arrenegando de todas as virxes e santos, maliciando en novo idioma delirante: xestos incomprensibles, ditos disparatados, miradas desorbitadas e fulminantes de raio iracundo. ¡Anda prá casa, chambrón, asustavellas, divirtenenos! Péchate dentro con cinco chaves e sete caravillas. Que non te vexan: ¡elos non saben qué duro é vivir tan solo!

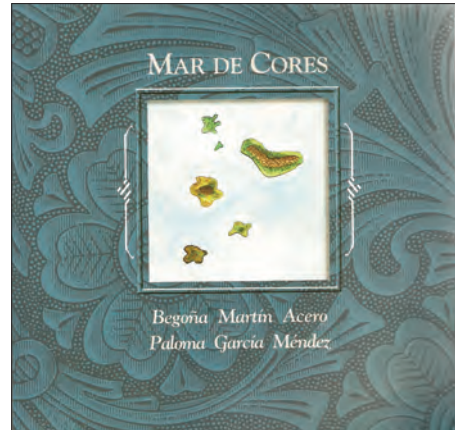
---

30. Álvarez Blanco (1995: 15-17).

5.23. PALOMA GARCÍA MÉNDEZ

Naceu en Serantes (Tapia) en 1963. É licenciada en Económicas.

Como escritora publicou *Mar de cores*, en colaboración con Begoña Martín Acero. Paloma é autora de sete dos relatos que integran o volume, e coautora dun deles. Tamén son dela as fermosas acuarelas que ilustran o libro, salvo unha, da autoría de Camino Pérez Martín.

PÚRPURA IRISADO³¹

E un bo día chega Fran co seu cesto cheo de ourizos de mar. Os primeiros da temporada, empapados aínda, coa súa brillante cor púrpura irisada en verde, o mesmo que a ouca que traen enguedellada nas púas.

Sácanse a mesa pequena e as banquetas, par axuntármonos debaixo da vella manciñeira, espida aínda. Dúas culleriñas para cada un, vasos para todos. Alguén serve viño branco, mentres sae do lume a pota fumegante. O seu arrecendo, que concentra as esencias todas do mar, xa encheu a casa e persegue agora á cociñeira de tan sinxelo e delicioso manxar, ata ficar no medio da mesa.

Brindamos co viño dourado, fresco, gorentando o seu puntinho ácido, que nos fai chascar a lingua. Delicadamente, coas puntas dos dedos afincados apenas sobre as agullas púas, botamos man dos ourizos. O seu humilde corpo acoirazado sucumbe ante o empuxe das nosas inocentes culleriñas e deixa ver, por fin, as esponxosas,

31. Martín Acero e García Méndez (2004: 35).

húmidas ovas de intensa cor laranxa, que nos traen á boca o sabor do océano. Entón, o poder evocador da nosa memoria máis atávica lévanos inconscientemente, por un instante, ao mundo acuático do que remotamente procedemos.

É mediodía, brilla fugazmente o sol entre as nubes. O seu resplandor deslúmbra e aloumiñanos á vez; por iso pechamos preguizosamente os ollos. A brisa tráenos o aroma das mimosas. A conversa, recordos doutras reunións coma esta.

Longo foi o inverno, e aínda non rematou. Pero qué bo acordo tivo Fran, indo á ribeira buscar con qué poñer esta amosega feliz no calendario.

5.24. QUIQUE DE ROXÍOS

Enrique González Álvarez, Quique de Roxíos, naceu en Roxíos (Boal) en 1964. É licenciado en Dereito. Foi socio fundador da Mesa prá Defensa del Galego de Asturias e na década de 1980 publicou na prensa asturiana escritos que reivindicaban atención para o galego de Asturias por parte do Principado.

Durante algún tempo colaborou facendo entrevistas para o suplemento cultural de *La Voz de Asturias*. Actualmente reside en Palma de Mallorca.

Publicou o poemario “Teño dolo da túa risa”³² en *O Espello*, suplemento literario de *A Freita*, e tamén é autor de contos para nenos.

32. Tamén se pode ler no seu blog: <http://quiqueroxios.spaces.live.com/>

En 2002 publicou *Debaxo de nabis, sapis*, unha colección de breves relatos protagonizados principalmente por xente labrega e animais que falan, coma nos contos tradicionais. A esa obra pertencen os dous relatos que escollemos para esta escolma.

EL MAIORAZGO³³

Había úa vez un llabrador que tía dous fillos. Como xa tía moitos anos pensou que tía que amañar el asunto del caseño e falou coel fillo máis vello.

–Mira neno. Eu xa teño moitos anos. Se tu queres eu nómbrate maiorazgo e pasas a ser tu el amo del caseño.

Deste xeito pai e fillo puxéronse dacordo. El neno pediu que llo deixara todo a él menos úa pequena parte pral sou irmau.

Al día seguinte foron al notario. El pai iba subido na mula e el fillo levábalo del ramal.

–¿Vas ben pai?

–Vou ben, neno, vou ben.

–¿Queres que paremos un pedazo a descansar, pai?

–Non, neno. Vou ben.

El notario amañou os papeis e al voltar xunta a mula el fillo subiuse nella e díxolle a sou pai que agora tocáballe a el ir andando.

E desta vez xa non lle preguntou se iba ben ou non.

–Agora tira vostede del ramal, pai.

Al outro día el pai ergueuse ben cedo, aparelhou a mula.

–¿A unde vai, pai?

–A ti que máis che dá.

E volveu al notario a cambiar de maiorazgo.

---

33. Quique de Roxíos (2000: 15-16).

EL TOUPO³⁴

Había uha vez un toupo que saltupiaba baxo a terra por longas e embolortadas galerías que a súa familia esfuracara en moitos anos de traballo. Tan pronto engataba para os pisos de riba como baxaba ás bodegas e para ello cuase non lle fía falta ver. En realidade vía mui pouco pois os toupos tein os ollos cativos e con muita miopía.

Un día enfilou un corredor descoñecido e seguiu viradando sen fer caso a un compañeiro que lle berraba:

–Alto! Para! Ese corredor vei pra fóra e é perigoso!

Sen fer caso nengún, el toupo seguiu el sou camín atá que se atopou dentro dun montón de terra e cuito inda quente. Ergueu el focio pral alto e a lluz del sol que rellumaba como se foran rellustros féxolle pechar os sous pequenos ollos.

Condo os abriu outra vez, nada máis un pouquín para que el sol non llos queimase viu como úa cousa forte e grandúa se lle vía enriba.

El llabrador deulle dúas ou tres cotuadas cúa eixada e dixo mentres lo remataba:

–¡Toupos! Sempre estarabouzándome entre el cebollo.

5.25. FRANCISCO XAVIER FRÍAS CONDE

Aínda que a súa familia é de orixe eonaviega, naceu en Béjar (Salamanca) en 1965 e residiu durante boa parte da súa vida en Madrid. O galego é o seu idioma de expresión literaria e diversos aspectos da zona eonaviega teñen sido obxecto de estudo nas súas investigacións.

---

34. Quique de Roxíos (2000: 17-18).

Posúe ampla formación académica (diplomado en Maxisterio, licenciado en Filoloxía Inglesa, doutor en Filoloxía Románica...) e exerceu a docencia en distintos lugares da península e do estranxeiro. Actualmente reside e traballa na República Checa.

O seu vasto labor investigador deuno a coñecer a través de numerosos libros, artigos, conferencias e seminarios. Algúns dos que teñen relación coa lingua e a cultura da zona son *O galego exterior ás fronteiras administrativas*³⁵, *Contos e cantigas eonaviegas*³⁶, *A literatura eonaviega contemporánea (notas sobre literatura galega de Asturias)*, “Subestándar versus castrapo no galego de Asturias”³⁷, “Proposta de notas normativas do galego de Asturias”³⁸, “A literatura galega de Asturias nos tres primeiros cuartos do século XX”³⁹, “A lingua galega en Asturias. O difícil camiño cara ao subestándar”⁴⁰, “Os límites entre galego e asturleonés en Asturias”⁴¹ etc.

Impulsou varias iniciativas filolóxicas, relacionadas principalmente coa romanística, algunhas delas centradas no occidente de Asturias, como foron o suplemento literario *O Espello*, a colección Castelo das Letras etc.

35. F. X. Frías Conde (1999): *O galego exterior ás fronteiras administrativas*. Xixón: VTP Editorial. Esta publicación recolle a súa tese de doutoramento, que foi a primeira que se presentou en galego na Universidade Complutense de Madrid.

36. F. X. Frías Conde (2000): *Contos e cantigas eonaviegas*. Xixón: VTP.

37. En *A Freita* (10: 32-39).

38. En *A Freita* (10: 40-50 e 11: 46-55).

39. En *A Freita* (12: 41- 46).

40. En *Revista de Literatura Catalana, Gallega y Vasca*, VI. Madrid: UNED. Pp. 155-168.

41. En *Revista de Filología Románica* 18. Universidad Complutense de Madrid. Pp. 51-71.

Como creador literario publicou libros de poemas e algunha obra de teatro, pero destaca como autor de obras de narrativa infantil e xuvenil como *El xabril que quería engalar e outros relatos*⁴², *Lucía, Cousas de bruxas*⁴³, *Chuvanet o gnomo aprendiz de tenor*, *A luva máxica*, *A vaca Maruxa esquiá en Valbabuxa*, *A odisea de Pere Xil*⁴⁴ ou *O pai do artista*. Ademais, publicou obras en asturiano e realizou traducións doutros idiomas. Actualmente continúa escribindo relatos destinadas ó público máis novo, pero desde hai uns anos usa exclusivamente o galego estándar.

O seu labor, tanto filolóxico como literario, tamén aparece con frecuencia na rede. Neste sentido cómpre destacar a *Biblioteca Virtual Eonaviega*⁴⁵ e a *Biblioteca Virtual Infantil Galega*⁴⁶. Desde maio de 2006 mantén un blog⁴⁷ no que vai publicando unha interesante colección de contos.

O texto que incluímos a continuación publicouse en asturiano nun volume colectivo, pero está inédito en galego. Reproducimos a versión orixinal por xentileza do autor.

INMOLACIÓN ESFÉRICA

El sacrificio pagaba a pena. El debía mostrar a todos que el que ía fer era el única opción. Era coherencia vital. Súa muller, sous fillos, sous amigos, mesmo sous inimigos, aplaudirían aquela decisión. Na vida, decote, hai que tomar decisiois heroicas. Por tanto, escondeu a cabeza embaixo dun pasamontañas, camuflou el sou cinto de explosivos embaixo del saio e sentou no medio da multitude. El día era bon,

---

42. Esta obra foi a primeira en galego de Asturias destinada ó público infantil.

43. Publicouse simultaneamente en galego e en asturiano.

44. Esta novela publicouse inicialmente na variante eonaviega e posteriormente en galego estándar.

45. http://www.terra.es/personal/cvalledor/biblioteca_virtual_eonaviega.htm

46. http://www.romaniaminor.net/abracadabra/text_gl.htm

47. <http://oreinodoscontos.blogspot.com/>

No ámbito literario, ten un relato publicado no II Certame Antonio Raymundo Ibáñez, Marqués de Sargadelos, da Asociación de Amigos del Museo Casa Natal del Marqués de Sargadelos de Santalla de Ozcos.

Ademais, é autor de obras como *Toponimia del Eo-Navia*, *O hórreo de tipo asturiano na montaña oriental de Galiza* ou *Riotorto: guía do concello*.

Desde 2003 preside a asociación Abertal, que publicou en febreiro de 2007 o *Informe lingüístico sobre a nosa terra Eo-Navia (Occidente de Asturias)*. Tamén mantén espazos na rede coma o blog *Libros del Eo-Navia*⁴⁸ e *Adhesivos del Eo-Navia*⁴⁹.

Debido ó seu continuado labor a prol do galego do Eo-Navia, en 2004 foi nomeado académico correspondente da Real Academia Galega e tomou posesión cun discurso titulado “A inocencia da lingua”, que se recolle no volume *A herdanza da lingua: o galego de Asturias, León, Zamora e Cáceres*⁵⁰.

A INOCENCIA DA LINGUA

A maioría das veces é a Terra onde naces ou onde viviches que forma parte dun xeito especial da túa propia vida, é esa Terra que el envolve todo. Desde neno mamei el leste lugués, un tempo muito diferente al de agora e que sei que nunca volverá. Nacín nuha aldea

48. <http://librosdeleonavia.blogspot.com/>

49. <http://adhesivosdeleonavia.blogspot.com/>

50. Real Academia Galega (2004): *A herdanza da lingua: o galego de Asturias, León, Zamora e Cáceres*. A Coruña.

na que non había cabazos, senón horros asturianos, nos primeiros tempos era imposible que lle dese importancia a aquel feito. Pouquín a pouquín fun medrando, a relación coa familia materna fíxose cada vez máis intensa e eran os avolos os que marcaban el xeito de vivir nuha sociedade fortemente tradicional.

A mía curiosidade por saber facíase cada vez maior, sempre me prestou saber das mías orixes, preguntaba e preguntaba e aparecían apelidos que compartían uha raia entre terras que non separaba nada, eran os Ron dos Ozcos, os Rocha, os Aenlle, os Sierra de Santiso e tantos outros. Daquela e inda hoi non existía tal raia, os vales continuaban e as familias relacionábanse luitando contra os montes e as fragas. Pra eso valían os camiños que rodeaban as veigas dos ríos ou cruzaban as serras polos cordais. Eran tempos de andar a cabalo ou a pé, que podían durar máis dun día pero sempre se chegaba al destino.

As feiras de Taramundi, unde meu tío nos acollía, representaban pra un pícaro uha xeira nova, así vin facer desde a primeira inocencia as navallas e os cuitelos e ver funcionar os mazos e os molíos. Enchíame de paisaxe, de serras bravas unde a uz reinaba, das ozcas entre montañas, de regueiros a montois, dun ceo muitas ocasións gris, de leiras en abertal, de cortíos con abellas, de seimeiras caendo desde os penedos, de teitos de palla de centén, de abanigar el vento as árbores, de tantas e tantas cousas...

Daquela el mundo interior dos homes e mulleres era máis rico, contábanse contos, lendas, bulía a xente e con ela tamén os nenos. Comencei a conocer os animais, as árbores e as plantas. A mía Terra, cavilaba eu que era mui rica, que non existía outra que tivese tantos carballos, acivros, ameneiros, binteiros ou especialmente sofreiras ou érvidos. Tería na vida que ser forte como un boxe.

Peró el destino xoga de xeito distinto, despós de encherme de lama, augua e vento, este levaríame a outras terras na rodeada. Eran terras de mar, de ría, de lanchías, de botes, de mariñeiros, doutros olores, doutras xentes...

Xa non era a aldea del interior, xa era uha vila mariñeira, de casas feitas na pedra que se adentraba no mar, unde a igrexa coel sou lousado azul negro cofaba el ceo gris, era el Castropol das familias distinguidas pero tamén das humildes que ganaban el pan salindo todos os días cos barquíos fóra da ría, eran as mariscadoras de aguillolos e carneiros, de redeiras.

Inda así conseguía desde a casa ver a ría, os barcos pasar, pero tamén as vacas pacer nos prados. A xornada diaria pasábase practicamente na escola, nesas escolas onde os pupitres eran de madeira, con tinteiro de louzo, con neníos que viñan de lonxe, de zonas que eu escribía na mía libreta pero que non sabía nin situar nun mapa. Sabía que moitos delos cerca das súas casas iban a caballo ou a pé varios quilómetros, eu víalos como parte dun mundo desprotexido e inocente.

Al ameicer sabía que eles estaban alí, sempre me acordarei como me ataban os amallos dos zapatos cuando choraba ou cuando poíamos figurías na terra cubertas con cristais. Se cuadra os veraos eran a estación máis leda pra un neno ou un rapaz, había outros olores, a escola tía outro aspecto, as corredoiras enchíanse de silvas e el sol brillaba sobre as moreiras del patio. Eran inlats de praia, de area, de castelos que se desfacían, de auga salgada del Cantábrico, de paseos á Veiga á beira del Suarón.

Sabía que fóra daquela vila que me facía enreizar, había outros mundos, uha lingua que unía, que non xebraba nada e que servía pra que a xente expresase nela os sous sentimentos, el sou amor e tamén el sou odio.

Eran tempos de montes guardados, de ríos con truitas, de terras de laboría, de traballo forte, de leiras semadas de centén e meiz, de recolletas de ouca nos ribeiros del mar.

Casas con teito de palla, carros con rodas cantareiras, mulleres enlutadas de negro, de labradores, mariñeiros, ferreiros, arrieiros, costureiras, xastres... Moitos emigrarían, us mui lonxe, prás Américas, outros a Europa e os máis delos ás minas e fábricas da Asturias central, a Barcelona ou a Euskadi.

A mía familia non foi tampouco uha excepción, a emigración pra outros lares produciuse nuha das etapas máis sensibles, na adolescencia. Sendo xa rapaz decatábame que meus pais falaban uha lingua e fóra ouguía outra, e así comenzaba a amar uha lingua que traspasaba fondamente el río Eo, que sabía que cruzaba mesmo el Navia e que uhas serras facían fronteira con outra xa distinta, que desde tempos vellos el galego non era solo patrimonio de Galicia senón da Nosa Terra, da comarca máis occidental das Asturias, del Eo-Navia.

Sorprendíame muito como estando noutras terras podía ter a mesma lingua, falar cun amigo de Ibias e sentirme como se fose da mía familia de sempre. Era a consciencia xa da importancia duha afinidade cultural, duha lingua, dus sentimentos expresados en común.

Sabía tamén que muita xente en Galicia non o sabía, que desconocía que os galaicos del vello *Conventus Lucensis* sentían nuha lingua común que iba desde el Frexulfe al Miño.

Máis cuidaba que tía que haber xente coma min e así era, axina soupen que outros eonaviegos luitaban pola súa conservación e presenza, que existían valedores da lingua galega no Eo-Navia que con todo en contra decidiran recoller el lume acendido doutras figuras de tempos pasados como Armando Cotarelo Valledor, Antolín Santos Mediante ou Conrado Villar Loza.

Formaron uha asociación, a Mesa prá Defensa del Galego de Asturias e da Cultura da Comarca (MDGA) e Benigno Braña púxose al frente. Foron tempos duros pero os logros pagaron a pena. El galego xa tía un sito en Asturias e estaba ben representado, gozaba e goza dun número bon de falantes e é uha lingua de arreo usada polo poble a pesar da incomprensión de tantas institucións e dalgus sectores aos que a historia non absolverá.

Seguiron anos de luita, de reconocementos parciais, de pequenas batallas ganadas, de acertos e desacertos, pero eí quedou toda uha obra cultural que hoi outros seguimos e que gracias al reconocimiento que neste día me fai a Real Academia Galega, vai ter presenza con todos os deretos, pero sen dexar de constar que inda que el meu nomeamento seña individual, considérome agradecido e parte duha colectividade que luita e vive coas mesmas palabras da lingua de Rosalía e en especial pra esos neníos que inda hoi siguen mamando a lingua galega entre a Serra del Rañadoiro e el río Frexulfe camín del Mar Cantábrico.

5.27. FREDO DE CARBEXE

É o nome literario de Alfredo González Fernández, nacido en Carbexe (El Franco) en 1967. Estudou Maxisterio e Xeografía.

Como escritor, destaca sobre todo como poeta, coa obra *Mourén dos fondos*. Como narrador presentou textos a varias convocatorias do Certame Antonio Raymundo Ibáñez, Marqués de Sargadelos, e foi premiado nalgunha das edicións. Tamén recibiu en 1996 o V Premio Xeira de Narracións Curtas co relato “Llaboría de brao”.

Ademais, é autor de varias publicacións en castelán sobre asuntos xeográficos, así como de artigos en galego coa mesma temática, publicados na revista *Entrambasaguas* e noutras publicacións do Principado.

Co seu artigo “Notas sobre úa estratexa agroindustrial pral occidente asturiano” gañou o primeiro Premio d’Ensayo Xuvenil A Nosa Terra.

As tradicións populares, a maxia de datas coma a noite de San Xoán, as lendas da zona, a tradición xacobeá etc. están presentes con frecuencia nos seus textos. Pero o autor non se limita a facer un relato costumista sen máis, a partir destes elementos, senón que os usa para recrealos literariamente, cun bo dominio das técnicas narrativas.

Unha viaxe soñada por un tramo da ruta norte do Camiño de Santiago dá pé ó texto que reproducimos, tomado do relato “Camín interior”⁵¹.

51. En *IV Premio Antonio Raymundo Ibáñez* (2006: 69-74).

[...]

Desde el cuarto ás escuras reparo na noite pensando qu'ei andar por carreiros escuros de llama asomándoyes reices y arrchechos⁵² d'augua, por baxo das llastras da nebra. Úa vara d'avellaneira ha ferme compañía pral fondal al escuro, nel espertar arrentes na mañá. El frío d'úa llastra de pedra ponme nos pes, de súpeto, el llatir frío del eigresia de Penafonte, y el recordo del hospital antigo dos pellegríos. Escuito nel ruxir fondo da noite, na que xemen inda os montes al escuro y pandían pol metá del llombo erguendo col alento nas frebas da nebra.

Esconsonao de vez, imaxino eigresias antigas, hospitales de pellegríos y pacios que fixeron d'aspiazo a un reino antigo, y véxome andar entre xente vidas de llonxe, buscando nos recordos. Véxome indo pra un fondal de reigaños y bolortos fitos nas penas, entre penedos veyos y romos col aire y col augua; chego a verme adormer derriba d'un seixo brancal, como nel qu'enredara sendo neno. Al través da ventá, úa lluz cimbre faime atesar en salir fora, arentes na mañá; pouco despóis empeza a espurrirse ás mías costas a rubién de lluces marellas.

Ando al escuita por carreiros roxos de foyas y escuros de terra al llaio del Augüeira, entre el herba briza y moyada, xunta cepos mouros y molles, mentres me sinto un neno nun berzo al escuro cua solombra á mía veira. Teño a compañía llucia del augua qu'esbara axeito das canas y caltre con pacencia nas parazas abertas, apalpo nos reyes de frebas nel cerno mesmo dos cepos y a brisa fría y moyada llambe y acariña en min al andar. Cain ralos os fillos d'augua y cofan mestos os peñes de nebra, entornando as herbas pra terra. Vou outiando con medo hasta salir, al cabo, da mourén del carreiro á xuntura del alto cua serra, unde nun pinta trembar el aire col barruzo y nun se desfigura el camín, nin as casas, y endurece el pisar molle na llama.

---

52. *Sic.*

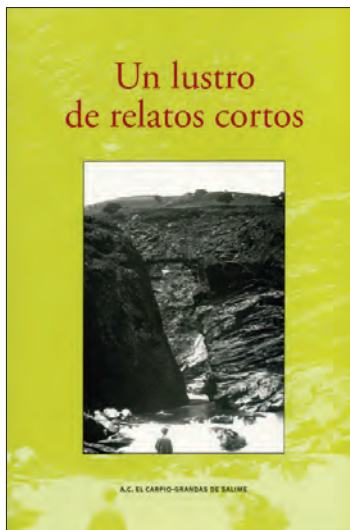

Sinto a lluz del día nel Berxuste, unde baxan del monte fillos d'augua nas sésigas, y tiro pral corume da serra, mentres m'acariña xa úa brisa na qu'a lluz escapa del cerzo al través dos carbayos y el augua esqueira prás xanzas. Al meu pé os regueiros train al camín dalgús claros d'herba, bidureiras, freisnos, humeiros y pés de carbayos envoltos en hedras. Subo na vaguada, engarabito entre peteiros mestos de xestra, aparto nel berxón, acariño amenteiras; el carreiro nun tira namáis que pra enriba y sin ser quén a ver el sou acabo tento de buscar, dalgo apurao, úa cáscara pellegría, úa seña, úa flecha marella.

5.28. CRISTÓBAL RUITIÑA TESTA

Naceu en Cangas de Narcea en 1977, pero a familia é orixinaria de Penafonte, en Grandas de Salime.

É licenciado en Xornalismo pola Universidade Autónoma de Barcelona e doutorando en Historia Contemporánea pola de Uviéu. Iniciouse profesionalmente en medios cataláns, para trasladarse despois á súa vila natal, onde ocupou o posto de xefe do gabinete de prensa do concello. Colaborou no xornal *Les Noticias* e noutros medios asturianos e actualmente é presentador de informativos da Radiotelevisión do Principado de Asturias (TPA). Polo seu labor como xornalista recibiu o Premio Enriqueta González Rubín.

O seu relato “Os homes quebrados” recibiu unha mención especial no II Premio Antonio Raymundo Ibáñez, Marqués de Sargadelos. Máis recentemente, en *Un lustro de relatos curtos*, editado pola Asociación Cultural El Carpio, de Grandas de Salime, publicouse “As truitas”, o único texto en galego dos dezaioito que compoñen o volume.

A este relato pertence o fragmento⁵³ que escolmamos.

AS TRUITAS

[...] Pero pa armarlles ás truitas nel río había que andar listos. Non había prohibición ningunha⁵⁴, acaraba sin que nosoutros lle tuvéramos preguntado nada, non é como agora. Pero roubában os úos a os outros. Sí, concluía pa perderse ela soa na lembranza dun tempo e un espacio que as máis das veces nos parecía inventado. ¡Eran cabrois!, e soltaba úa risadísima excesiva e que sorprendía aos meus irmaos mentras xugaban cos coches en miniatura polos camións imposibles que trazaban nel mueble del comedor. Por eso había que andar listos e por eso sorprendera ela úa noite moi cedo, máis cedo del normal, al sou irmao Aureliano, el truiteiro, collendo el camión del embalse coa lúa encesa ás costas. El ano antes roubáranlle a rede con todo el peixe dentro e al final soubera quen. Si lle tuveran marchado coas truitas nadamáis, pronunciaba disculpándolo, pero tuveron que levarlle el aparello. Foi por fodelo, porque armaba muito mellor que elos. E tamén soubo que foran amigos dél un día que el convidaran á casa Lumeiro e víu que colgaba na cocía vella a rede que el mesmo ficera e que reconocera por úos nudos que lle houbera de facer por non darlle chegado el breimante a onde él quería. Pero gardoulles a cabronada e agardou el outro ano pa ir onde armaban elos. Sorprendido por el exceso de lume que viña daquel ceo sen estrelas, naquela noite que elixira consciente de que outra non iba poder ser, descolgouse por onde a ponte que cruza el río antes de ira dar coel que forma embalse máis pa abaxo e mirando de non arrastrar as pedras delatoras nel sou descenso chegou a onde úas uceiras tralas que deixaran armado os de Lumeiro. Con movimientos pacientes foi desmontando el aparello con todo el peixe dentro e cuando xa daba en desandalo camión monte arriba, sintíu

---

53. En *Un lustro de relatos curtos* (2007: 49-51).

54. Sic.

xente que chegaba xunta él dando grandes voces de parranda. Dende detrás das uceiras, víu como os propietarios da maseira, que bien se vía que viñan en polavila, pasaban xunta dél sin velo e despois tiraban pa onde tiñan armado. E as voces que alí deron en cuanto se decataron del que pasaba pareceulle que as sentiran en Grandas, xurando e perxurando matar al autor del roubo, cúa vilencia verbal amasada nel alcohol consumido núa daquelas bodegas cercanas. Aureliano pasou medo pero non se moveu hasta que foi día e xa víu movemento polas siaras cercanas. Él non lles quería mal. ¡Fora úa vengación! ¡Fora úa vengación!, repetía insistentemente apelando á justicia. ¡Fora una vengación!, mentras os meus irmaos, indiferentes, miraban de buscar nuevos circuitos pa as súas carreiras.

Por eso anos despois cuando volví a sentir aquelas palabras definitivas e agónicas, souben que non andaba a desvariar como lle pasara al meu pa e como xa decían por ahí que nos había de pasar a todos de xeito irremediable. Daquela taba eu sólo na casa. Pelaba úa mandarina cos dentes e miraba pá tele con desgana, como facía ela de manera invariable todos os días. No televisor sucedíanse as imaxes dúa revolea na República Arxentina.

5.29. LUCÍA IGLESIAS GÓMEZ

Naceu o 13 de febreiro de 1979 en San Martín de Ozcos. É licenciada en Ciencias do Traballo, e traballa como técnica de igualdade de oportunidades entre mulleres e homes.

Aínda que tamén escribe poesía, decántase máis pola prosa. Deuse a coñecer no Concurso de Relatos de Culturalcampo, en que foi premiada na III edición co texto “Historia d’ua raposa”, que se publicou en 1990 en volume colectivo. Tamén participou en premios convocados no Instituto da Veiga ou no seu concello, con motivo da semana cultural.

O seu nome aparece con frecuencia entre os participantes premiados no Concurso de Relatos Costumistas Marqués de Sargadelos: recibiu o segundo premio na IV e na V edición, e o primeiro na VI, polo relato “El soldado Ramón”.

Tamén recibiu un accésit no I Premio d’Ensayo Xuvenil A Nosa Terra co traballo “Satélite de ida y vuelta”.

Nesta escolma reproducimos o relato premiado na V edición do Certame Marqués de Sargadelos, respectando a versión que nos envía a autora:

A PRIMEIRA FORNADA DE ROSARIO

Era ua muyer como as d’antes. Vía de nun tar quieta, acostumbra a trabayar na casa e fora, na cucía aunque máis na labranza, nas mallegas propias e d’os vecíos; gustáballe bailar, era moza rexaldeira, salerosa, amiga de divertirse de buena manera, sin faltar nunca ás suas obrigaciois. Nun sabía porqué aquel día de inverno, frío, húmedo, largo, oscuro, sous padres tardaban tanto en chegar, e cuando abriron a porta sua madre traía os oyos chorosos. “Qué ye pasa, mama. Parece que trae mala cara”. “Sólo parece, fiya, sólo parece”.

Despós de cenar contáronlle que todo salira ben; había que facer un esforzo entre todos pa responder á dote pero merecía a pena, era bua casa, el rapaz nun tía mal xeito. Xeito? Pouco ye importaba a María el xeito de nadie más qu’el d’ela, qué desazón! Foron p’a cama; al día siguiente madrugábase, e muito. Nun puido decir palabra en dous ou tres días, nin comer n’ua semana po lo menos. E cada vez que adormecía soñaba con escapar sola e verse pedindo como aquela Rosana que la asustaba de pequena berrando po las caleyas sin un triste bocado, sola e perdida; despertaba afogada, nun era capaz a tragar saliva.

Faltaba pouco, decíanlle na casa que como ela máis ou menos sabía facer de todo, habían recibila c’os brazos abertos; pero María sabía cómo eran esas cousas, sua madre contárallo tantas veces... marchar da casa. Veríase en segundo plano detrás del ama, María de Armestón, que además de roubarlle el nombre quedaríase tamén con a sua ilusión e con el brillo dos sous oyos. E que dormiría con un home al que nun conoecía nin había visto más que da lonxe, e sobre todo que a familia xa nun sería a súa. De repente tería home, sogros e cuñados. De repente.

Empezaron por cambiarlle el nombre. Lo más sou que tía; toda a vida ye chamaran María, pero el casarse e chegar a ua casa unde xa había outra así chamada, provocou que desde aquel día pasase a ser Rosario. “Marías son todas, así cambias un pouco”, ye decía sua madre pa consolala, pero nun había consuelo posible; bautizaríanla como María Rosario e agora sólo pedía al cielo que nun derivara en Rosana, como aquela veyá que vía pedindo e la asustaba tanto cuando era pequena.

El pueblo era extraño, a casa era extraña, a xente era extraña, e pensaba pa sí que menos mal que a fala nun era diferente porque senon acabaría muda. Sabía facer casi todo pero nun ye iba valer pa casi nada. Alí as cousas tían outro ser, dícese que as sopas nun saben igual en todas as casas e eso non sólo pasa con lo que se come. Tuvo que aprender a vivir outra vez.

Pasaban os anos, chegaban os fiyos, nun baxaba el trabayo, pouco miyoraba el alma. Pero si algo é verdá, é que os anos pasan pa todos, e sua sogra María de Armestón empezaba a nun poder con a maseira dos chorizos. Decía ela que a carne dos cochos pesaba máis que nunca, pero era claro que el corpo nun pode igual toda a vida. E pouco a pouco el gadaño de sacar patacas faise enemigo, e pesa como un batán con mango. E conforme a veyá iba baxando, (María) Rosario asentábase nel outrora terreno extraño. Os nenos medraban. Os cuñados foran marchando. C’os sous brazos fuertes levaba a casa e lo que facía falta de fora; cada vez máis iba coyendo tareas que facía a veyá, e sin embargo trembaba pensando nel día que tovese que amasar. Nunca facera pan e apenas vira facelo; María de Armestón sólo la chamaba pa sacar as fogazas. “Sácalas tú que parece que tan nel infierno”. Aquel forno caliente con el pan xa feito era lo único que ye deixaba ver. D’el forno hasta á artesa e tirar el baxase cuando xa nun valía pa outra fornada.

Celebraban el San Juan n’aquela parroquia. As tardes de junio son largas e Rosario aproveitábalas todo lo que podía pa adelantar tareas e quedar algo más libre pa os días da festa. Libre era un decir, porque dáballe tanto ou máis trabayo que nunca, pero era diferente. Xuntábanse muitos pa comer e facíanse esforzos por ter de todo como se fose p’á mallega. Lavaba todas as colchas e alfombras,

poñíanse as miyores sábanas, ventilaban ven a casa. A noite antes queimaban na fogueira os trastos máis veyos. Ese día poñían ua mesa alargada n'el corral e alí compartían el banquete á salú del santo entre toda a familia.

Aquel ano era especial; ademáis de sous padres e hermaos, vía tamén un tío que emigrara de novo a Argentina e volvía de visita. Oíra de pequena tantos cuentos del tío Pedro...

Rosario tía os planes da festa na sua cabeza desde facía días, cuando María de Armestón empezou a queixarse cada día mais e pedir todas as mañás que ye chamasen al cura. “Teño que pasar San Juan, don Francisco”, ye decía el ama, “teño que pasar San Juan que senon quén coce, quén coce”. Rosario sentíase dolida pensando que nun confiaba n'ela, aunque nel fondo tamén ela pedía que pa San Juan a veyá tovese como nova. Pero María de Armestón nun tía fuerzas pa tanto.

A noite más corta del ano foi pa Rosario a más larga; nun podía pegar oyo pensando na fornada, en amasar, en roxar...

A miyor faría que tía; el miyor baxase que puido pillar; el formento máis observado; a miyor leña; pañuelo na cabeza e que ningún neno la desconcentrase.

Non sólo era pan lo que facía; taba coyendo muito más que a paira aquel día. María de Armestón era famosa por facer un pan buenísimo, que salía d'artesa todos os días como el primeiro.

Santiguóuse.

El pan cocendo.

Cómo subía.

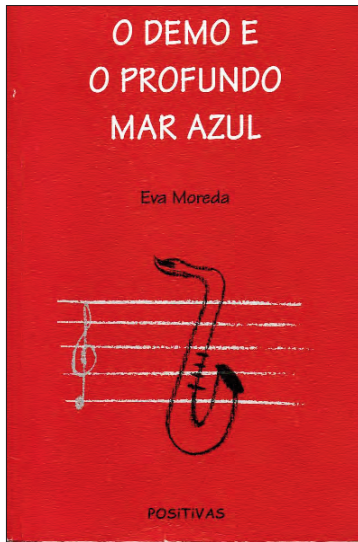
Xa taba pa sacar.

Menuda fornada.

Ningún d'os comensales preguntou na mesa quén cocera; todos comentaron que'l ama María seguía tendo uas maos como naide. A Rosario os nervios esboligábanlle inda nel estómago. Sabía que lo facera ben, e sabía que aquela, a sua primeira fornada, marcaría muitas cousas. Aquela noite bailou e ríose como cuando era moza.

5.30. EVA MOREDA RODRÍGUEZ

Naceu na Veiga en 1981, pero trasladouse a Ribadeo con moi poucos anos. Nesta vila iniciou, paralelamente ós seus estudos, a súa formación musical, e participou en varias agrupacións locais.

Licenciouse en Filoloxía Clásica na Universidade de Santiago de Compostela, realizou un máster en xornalismo e completou a súa formación con estadias en varios países do estranxeiro. Durante dous anos simultaneou o seu traballo na empresa privada en Erfurt (Alemaña) coa Licenciatura en Musicoloxía pola Universidade da Rioxa. Actualmente realiza o doutoramento na Universidade de Londres, investigando sobre a crítica musical na primeira fase do réxime de Franco.

Axiña comezou a ser premiada en numerosos certames literarios, tanto en prosa como en verso. Como consecuencia destes galardóns, algúns textos seus aparecen en volumes colectivos: *Premios literarios Concello de Viveiro*, *Premio Ourense de contos para a mocidade*, *Narradoras* etc.

A súa primeira publicación individual foi *Breogán de Guisamonde, o cabaleiro da gaivota*, unha novela de tema artúrico coa que a autora gañou, con só dezaseis anos, o Certame Rúa Nova de Narracións Xuvenís. Ó ano seguinte gañou de novo este premio, desta vez en castelán, con *Mitología contemporánea*, un conxunto de relatos en que a autora deixa ver a súa fascinación pola música, o cine e a arte en xeral.

En 2002 publicou *O demo e o profundo mar azul*, unha novela breve en que aproveita para homenaxear a moitas figuras do jazz.

En 2004 publicou *Singularis Domitilla*, obra coa que gañou o III Premio de Narrativa Historias na Universidade, convocado pola Universidade de Santiago de Compostela. Actualmente continúa escribindo e a maior parte da súa obra mantense inédita, como sucede co texto que incluímos a continuación e que a autora escolleu para esta escolma.

MATERLINGUA

[...]

Non creas. Pensei moito nesa frase nos seguintes días; fora coma un cravo na parede no que prendera un fío de min, e que fora tirando del ata dar co meu xenio investigador, aquel que se interesaba por todo dunha lingua, por todas as linguas e que estaba un pouco soterrado naqueles días. E prometíame que me fixaría mellor a próxima vez que falase con Arturo Babel. Entón descubrino. En realidade recibira pistas durante moito tempo, durante os meus anos con Arturo no *college*, porque cando lle preguntaban en que lingua se sentía máis cómodo, el limitábase a encollerse de ombros, e esta era unha pregunta moi frecuente, era unha das primeiras que lle facía toda persoa que descubría a súa fabulosa habilidade babélica.

Arturo Babel podería pasar por un nativo. Pero só podería. A súa lingua non era perfecta, ou mellor: si o era, pero demasiado. Había unha pequena porción que se lle escapaba, un terreo cheo de idiomatismos, de pequenos segredos de familia no que el se movía con inseguridade ou, máis ben, con total ignorancia, con torpeza. E era difícilísimo, incluso para un falante nativo, localizar cando Arturo Babel se arrastraba por ese terreo: eu mesmo tivera que fixarme para descubri-lo, e é posible que a un oínte pouco atento e escasamente acostumado a fixarse nos contornos da lingua se lle escapase por completo. Arturo Babel non tiña como lingua natal nin o galego nin o castelán: iso podía certificarlo eu mesmo, despois de facerlle dar moitas voltas, despois de furgar na súa lingua ata case o obsceno. Logrei que falase con algúns colegas meus que descartaron asemade preto dunha ducia de linguas. Todos eran expertos que lograron acosalo, coma se fose unha peza de caza, ata aquela rexión da lingua pola que Arturo Babel a penas podía

ir trampeando. E, aínda que para que o meu traballo resultase verdadeiramente científico debería ter consultado a moitas persoas máis, na miña cabeza comezou a abrirse paso unha conclusión cando menos estarecedora: Arturo Babel non tiña lingua nai.

5.31. OS MÁIS NOVOS

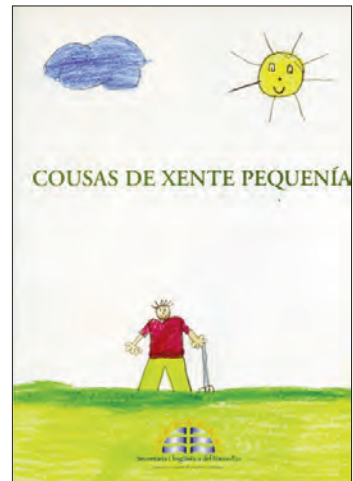
Nos últimos anos non é raro atopar textos escritos por escolares nas distintas publicacións en galego do occidente de Asturias, como veremos a continuación.

O Certame Antonio Raymundo Ibáñez, Marqués de Sargadelos, establece unha categoría infantil, tanto en galego coma en castelán, e publica nas súas recompilacións os textos destes cativos. Por esta vía fóronse dando a coñecer moitos autores en idade escolar e é de supoñer que algúns deles continuarán no futuro amecendo novas achegas á literatura da zona.

A revista *Entrambasaugas* recolle na maioría dos seus números unhas páxinas enviadas por alumnos dos centros eonaviegos.

En *A Freita* tamén aparece algunha colaboración de xente moi nova, aínda que excepcionalmente.

Desde o ano 2002 a Secretaría Llingüística del Navia-Eo convoca o Concurso de Contos na Nosa Fala, ó que concorren nenos de varios centros do occidente de Asturias. Os relatos gañadores recóllense, en edicións ben coidadas, nos volumes *Renguileiras*, *Charamuzas dos nenos* e *Cousas de xente pequenía*. Os volumes inclúen fermosas ilustracións dos propios nenos.

Tamén algunhas publicacións xurdidas no ámbito escolar dan cabida a textos en galego, aínda que predomina o castelán. É o caso da revista *Modus uiuendi* do IES Elisa y Luís Villamil, da Veiga, na que se utiliza xeralmente o castelán, pero atopamos algunhas colaboracións en galego. Hai textos de creación propiamente dita, mentres que outros recollen mostras da literatura popular (contos, refráns...) ou costumes (a matanza, o entroido etc.).

Sen dúbida, na man dalgúns destes cativos, sexa cal sexa a súa procedencia e o lugar en que publiquen, está o futuro das letras do Eo-Navia. Reproducimos a continuación unha pequena mostra deste apartado.

A guerra civil parece fonte inesgotable para a literatura, tamén para os cativos do occidente de Asturias. Beatriz Álvarez López foi galardoada no IV Premio Marqués de Sargadelos con esta historia que nos trae á cabeza o impresionante relato “Botas de elástico”⁵⁵ de Méndez Ferrín ou as obras de Fernández Ferreiro.

A VIDA DE JULIO⁵⁶

[...] Todos os días pola noite vían us homes á nosa casa y revolvíanlo todo para encontrar a Julio, que así se chamaba el meu home. Nunca lo daban atopao porque el, pa llibrarse íbase condo empezaba a menguar el día, pra os montes que tíamos por derriba da nosa casa. Lo peor era condo fía demasiado mal tempo, entonces eu y as mías fillas tíamos feito un furáo debaxo del alfombra da sala y allí metíamos a Julio toda a noite.

Úa das mías fiyas ouguío pol pueblo qu’esos homes soltaban el can da casa pa qu’este buscase al sou amo y así ellos daban con lo que buscaban. Entonces ésta matou el can y enterroulo nel horta que tíamos al llaio del cabanón.

55. X. L. Méndez Ferrín, (1991): “Botas de elástico”, en *Arraianos*. Vigo: Xerais.

56. *IV Premio Antonio Raymundo Ibáñez* (2006: 177-178).

Pasao un tempo, vendo que nun lo daban encontrao, deixaron de vir por casa y Julio puido volver a súa vida normal, pasando os sous últimos anos xunto a familia (...).

Iván Bermúdez Martínez, de Santalla de Ozcos, gañou a terceira edición co relato “Cousas de Santalla”⁵⁷.

Contoume meu abuelo, que xa hay ben⁵⁸ anos, había en Santalla un home, al que todos ye chamaban Lombardero, porque así era el sou apellido.

Tuvera inda ben⁵⁹ anos nel extranjero, e cuando volveu a Santalla, topou solteira unha rapaza que xa ye gustaba antes de emigrar.

A rapaza era bastante resalada, pro un bon día Lombardero, armouse de valor e propúxolle ter unha relación con ela. A moza contestoulle rotundamente que “no”.

Pasou un tempo, ye un día nas festas en Santalla, volveron a encontrarse. A moza acercouse a Lombardero e díxolle de unha forma arrepentida que sentía muito el nun haber aceptado a proposición que él ye fixera facía un tempo, pro que lo que en realidá ela quería era tar con él.

Entonces, Lombardero contestoulle de forma muy diplomática, porque el andar po lo mundo pra algo ye valira. E díxolle:

Cuando yo quise tú no quisiste
 ahora que tú quieres, yo no quiero
 pasarás la vida triste,
 que yo la pasé primero.

Alexis Bermúdez, irmán máis novo do anterior, levou un accésit na edición anterior con este relato:

---

57. *III Premio Antonio Raymundo Ibáñez* (2005: 125-126).

58. No orixinal *ven*.

59. Ídem. ant.

UN BON OBREIRO⁶⁰

Cúntanme muitas veces meus abuelos que, fai muitos, muitos anos, os animais falaban como si de personas se tratara; agora, como todo cambia, eso tamén cambiou, ye, en vez de falar “pirlan” ou “cantan” á súa maneira, aunque ás veces, ¡quen yes dera poder falar!

Un ano, a finais del mes de agosto, aproximábanse as mallegas, que d'aquela mallaba todo el mundo, ye un vecín del pueblo contáronlle que el cuco era muy bon obreiro pra axudar a facer a mallega.

El home, que tía falta de obreiros pra mallar, e que nun era dos máis espabilados, foi un día falar con el cuco hasta ver se y'axudaba.

—Hola cuco, veño chamarte pra que, se podes, me veñas axudar a mallar, que oín decir que eras muy bon obreiro.

El cuco, que cucar cucaba muy ben, pro era muchísimo folgazán, contestoulle:

—Claro que che vou axudar, nun teño inconveniente ningún, pro teño que decirche cuándo, porque todos os días non tou de vagar.

—Se fai sol, teño que tar á sombra.

—Se ta nubro, teño que cucar.

—E se chove... se chove xa irei mallar.

De tal maneira que el home quedou sin obreiro, porque da única forma que nun podía mallar era chovendo... ¡y'el cuco ben o sabía!

Cristina Pasarín publicou esta mostra de etimoloxía popular na III edición do certame:

A PEDRA DA BURRA⁶¹

A burra xa era vella pero non por eso era menos cabezota. Además era gorda. O seu amo, chamado Ramiro, andaba tolo detrás dela, porque sempre corría detrás das ovellas e non quería facer ningún traballo, sólo quería comer e comer e comer.

60. II Premio Antonio Raymundo Ibáñez (2004: 188-189).

61. III Premio Antonio Raymundo Ibáñez (2005: 186).

Era un día de outubro e xa taba escurecendo, cuando a burra baixaba tan tranquila de comer, e xa non vía moi ben, por eso non vío unha pedra que había no camiño e tropezou. Foi rodando e chocou contra unha pedra. Alí quedou morta. Pero deuse tal golpe ca cabeza na pedra que quedou alí pintada.

Agora esa pedra ten forma de cabeza de burra.

En 2004 Borja Losas, daquela alumno da ESO e que agora nos atende desde Xixón, publicou na revista *Modus uiuendi*⁶² un texto etnográfico do que reproducimos un fragmento:

A MATANZA DOS COCHOS

El día que se matan os cochos é como úa festa pá casa unde se mata, celébrase por todo lo alto. Ese día, pola mañá, ben cedo, os amos da casa unde se mata érguense pa fader os labores. Máis tarde, empezan a chegar os axudantes... Mentres desayunan cuntan os seus contos del día anterior e despós empézase a sacar el cocho del corteyo. Pa esto fain falta dous ou tres homes, pois el cocho hai que traelo a rastro. Despóis sángrase, pa fader as morciyas, mentras tanto outro vai calentando a caldeira pa pelar el cocho. Condo esta teña abondo quente pélase el cocho con cuitelos ben afilados de pola mañá, con cinco ou seis homes alrededor da maseira, y así sucesivamente...

Despós de ter todo esto feito, cólganse os cochos nun pau gordo posto mui alto, y al pé del cocho poinse us chambariles pa poder así sacarye as tripas e el fégado.

Al día seguinte toca partir os cochos, ese día solen trabayar máis as muyeres qu'os homes. Vanse partindo según se queira, sacando os xamois, lacois, ...que pola noite, pa que nun se perdan, van ser metidos nun barcal con muita sal. Mentras tanto as muyeres tán desosando y pelando pa fader os roxóis pola noite. Os roxóis consisten en revolver frevas y demás nua caldeira fervendo d'agua, sin que se peguen...

---

62. Revista do IES Elisa y Luis Villamil da Veiga.

Al cabo d'us días fainse os chourizos, os butelos, androyas... esto tamén sole ser trabayo de muyeres. Os chourizos consiste en meter nua tripa mui delgada pedazos de carne picada; pra os butelos métense costelas adobadas nua tripa mui gorda y grande; e as androyas son pedazos de tripa, pero cuando tan ben preparadas ¡ben boas que che tan!

Al cabo de tres semanas, máis ou menos, sácanse os xamóis, lacóis, cabezas e demáis que taban metidos nel barcal. Desde que tán fora quítaseyes el sal e bótanse a colgar nun sitio fresco hasta que tan curaos pa poder comelos.

6. OS NOVOS SOPORTES: INTERNET

Non queremos rematar este percorrido pola historia da prosa en galego do Eo-Navia sen referirnos a novos soportes que cada vez teñen máis importancia na divulgación da literatura e da cultura en xeral. Lonxe de supoñer unha ameaza para o libro tradicional, como algúns defenden, poden converterse nun complemento importantísimo para este.

Ademais de espazos de carácter divulgativo, como poden ser as webs de colectivos como a MDGA, Xeira, a Academia de la Llingua Asturiana, ou dalgúns blogs coma *Libros del Eo-Navia*¹,

Captura de pantalla da *Biblioteca Virtual Infantil Galega*

---

1. <http://librosdeleonavia.blogspot.com>

*Adhesivos del Eo-Navia*² etc., nos que podemos atopar información biobibliográfica sobre a zona, tamén existen espazos creados especificamente para servir de soporte a textos literarios unhas veces inéditos e outras xa publicados en papel.

Tamén as creacións escolares teñen presenza na rede. O número correspondente ó 2006 da revista *Modus uiuendi*³, que xa mencionamos con anterioridade, pode ser consultado en internet. Nel hai algúns textos en galego eonaviego da autoría de alumnos do IES Elisa y Luis Villamil, da Veiga.

Con todo, neste ámbito cómpre salientar, unha vez máis, o papel de Francisco Xavier Frías Conde, que impulsou varias iniciativas destacables. Só ou con outros colaboradores, a súa man está detrás da *Biblioteca Virtual Eonaviega*⁴, da *Biblioteca Virtual Infantil Galega*⁵ e do blog *O reino dos contos*⁶, que, aínda que está aberto en xeral a textos en galego e portugués, recolle varios relatos de autores da zona⁷.

Reproducimos un fragmento do seu primeiro *post*, que é unha boa explicación de intencións:

Pois ben, este é un blog dedicado ós contos. Seica algúns pensades que son nada máis contos para nenos. Ao mellor tendes razón, son contos para nenos. Pero na verdade, aqueles que aínda e sempre son nenos, atoparán aquí o que nunca perderon e que sempre

---

2. <http://adhesivosdeleonavia.blogspot.com/>

3. <http://web.educastur.princast.es/ies/elisaylu/profesores/biblioteca.htm>

4. http://www.terra.es/personal/cvalledor/biblioteca_virtual_eonaviega.htm

5. http://www.romaniaminor.net/abracadabra/text_gl.htm

6. <http://oreinodoscontos.blogspot.com/>

7. Cando revisamos as probas deste traballo, hai xa na rede un novo blog mantido por Frías Conde e que non existía cando demos por rematada a redacción inicial. Trátase de: <http://eonaviego.blogspot.com/>

está embaixo da súa pel. Como estou convencido de que as linguas, sobretudo se son pequenallas como o galego, serven máis que nada para aprenderlle á xente a ser feliz, non vou dedicar este blog a falar desas cousas importantes que algúns consideran vitais, como a política, as fronteiras ou as filiacións divinas e diabólicas das palabras. En calquera caso, estas páxinas están abertas aos contos pensados para nenos de 2 a 222 anos.

Nestes espazos atopamos textos de autores con obra impresa, como son Aurora García Rivas, Adela Conde Valledor, Xosé Máximo Fernández, Cristóbal Ruitiña ou o propio Frías Conde, a carón doutros máis novos, como sucede con Helena Frías Viana. Tamén Viqui Veiguela, con magnífica obra poética, publicou na rede o seu único texto narrativo en galego.

6.1. VIQUI VEIGUELA

Victoria Veiguela Pellitero (Viqui Veiguela) naceu en San Andrés de Rabanedo (León) en 1979, pero a súa familia procede da Veiga.

Licenciouse en Filoloxía Eslava na Universidade Complutense de Madrid. Na capital formou parte do grupo Bilbao, a carón doutros autores como Crisanto Veiguela, Frías Conde, Vicente Araguas, Fermín Bouza ou Pereira Valcárcel. Actualmente reside en Varsovia.

Trátase dunha poetisa de verso exquisito, con forte presenza do erotismo e a sensualidade, como sucedeu con outras autoras galegas de finais da década de 1990 e comezos do século actual

Captura de pantalla da *Biblioteca Virtual Eonaviega*

coma Yolanda Castaño, Elvira Ribeiro ou Olga Novo. Publicou “Velaiveñen”⁸ (1999) e *O ouvido e o calado*⁹ (2002). Outros poemas seus poden atoparse en edicións virtuais e en distintas antoloxías.

Como narradora, a súa produción é menor e está principalmente en castelán. En galego publicou un conto no blog *O reino dos contos*, do que collemos este fragmento:

VAI CHOVER... AS MEIGAS VOAN BAIXIÑO

–Vai chover –pensou a vaca–. As meigas voan baixiño este serán. E efectivamente, iso fan as bruxas moitas tardes de verán, cando lles fai falla algún ingrediente segredo para as súas beberaxes. E é que as bruxas non só utilizan barbas de sapo ou pegadas de sombra, non ho, iso non son máis que faladoiros de vellas como todo o mundo sabe, ou debería saber, un dos ingredientes máis importantes das apócemas de bruxas son os raios e as puvisas. E xa me diredes onde carallo (con perdón) van atopar as pobres un bo raio fresco e brillante precisamente cando e necesario. E por iso, que moitas veces se miramos para o ceo a esa hora entre lusco e fusco, vemos unhas manchiñas negras que van dando voltas arredor das nubes. Eu sei ben que desde lonxe poden parecer pegas ou grallas, ou que sei eu, pero non debemos permitir que os sentidos nos leven a engano. Ai, ho, iso e o que elas máis queren e por iso fanse pequeniñas, pequeniñas, para que a xente que aínda ten tempo de mirar para o ceo non saiba que son elas, as meigas. E ese é o motivo por que toman aparencia de paxaro, para pasar desapercibidas, unha especie de camuflaxe, como nas guerrillas, como os maquis ou nas pelis de Vietnam.

Máis nós, as vacas, ai, onde nos vedes, tan mansiñas e pintas ou rubias, non somos tan fatas como puidera parecervos. Non, o que pasa, e que nós pensamos.

---

8. “Velaiveñen” publicouse primeiro en *O Espello* e posteriormente recolleuse no volume colectivo *Simbiose* 2000.

9. Victoria Veiguela Pellitero (2002): *O ouvido e o calado*. Madrid: Arte Tripharia.

Estamos todo o día dándolle a moleira.

Por iso as meigas non nos deron trabucadas.

Elas seranche moi ledas, eu iso non volo discuto, pero a cousa e que elas tampouco se molestaron moito en ocultarse de nós. Así que sabemos ben que, cando as meigas voan baixo, é que se achega unha boa, boísima treboada.

E non é que a chamen, mirade vós, é que non tedes nin idea, e estariades moito mellor caladiños, porque se non queredes que volo conte, pois non o fago, e aquí non pasa nada.

Non, o que fan é moito máis sinxelo. Poñen as súas medias a raías, enchen a pel cunha boa crema hidratante e flops! Na vasoira... e voan, iso si, moi atentas ás normas de circulación aérea, porque non sería a primeira vez que unha delas morre atropelada por un avión.

Cando por fin se achegan dabondo á nube elixida, comezan a dar voltas ao seu redor, e a facerlle cóxegas no nariz coas barbas da vasoira. E así ata que a desventurada nube empeza a chorar de riso (entón e cando comeza a chover) e, por fin, esbirra.

Ese e o punto culminante da operación, porque hai que mete-los raios nun bote canto antes para que non perdan calidade e forza en contacto co ar e ese negocio non é tan fácil como podería parecer porque os raios teñen ganas de darlle ao rabo por aí e non de enfurrunarse nunha botella, e a saber ata cando.

Chegados a este punto cada meiga utiliza a súa técnica secretísima, que por (case) nada do mundo rebelaría a (case) ninguén. Unhas perseguen ao raio ata que o pillan pola cola, pero e este un método perigoso, porque non e fácil manter o equilibrio na vasoira.

A outras, máis ben gústalles enganar as puvisas ensinándolles un pao seco ou ata un pararraios, si, home, deses que teñen forma de galo, coas ás e todo.

Suponse que entón os raios van detrás do obxecto en cuestión, e cando están a piques de collelo, zas! Vai a meiga e cázaos co bote.

Non sei, tampouco quero eu quedar aquí de experta, pero paréceme que o mellor é botarlle a lingua e facerlle moita burla para que se pique, veña a por nós e xusto nese momento, cun xesto elegante metelo no bote. Supoño que a expresión ter a alguén no bote ven de aí, o que pasa e que as meigas botáronvos teas de araña nos ollos para facervos crer que é outra cousa.

Como, queredes saber para que concretamente queren as condenadas bruxas os raios; pois moi fácil, para darlle maior potencia aos seus meigallos... e en tardiñas coma esta, véspera de San Martiño, quérenos claramente para gañar a competición de feitizos que se celebra todos os anos nestas datas.

Ai... recordo eu ben a do ano pasado... si, demasiado ben, porque foi entón cando, eu –permítide que me presente: D. Gustavo Brzoza, único herdeiro do reino de máis aló da mar– tiven a desdicha de cruzarme no camiño dunha desas malísimas, felonas e perfidísimas bruxas.

A historia e a que segue, si me permitides narrala, a historia de D. Gustavo, o príncipe-vaca...

[...]

6.2. HELENA FRÍAS VIANA

Nada en 1992, continúa a tradición literaria da súa familia e ten publicados contos infantís en varios sitios web.

Ós dez anos escribiu “O Talitis”, “Vampiros do mediodía”, que escollemos para esta escolma, e “O capitán Penadura”, publicados no blog *O reino dos contos*. En *Abracadabra, Biblioteca Virtual Infantil Galega*, atopamos “Quen é o ceo?” e, de novo, “O capitán Penadura”; e na *Biblioteca Virtual Eonaviega* publicou “Ensalada de contos”, versión galega de varios relatos escritos orixinariamente en castelán.

VAMPIROS DO MEDIODÍA

Toda a xente sabe que os vampiros (se é que existen) dormen pendurados do teito mentres haxa luz solar e se erguen á medianoite para assistiren a importantes xuntanzas organizadas polo Consello de Tiranos do Inframundo (CTI) ou para tomaren un chisco de sangue fresco.

En todo isto hai unha gralla (por non dicirmos que nada do anteriormente mencionado é certo). Neste interesante documental hei explicar que eses costumes se remontan á época do Conde Drácula (que en paz descanse o tan admirado señor).

Para comezar, son moitas as mudanzas nos costumes dos vampiros.

ALIMENTACIÓN:

Arestora, os vampiros sentaron a cabeza e refusan sugar sangue de inocentes, que era o tema principal das discusións do CTI, que nestes momentos se dedica a fundar hospitais.

Por esa razón, basearon a súa alimentación no zume de tomate, que é máis san que o sangue, e mais os ovos bulidos, que lles recordan os ollos que tanto adoraban na Idade Media.

HORARIOS:

Canto aos seus horarios, eles érguense ao mediodía, non para faceren un contraste coa medianoite, senón porque adoran bailar na discoteca e deitarse moi tarde á noite. Por iso, precisan durmir un mínimo de dez horas ao día, aínda que iso supoña erguerse á unha do mediodía.

VESTIMENTA

Os vampiros mudaron as capas pretas por roupa deportiva e camisetas do seu equipo de fútbol favorito.

MASCOTAS:

Enantes non había un retrato dun vampiro completo sen que aparecese ao menos un morcego, ora pendurado do teito, ora do seu ombreiro. Asemade, fartos de que estas “simpáticas” mascotas chupasen máis sangue ca eles, dedidiron substituílos por hámsteres, que non dan tanta guerra, non enchen o teito de excrementos e, o máis importante, non lles fan a concorrência coma chupasangues.

CONCLUSIÓN:

O que podemos salientar deste folleto informativo é que os vampiros se encontraron en franca minoría perante o resto dos mortais comúns de carne e óso e... mmm, sangue, polo que chegaron á conclusión de que prefiren unirse ao inimigo antes de se veren vencidos por el.

Así e todo, heiche advertir que se algún día ves un individuo con lentes de sol á noite, lisca! Aínda que ti poidas ver o sol, a eles aféctanlles as radiacións e, malia os máis deles seren pacíficos, algúns aínda conservan o seu ancestral instinto asasino...

7. REMATE

Durante un longo período, que abrangue desde os inicios ata hai unhas décadas, a prosa en galego do Eo-Navia foi evolucionando de xeito similar á do resto dos territorios de lingua galega: hai presenza abonda nos documentos medievais, “desaparece” durante os séculos XV-XVIII, nótase un certo interese contra finais do século XIX¹, aínda que moitas veces se vehicule a súa reivindicación en castelán², entra con bastante forza nas publicacións periódicas da zona nas primeiras décadas do século XX con autores destacados coma Antolín Santos Mediante ou Cotarelo Valledor, e sofre decadencia durante o franquismo.

Contrariamente á recuperación da escrita en galego que se deu na banda galega do Eo nas últimas décadas da Ditadura e, sobre todo, unha vez instaurados, o período democrático e o réxime autonómico, na banda asturiana a produción escrita apenas se recuperou nin normalizou, debido á desigual situación legal e social da lingua.

---

1. Non debemos esquecer que no século XIX tampouco no territorio administrativamente galego a prosa logrou o nivel da poesía.

2. Tamén isto sucedía en Galicia: autores coma Murguía e moitos outros vehiculizaron o seu galeguismo en castelán.

En Galicia, a oficialización estatutaria e a cooficialización do galego, coa súa conseguinte presenza obrigatoria en todos os niveis de ensino e noutros ámbitos como o administrativo ou o dos medios de comunicación, fortaleceron o sistema literario dando lugar a novidades (máis premios, novos autores, novas editoriais, interrelación co audiovisual etc.) que acabaron dándolle un pulo importante a todo tipo de prosa, e non só á literaria. Isto provocou que se foran buscando novas técnicas e novos temas, especialmente desde a década de 1980: novela negra, erótica, ciencia-ficción, guión, ensaio... Así mesmo, sen abandonar o cultivo do conto e do relato curto, tan arraigados na nosa tradición popular e literaria, editáronse novelas longas, algunhas de extensión considerable e calidade indiscutible. En xeral, podemos dicir que a narrativa se diversificou, urbanizou e modernizou, sen perder por iso as súas raíces rurais e populares.

Na literatura eonaviega de Asturias nótase un excesivo peso da tradición costumista³ próxima ó conto popular ou á lenda de tradición oral. Trátase dunha literatura de ambientación predominantemente rural e cultívase, sobre todo, o relato de máis ou menos extensión. Con todo, especialmente nos últimos anos, xurdiron propostas anovadoras que seguramente continuarán evolucionando e enriquecerán máis aínda unha prosa que por veces xa ten gañados méritos de abondo⁴, especialmente se temos en conta as difíciles circunstancias en que subsiste.

Cómpre destacar, tamén como novidade con respecto a épocas pasadas, a aparición de obras destinadas ó público infantil, algo de importancia considerable desde o punto de vista da transmisión da tradición literaria, e tamén certa presenza nos novos medios, que poden ser un bo xeito para a divulgación de textos.

---

3. Para unha análise máis detallada deste aspecto, véxase Ricardo Saavedra (2007: 125-128).

4. A pesar disto, parécenos esaxerada a afirmación de Saavedra (2007: 131) ó afirmar: "A pesar da falta de perspectiva hestórica, parece, por tanto, qu'el proceso de normalización da narrativa en llingua eonaviega xa ta cuase completo".

O papel do ensino neste proceso podería ser importante, pero a ausencia xeneralizada do galego de Asturias no sistema escolar, administrativo e comunicacional, xunto coa falta de oficialidade legal e efectiva, a súa práctica dialectalización normativa e o afastamento da literatura que se fai en galego en Galicia e noutros territorios supoñen un lastre difícil de compensar: nin se leva de xeito xeneralizado a literatura na lingua da zona á escola nin se crea fóra do castelán o hábito lector.

Rematamos este traballo en Ribadeo nos primeiros días de 2008. Unha mesta bandada de estorniños nubra o ceo desta tarde asollada e impide ver con claridade as obras da Ponte dos Santos, que han de facilitar aínda máis o intercambio de xentes e mentes entre un lado e outro da ría, como se fixo sempre. Ó fondo, o mar bate unha e outra vez o illote do faro de Tapia, como bateu sempre, e sementa xerfa, que é osíxeno necesario. Á dereita, por encima dos tellados, vexo ergueito o antigo Teatro-Casino de Castropol, símbolo dun pasado esplendoroso na zona.

Castropol (fotografía de Toñi Deaño)

Este libro tamén quere ser osíxeno, quere tender pontes, contribuír a que se coñeza e se ame a historia prosística eonaviega, a que aumente o orgullo por ela, a que se manteña e se dea a coñecer ó mundo. Este libro quere sementar ó vento palabras que entrelacen coma sempre pobos irmáns que viven historicamente arredor dun río que rega unha herdade que non pode esmorecer.

BIBLIOGRAFÍA

- ACEVEDO Y HUELVES, Bernardo e Marcelino FERNÁNDEZ y FERNÁNDEZ (1932): *Vocabulario del bable de occidente*. Madrid: Junta para Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas. Centro de Estudios Históricos.
- A *Freita* (1992-2000): Revista da Mesa prá Defensa do Galego de Asturias e da Cultura da Comarca. Eilao: MDGA.
- Agora que m'acordo* (2007). A Veiga: Ceder Ozcos-Eo, Cajastur, Concello d'A Veiga.
- ALONSO, Dámaso (coord.) (1972): *Obras completas. Vol. 1. Estudios lingüísticos peninsulares*. Madrid: Gredos. Pp. 495-522.
- ÁLVAREZ BLANCO, Xosé Carlos (1995): *El serzo no louxado*. Eilao: MDGA.
- ÁLVAREZ VALDÉS, Jesús (1992): *As costumbres foron deste xeito (Occidente de Asturias)*. Ayuntamiento de El Franco.
- ÁLVAREZ VALDÉS, Jesús (1996): *As costumbres foron deste xeito (2ª parte) (Occidente de Asturias)*. Ayuntamiento de El Franco.
- ANTÚÑEZ VÁZQUEZ, Alejandro (1988): *Mochicas del meu Llar. Poemas, cantares y parzamiques*. Navia: edición de autor.
- ANTÚÑEZ VÁZQUEZ, Alejandro (1996): *Papadios de Navia*. A Caridá: Xeira Narraciois, 2.
- A Trabe de Ouro* (1990-). Santiago de Compostela: Sotelo Blanco.
- BABARRO GONZÁLEZ, Xoán e outros (1992): *Os contos do xilgaro*. Vigo: Diario 16 de Galicia.
- BABARRO GONZÁLEZ, Xoán (ed.) (2001): *Antolín Santos Mediante Ferraría. 21 poemas*. Ayuntamiento de Taramundi.
- BABARRO GONZÁLEZ, Xoán (2003): *Galego de Asturias. Delimitación, caracterización e*

- situación sociolingüística*. Vol I e II. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza.
- BABARRO GONZÁLEZ, Xoán (2007): *Évos un amaicer guapo. Aproximación á poesía en lingua galega do Principado de Asturias*. Vigo: Universidade de Vigo. Colección Òlga.
- BABARRO GONZÁLEZ, Xoán: *Literatura galega de Asturias*. Inédito.
- BARCIA LÓPEZ, Ramiro Javier (1999): *Guía bibliográfica del gallego-asturiano y la tierra Navia-Eo*. Uviéu: Consejería de Cultura. Principado de Asturias.
- Biblioteca Virtual Eonaviega* [en liña]. [Ref. do 13 de agosto de 2007]. Disponible en http://www.terra.es/personal/cvalledor/biblioteca_virtual_eonaviega.htm.
- Biblioteca Virtual Galega* [en liña]. A Coruña: Universidade da Coruña. [Ref. do 20 de agosto de 2007]. Disponible en: <http://bvg.udc.es>.
- Britonia* (1996). Eilao: MDGA.
- CARBALLO CALERO, Ricardo (1975): *Historia da literatura galega contemporánea*. Vigo: Galaxia.
- CASCUDO NOCEDA, Rafael (2000): *Xunta de mitos*. A Caridá: Xeira.
- Castropol: periódico decenal* (1905-1925). Castropol.
- Charamuzas dos nenos* (2004). Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana-Secretaría Llingüística del Navia-Eo.
- CONDE VALLEDOR, Adela (2000): *Contos á tardi-quía*. Eilao: MDGA.
- Contos populares da terra Navia-Eo* (1992). Uviéu: MDGA-Ámbitu.
- CORONADO, Xavier F. (2003): *Introdución a El Aldeano*. Castropol: edición facsimilar.
- Cousas de xente pequenía* (2002). Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana-Secretaría Llingüística del Navia-Eo.
- DÍAZ LÓPEZ, Jacinto (1993): *Ditos, refrais y outras cousas na fala d'A Roda*. Uviéu: Serviciu de Publicaciones del Principáu d'Asturies. Conseyería d'Educación, Cultura, Deportes y Xuventú.
- DÍAZ LÓPEZ, Jacinto e Manuel GARCÍA-GALANO (1996): *Vocabulario d'A Roda (Tapia de Casariego)*. Uviéu: Serviciu de Publicaciones del Principáu d'Asturies.
- Ecos Vegadenses: periódico quincenal independente* (1924-1938). A Veiga.
- El Agricultor* (1906-1916). Riotorto.
- El Aldeano: periódico de información regional (1929-1933)* (2003). Castropol. Edición completa en facsimile.
- El Occidente de Asturias* (1882-1896).
- Entrambasaguas* (1996-). Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana.
- FERNÁNDEZ LÓPEZ, Adelina e Susina PÉREZ SÁNCHEZ (2000): *Cousas de Boal*. Boal: Asociación de Amas de Casa.
- FERNÁNDEZ REI, Francisco (1990): *Dialectoloxía de lingua galega*. Vigo: Xerais.

- FERNÁNDEZ REI, Francisco (1991): “A normalización da franxa exterior da lingua galega (I)”. *Cadernos de Lingua*, 4. A Coruña: Real Academia Galega.
- FERNÁNDEZ VIOR, José Antonio (1997): *Notas etnolingüísticas del conceyo da Veiga*. A Caridá: Xeira.
- FREDO DE CARBEXE (2006): *Soños de pellegrín/Sueños de peregrino*. Uviéu: Andolía.
- FRÍAS CONDE, Francisco Xabier (1991): *El xabariil que quería engalar e outros relatos*. Eilao: MDGA.
- FRÍAS CONDE, Francisco Xavier (1994): *A luva máxica*. Vigo: Xerais.
- FRÍAS CONDE, Francisco Xavier (1994): *Chuvanet o gnomo aprendiz de tenor*. A Coruña: Bruño.
- FRÍAS CONDE, Francisco Xavier (1994): *Lucía*. Vigo: Xerais.
- FRÍAS CONDE, Francisco Xavier (1997): *A vaca Maruxa esquía en Valbabuxa*. Barcelona: Edebé.
- FRÍAS CONDE, Francisco Xavier (1999): *O galego exterior ás fronteiras administrativas*. Xixón: VTP.
- FRÍAS CONDE, Francisco Xavier (2000): *Contos e cantigas eonaviegas*. Xixón: VTP.
- FRÍAS CONDE, Francisco Xavier (2002): *Escolma da literatura galega de alén-raia* [en liña]. Santiago de Compostela: Vieiros. Letras. [Ref. do 21 de agosto de 2007]. Disponible en: <http://mais.vieiros.com/letras2002/libro.pdf>.
- FRÍAS CONDE, Francisco Xavier (2003) (coord.): *Abracadabra. Biblioteca Virtual Infantil Galega* [en liña]. [Ref. do 13 de agosto de 2007]. Disponible en: http://www.romania-minor.net/abracadabra/text_gl.htm.
- FRÍAS CONDE, Francisco Xavier (2003): *A literatura eonaviega contemporánea (notas sobre literatura galega de Asturias)*. Xixón: MDGA-VTP.
- FRÍAS CONDE, Francisco Xavier (2004): *O pai do artista*. Mandaio-Cesuras: Biblos. Colección Mandaio.
- FRÍAS CONDE, Francisco Xavier (2004): *O reino dos contos* [en liña]. [Ref. do 2 de xuño de 2007]. Disponible en: <http://oreinodoscontos.blogspot.com/>.
- GARCÍA-GALANO, Manuel (1993): *Parzamiques*. A Caridá: Xeira.
- GARCÍA-GALANO, Manuel (1994): *Vocabulario d’A Roda (Tapia de Casariego)*. Uviéu. Serviciu de Publicaciones del Principáu d’Asturies.
- GARCÍA-GALANO, Manuel (2005): *Vento d’outono*. Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana, Secretaría Llingüística del Navia-Eo.
- GARCÍA GARCÍA, María del Carmen (2006): *Literatura de tradición oral en Presno (Castropol)*. Ribadeo: edición de autora.
- GARCÍA RIVAS, Aurora (2006): *Na boca de todos. Retrato poético actual del Occidente Asturiano*. Concello d’A Veiga.
- GARCÍA RIVAS, Aurora (2007): *Contos, ducia e media d’eles*. Uviéu: Trabe.

- Gran Enciclopedia Asturiana* (1970). Xixón: Silverio Cañada.
- <http://www.acemiadelalingua.com/> [ref. do 10 de novembro de 2007].
- <http://www.amesa.org> [ref. do 25 de setembro de 2007].
- <http://www.falaviva.net> [ref. do 5 de xuño de 2007].
- <http://www.xabielxeira.e.telefonica.net/> [ref. do 25 de xuño de 2007].
- IV Concurso literario “*Culturalcampo Oscos-Eo*” (1990). Uviéu: Caja de Ahorros de Asturias.
- Informe lingüístico sobre a nosa terra Eo-Navia* (2007). Navia: Asociación Abertal del Eo-Navia.
- Informe sobre a fala ou gallego-asturiano. Úa perspectiva hestórica, social y lingüística* (2006). Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana, Secretaría Llingüística del Navia-Eo.
- La Comarca del Eo: Semanario* (1919-). Ribadeo.
- La Ilustración de Galicia y Asturias: Revista quincenal ilustrada* (1878-1879). Madrid.
- La Ilustración Gallega y Asturiana: Revista quincenal ilustrada* (1879-1881). Madrid.
- Lar* (1954-1955). Navia: Gráficas Ribazán.
- Las Riberas del Eo*: periódico semanal de intereses generales, noticias y anuncios (1881-1971). Ribadeo.
- Libros del Eo-Navia* [en liña]. Navia: Asociación Abertal. [Ref. do 15 de novembro de 2007]. Dispoñible en: <http://www.librosdeleonavia.blogspot.com>.
- Lletres Asturianas*. Uviéu: ALLA.
- Lletras novas. Dez anos del Premio Xeira*, (2000). A Caridá: Xeira.
- LÓPEZ VALLEDOR, Fanny (1999): *Literatura de tradición oral nos Coutos (Ibias)*. A Caridá: Xeira.
- MARTÍN ACERO, Begoña (2002): *Termodonte e outros contos*. A Coruña: Baía Edicións.
- MARTÍN ACERO, Begoña e Paloma GARCÍA MÉNDEZ (2004): *Mar de cores*. Edición das autoras.
- Modus uiuendi*: Revista do IES Elisa y Luis Villamil. A Veiga: IES Elisa y Luis Villamil.
- MOREDA RODRÍGUEZ, Eva (1997): *Breogán de Guisamonde, o Cabaleiro da Gaivota*. Santiago de Compostela: Fundación Caixa Galicia.
- MOREDA RODRÍGUEZ, Eva e outros (2001): *Veas verdes e catro contos máis*. Ourense: Agrupación de Libreiros de Ourense-Casa da Xuventude de Ourense.
- MOREDA RODRÍGUEZ, Eva (2002): *O demo e o profundo mar azul*. Santiago de Compostela: Positivas.
- MOREDA RODRÍGUEZ, Eva (2004): *Singularis Domitilla*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.
- Narradoras* (2000). Vigo: Xerais.

- NOIA CAMPOS, Camino (2002): *Contos galegos de tradición oral*. Vigo: Nigratreia.
- Nós (1920-1936) (1997). [Vigo: Editorial Galaxia.]
- Os contos do xílgaro (1992). Vigo: Diario 16 de Galicia.
- PENA SÁNCHEZ, Xosé Ramón (1986): *Literatura galega medieval*. Barcelona: Sotelo Blanco.
- Premios literarios Concello de Viveiro (2000). Viveiro: Concello de Viveiro.
- Relatos costumbristas. V Premio Antonio Raymundo Ibáñez, “Marqués de Sargadelos” (2007). Santalla d’Ozcos, Uviéu: Asociación de Amigos de Antonio Raymundo Ibáñez.
- Relatos hiperbreves. I Premio Antonio Raymundo Ibáñez, “Marqués de Sargadelos” (2003). Santalla d’Ozcos, Uviéu: Asociación de Amigos de Antonio Raymundo Ibáñez.
- Relatos hiperbreves. II Premio Antonio Raymundo Ibáñez, “Marqués de Sargadelos” (2004). Santalla d’Ozcos, Uviéu: Asociación de Amigos de Antonio Raymundo Ibáñez.
- Relatos hiperbreves. III Premio Antonio Raymundo Ibáñez, “Marqués de Sargadelos” (2005). Santalla d’Ozcos, Uviéu: Asociación de Amigos de Antonio Raymundo Ibáñez.
- Relatos hiperbreves. IV Premio Antonio Raymundo Ibáñez, “Marqués de Sargadelos” (2006). Santalla d’Ozcos, Uviéu: Asociación de Amigos de Antonio Raymundo Ibáñez.
- Renguileiras (2006). Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana, Secretaría Llingüística del Navia-Eo.
- RODRÍGUEZ FERNÁNDEZ (Rebollada), Ana María (1991): *Ua voz nel occidente*. Uviéu: edición da autora.
- ROXÍOS, Quique de (2002): *Debaxo de nabis, sapís*. Eilao: MDGA-VTP Editorial.
- SAAVEDRA, Ricardo (2007): “A narrativa en Gallego-Asturiano das últimas décadas”. En *La emancipación de la literatura asturiana. Crónica y balance de la narrativa contemporánea*. Uviéu: Gobiernu del Principáu d’Asturies–Consejería de Cultura, Comunicación Social y Turismo. Pp. 118-132.
- SANJURJO FERNÁNDEZ, Cándido (1996): *Entre Fonte y el mar. Apuntes sobre el Eo y su entorno*. Servicio Central de Publicaciones del Principado de Asturias.
- SELA, Alejandro (2000): *El tío Pepe. Colaboracións periodísticas en gallego-asturiano (1931-1948)*. Edición de Xosé Miguel Suárez Fernández. Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana, Secretaría Llingüística del Navia-Eo.
- SUÁREZ FERNÁNDEZ, Xosé Miguel (2000): “Introducción” a Alejandro SELA: *El tío Pepe. Colaboracións periodísticas en gallego-asturiano (1931-1948)*. Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana, Secretaría Llingüística del Navia-Eo.
- SUÁREZ FERNÁNDEZ, Xosé Miguel (2005) (ed.): *Fernández-Arias Campoamor, F.: El trato*. As Figueiras: Asociación Cultural Rapalacois.

Un lustro de relatos curtos (2007). Grandas de Salime: Asociación Cultural el Carpio.

VARELA AENLLE, Carlos Xesús (1994): *Toponimia del Eo-Navia*. Eilao: MDGA.

VARELA AENLLE, Carlos Xesús e outros (2004): *A herdanza da lingua. O galego de Asturias, León, Zamora e Cáceres*. A Coruña: Real Academia Galega.

VARGAS VIDAL, Daniel (2003): *Añoranzas y recuerdos de Tapia de Casariego (De la vida de un pueblo astur-galaico a comienzos del presente siglo)*. Uviéu: Asociación de Vecinos y Cultural Virgen del Carmen, Tapia de Casariego: Pantorga Ediciones.

ÍNDICE ONOMÁSTICO

Acevedo y Huelves, Bernardo: 35, 39,
40, 41, 179

Alonso, Dámaso (= Alonso y Fernández
de las Redondas, Dámaso): 78, 79,
179

Álvarez Blanco, Xosé Carlos: 88, **137**,
138, 179

Álvarez López, Beatriz: 162

Álvarez Peña, Alberto: 26, 122

Álvarez Valdés, Jesús: 87, **103**, 104, 179

Álvarez, Celestino: 38

Antonio Ron, Xosé: 83

Antúñez Vázquez, Alejandro: 85, **101**,
179

Araguas, Vicente: 169

Arcay Veira, Isabel: 127

Argul Muñiz, Susa: 83

Arruñada Alonso, Gabriel: 33

Babarro González, Xoán: 18, 39, 58, 83,
88, 179, 180

Barcia López, Ramiro Xabier: 83, 180

Bedia, José María: 85

Bermúdez Martínez, Iván: 163

Bermúdez, Alexis: 32, 163

Blanco Fernández, Emma: 31

Blanco, Domingo: 28

- Bouza, Fermín: 169
- Braña, Silvia: 33
- Calvín Corredoira, Alberto: **116**
- Carballo Calero, Ricardo: 180
- Carnota Fernández, José Luís: 83
- Cascudo Noceda, Rafael: 85, **122**, 180
- Castañeira, Xan: 83
- Castaño, Yolanda: 170
- Castelao (=Rodríguez Castelao, Alfonso Daniel): 64
- Castro Menéndez, L.: 26
- Castro, Rosalía de: 28
- Conde Valledor, Adela: **98**, 169, 180
- Coronado, Xavier F.: 39, 44, 45, 180
- Costas González, Xosé Henrique: 84
- Cotarelo Valledor, Armando: 38, 39, **54**, 55, 56, 175
- Díaz Álvarez, José Luís: **115**
- Díaz Jácome, Xosé: 71
- Díaz López, Jacinto: 85, **89**, 94, 180
- Díaz Pardo, Isaac: 86
- Dostoievski, Fiódor: 131
- El Aldeano d'a praza (=Penzol, María Ramona): 45, 47
- El tío Pepe (=Sela, Alejandro): 66, 68
- Farruco (=García González, Ramón): 39, 48
- Fernández Arias Campoamor, Francisco :39
- Fernández Arias, Maximiliano: 83
- Fernández Braña, Benigno: 82, 83, **107**
- Fernández Díaz, Marta: 83
- Fernández Ferreiro, Xosé: 162
- Fernández García, Nina: 83
- Fernández González, Everardo: 85
- Fernández López, Adelina: 87, **99**, 100, 106, 180
- Fernández López, Xosé Máximo: 83, **109**, 169
- Fernández Niño, Araceli: 83
- Fernández Rei, Francisco: 36, 83, 88, 180, 181
- Fernández Riesgo, Xosé A.: 83
- Fernández Rodríguez, Julio: 83
- Fernández Suárez, Álvaro: 49
- Fernández Vior, José Antonio: 181

- Fernández y Fernández, Marcelino: 35, 39, **40**, 41, 179
- Fidalgo Villaveirán, Francisco: **76**, 85
- Fole, Ánxel: 28
- Fredo de Carbexe (=González Fernández, Alfredo): 82, 84, 85, **151**, 181
- Frías Conde, Francisco Xavier: 27, 82, 83, 88, 98, **142**, 143, 145, 168, 169, 181
- Frías Viana, Helena: **169**, 172
- Fueyo, Francisco Manuel: 39
- García Allande, Herminio: **53**
- García de Paredes, Victoriano: 39, **42**
- García-Galano, Manuel: 85, 87, 89, 90, **94**, 95, 180, 181
- García García, María del Carmen: 27, 181
- García González, Ramón: 39, **48**
- García Méndez, Paloma: 87, 88, 128, 130, **139**, 182
- García Rivas, Aurora: 85, **113**, 169, 181
- García, María José: 85
- Gayol, Xurde: 85
- González Gayol, Jesús: 85
- González Riaño, X. A.: 26
- González Rubín, Enriqueta: 153
- Gracia Allande, Herminio: 39
- Gutiérrez Margaride, Ana María: 26, 83
- Hipólito Mentirilla (=Villar Loza, Conrado): 63
- Iglesias Gómez, Lucía: 82, 87, **155**
- Jaureguizar, Santiago: 131
- Junceda García, Luis: 71, **74**
- Kafka, Franz: 131
- Lago Galán, Eustaquio: **49**, 50
- Lago, Fernán do: 18
- Lamas Carvajal, Valentín: 56, 57
- Lanza, Francisco: 54
- Lence Santar, Eduardo: 71
- López Méndez, César: **123**
- López Valledor, Fanny: 26, 27, 28, 29, 182
- Loriente Cancio, Vicente: 45, 48
- Losas, Borja: 165
- Martín Acero, Begoña: 87, 88, **127**, 128, 130, 139, 182
- Martín Martínez, Félix: 85

- Martínez Castro, José Manuel: 85
- Martínez Fernández, Celso: 83, 88
- Martínez, Ramón: **69**
- Martínez, Serafín: 83
- Mediante Ferraría, Antolín Santos: 37, 39, **58**, 72, 175
- Mediavilla, Alberto: 83
- Meilán García, Antón: 83, 88
- Méndez Castrillón, Ana María: 83
- Méndez Ferrín, Xosé Luís: 84, 162
- Menéndez Pidal, Ramón: 37, 41
- Monteserín, Maruxa: 83
- Moreda Rodríguez, Eva: 87, 88, **159**, 182
- Munthe, Åke W.: 37
- Murguía, Manuel: 175
- Niembro, Tomás: 63
- Noia Campos, María Camiño: 28, 183
- Novo, Olga: 170
- Ormán (= García González, Ramón): 39, 48
- Otero Pedrayo, Ramón: 64
- Padre Sarmiento: 25
- Pasarín, Cristina: 164
- Pena Sánchez, Xosé Ramón: 183
- Penzol, Fermín (=Fernández Penzol-Labandeira, Fermín): 38, **64**, 65
- Penzol, María Ramona: 39, **45**
- Penzol, Pedro: 42
- Pepe de Mingo (=Villar Loza, Conrado): 63
- Pereira Valcárcel, Manuel: 169
- Pérez de Castro, José Luís: 49
- Pérez Martín, Camino: 139
- Pérez Sánchez, Susina: 87, 100, **106**, 180
- Pernas Nieto, Daniel: 71
- Picadillo (= Manuel Puga y Parga): 56
- Quintana, Juan Carlos: 85
- Quique de Roxíos (=González Álvarez, Enrique): **140**, 141, 183
- Raymundo Ibáñez, Antonio (= Marqués de Sargadelos): 28, 85, 117, 153
- Rebollada (=Rodríguez Fernández, Ana María): 87, 126, 183
- Reimundo Ibáñez, Antonio: 113
- Ribeiro, Elvira: 170

- Rico Martínez, Xosé: 83, **130**
- Rico Prieto, Belén: **133**
- Risco, Vicente: 56
- Rodríguez Ambres, Salvador: 83
- Rodríguez Castellano, Lorenzo: 89
- Rodríguez López, Xesús: 56
- Ruitiña Testa, Cristóbal: **153**, 169
- Saavedra, Ricardo: 183
- Sanjurjo Fernández, Cándido: 85, 87, **91**, 183
- Santamarina Fernández, Antón: 84, 88
- Sela, Alejandro: 39, **66**, 72, 183
- Somoza Pardo, Santiago: 83, **118**
- Suárez Fernández, Xosé Miguel: 26, 39, 66, 183
- Varela Aenlle, Carlos Xesús: 83, 87, 88, **146**, 184
- Vargas Vidal, Daniel: **72**, 184
- Veiguela Martíns, Crisanto: 83, 88, **135**, 169
- Veiguela, Viqui (=Veiguela Pellitero, Victoria): 88, **169**, 170
- Vilar Ponte, Antón: 37, 64
- Villar Loza, Conrado: **63**, 72
- Vior y Prieto, Franco: 39, **43**
- Xuanín de Xonte (=Martínez, Ramón): 69, 70

ÍNDICE DE TÍTULOS

“¡As voltas que o mundo dá...!”: **92**

“A aldea sen teléfonos”: **145**

“A brosa de Ramón da Peneira”: **104**

“A cegoña solitaria”: 98, **99**

“A dama del avellaneira”: **31**

“A forza das palabras”: **96**

A Freita: 26, 82, 83, 98, 108, 109, 118,
124, 131, 140, 143, 146, 161, 179

A herdanza da lingua: o galego de Asturias, León, Zamora e Cáceres:
147, 184

“A inocencia da lingua”: **147**

“A lingua galega en Asturias. O difícil camiño cara ao subestándar”: 143

A literatura conaviega contemporánea (notas sobre literatura galega de Asturias): 143, 181

A literatura galega de Asturias nos tres primeiros cuartos do século XX: 143

A luva máxica: 144, 181

“A matanza dos cochos”: **165**

A Metamorfose: 131

A mocidade do P. Feixoo (1676-1709):
55

“A narrativa en Gallego-Asturiano das últimas décadas”: 183

“A normalización da franxa exterior da lingua galega (I)”: 181

A odisea de Pere Xil: 144

- “A outra metá da noite”: **114**
- “A pedra da burra”: **164**
- “A pedra del tesouro”: **33**
- “A praga do estraperlo”: **61**
- “A primeira fornada de Rosario”: **156**
- “A propósito da improvisación”: 131
- “A Santa Compañía”: **100**
- “A terra é a terra”: 95
- A Trabe de Ouro*: 108, 179
- A vaca Maruxa esquía en Valvabuxa*: 144, 181
- “A vida de Julio”: **162**
- Adhesivos del Eo-Navia*: 147, 168
- Agalia*: 135
- Agora que m’acordo*: 27, 179
- “Al Puente de los Santos”: 101
- “Aldeanadas”: 44
- “Alto segredo de mal estado”: 110
- Añoranzas y recuerdos de Tapia de Casariego (De la vida de un pueblo astur-galaico a comienzos del presente siglo*: 72, 184
- Antolín Santos Mediante Ferraría. 21 poemas*: 179
- Arraianos*: 162
- “As cereixas”: 113
- As costumbres foron d’este xeito (2ª parte) (Occidente d’Asturias)*: 104, 179
- As costumbres foron deste xeito (Occidente de Asturias)*: 103, 179
- “As mulleres de Calvelo”: 57
- “As mulleres dos páramos”: **128**
- “As truitas”: **153**
- Atalaya*: 38, 76
- “Basilisa”: 122
- Beiramar*: 54
- Biblioteca Virtual Eonaviega*: 143, 168, 169, 172, 180
- Biblioteca Virtual Galega*: 180
- Biblioteca Virtual Infantil Galega*: 144, 167, 168, 172, 181
- Boal y su concejo*: 40
- “Botas de elástico”: 162
- Breogán de Guisamonde, o Cabaleiro da Gaivota*: 159, 182
- Brisas del Eo*: 38
- Britonia*: 83, 147, 180
- “Buenos Aires”: **115**
- Cadernos da Lingua*: 181
- “Camín interior”: **151**
- “Cancioeiro da agulla”: 55, 56
- “Canto al río Navia”: 101

- “Carta a un home de la caye del sur que ta en Ouria”: **50**
- Castropol*: 38, 42, 44, 48, 63, 71, 180
- Charamuzas dos nenos*: 161, 180
- Chuvanet o gnomo aprendiz de tenor*: 144, 181
- Conto gallego*: 28
- Contos á tardiquía*: 98, 180
- “Contos de Nadal colleitos do pobo e relatados por Armando Cotarelo Valledor”: 55
- Contos e cantigas eonaviegas*: 27, 143, 181
- Contos galegos de tradición oral*: 28, 182
- Contos populares da terra Navia-Eo*: 26, 27, 30, 180
- Contos tradicionais y outras narracióis de Rozadas (Bual)*: 26
- Contos, ducia e media d’eles*: 113, 181
- Cousas de Boal*: 100, 106, 180
- Cousas de bruxas*: 144
- “Cousas de Santalla”: **163**
- Cousas de xente pequenía*: 161, 180
- Crime e castigo*: 131
- Crónica de Santa María de Iria*: 23
- Crónica Xeral*: 23
- Cuadernos de Estudios Gallegos*: 78
- “Cuento”: **67**
- “Cultivos de humanos en Arret”: 110
- Culturalcampo*: 86
- “De Navia a Xío en sete horas”: 131
- “De volta”: **119**
- Debaxo de nabis, sapis*: 141, 183
- “Dellos aspectos máxicos nel folclor de Villayon”: 26
- Dialectoloxía da lingua galega*: 180
- Diario 16*: 110
- Ditos, refráis y outras cousas na fala d’A Roda*: 89, 180
- Doazón de María Núñez ao mosteiro de Santa María de Vilanova de Ozcós*: **20**
- Doazón de María Peláez ao mosteiro de Santa María de Vilanova de Ozcós*: **20**
- Doazón de Pedro Díaz ao mosteiro de Santa María de Vilanova de Ozcós*: **18**
- Ecos Vegadenses*: 38, 49, 50, 53, 180
- El Agricultor*: 38, 180
- El Aldeano*: 38, 39, 42, 44, 45, 63, 66, 69, 180
- “El ano que veo B.”: **131**
- El Anunciador*: 40
- “El arrincanabos”: **106**

- El Avance Asturiano*: 38
- El Cabanón*: 71, 74
- “El campesín solitario”: 98
- “El cuspe das sapagueiras”: 133
- El dialecto leonés*: 37
- El Eco de Navia*: 38
- El Eo*: 36
- “El esconxuro”: **32**
- El Franco*: 38
- El Franco y su concejo*: 41
- El habla del concejo de Illano (margen occidental del río Navia)*: 137
- “El maiorazgo”: **141**
- “El Martellazo”: 102
- El Occidente de Asturias*: 36, 180
- “El outono”: **69**
- El pazo*: 55
- El pazo/Novela por Armando Cotarelo Valledor*: 55
- “El piñeiro toriador”: 102
- El Porvenir Asturiano*: 38
- El Progreso de Asturias*: 38
- El Radical del Eo*: 38
- El Ribadense*: 38
- El Río Navia*: 38
- El serzo no louxado*: 138, 179
- “El soldado Ramón”: 156
- “El tesouro dos Bauer”: 109, **110**
- El tío Pepe. Colaboracións periódicas en gallego-asturiano (1931-1948)*: 66, 183
- “El toupo”: **141**
- El trato*: 39, 183
- “El valle feliz”: **126**
- El xabaril que quería engalar e outros relatos*: 82, 144, 181
- El Yunque*: 116
- “En el campo de la iglesia”: 74
- “En la antetribuna”: **74**
- “Encol do nome de Martín Codax”: 55
- “Ensalada de contos”: 172
- Entrambasaguas*: 26, 53, 69, 85, 91, 92, 95, 113, 115, 118, 122, 151, 161, 180
- Entre Fonte y el mar. Apuntes sobre el Eo y su entorno*: 92, 183
- Entrerríos*: 110
- “Entrilla-lo leite”: 28
- Erguendo el telón*: 94
- Escolma da literatura galega de alén-raia*: 181
- Escolma de literatura popular galega*: 28
- “Esporretar”: 28

- “Etimoloxías populares”: 55, **56**
- Évos un amaicer guapo. Aproximación á poesía en lingua galega do Principado de Asturias*: 180
- Faro de Tapia*: 36
- “Fillo da lúa”: 113
- Fridom Spik*: 131
- Galego de Asturias. Delimitación, caracterización e situación socio-lingüística*: 84, 179
- Galicia Moderna*: 57
- Gran Enciclopedia Asturiana*: 49, 182
- Grial*: 146
- Guía bibliográfica del gallego-asturiano y la tierra Navia-Eo*: 180
- “Historias y liendas de Castro (Grandas de Salime)”: 26
- “Historia d’ua raposa”: 87, 155
- Historia da literatura galega contemporánea*: 180
- Historias que ninguén cre*: 28
- Homenaxe a Santalla de Oscos: 86
- Hostia*: 54
- Informe lingüístico sobre a nosa terra Eo-Navia (Occidente de Asturias)*: 37, 87, 147, 182
- Informe sobre a fala ou gallego-asturiano. Úa perspectiva hestórica, social y lingüística*: 182
- “Inmolación esférica”: **144**
- “Introducción”: 183
- Introdución a El Aldeano*: 180
- La Comarca del Eo*: 38, 44, 76, 91, 182
- La Cuenca del Eo*: 36
- La emancipación de la literatura asturiana. Crónica y balance de la narrativa contemporánea*: 183
- “La familia X va a misa”: 74
- La Ilustración de Galicia y Asturias*: 36, 182
- La Ilustración Gallega y Asturiana*: 35, 36, 182
- La Juventud*: 38
- “La llección de la moza vaqueira”: 102
- La ratonera*: 131
- La semana naviense*: 38
- La tierra vertical*: 113
- La Vega*: 91
- La Voz de Asturias*: 142
- “Laborías”: 69
- Lar*: 55, 71, 74, 182
- Las Riberas del Eo*: 36, 38, 61, 63, 69, 71, 182
- Les Noticias*: 153
- Libros del Eo-Navia*: 147, 167, 182

- Literatura de tradición oral en Presno (Castropol)*: 27, 181
- Literatura de tradición oral nos Coutos (Ibias)*: 27, 182
- Literatura galega de Asturias*: 180
- Literatura galega medieval*: 183
- “Laboría de brao”: 151
- Lletras novas*: 84, 90, 182
- Lletres Asturianas*: 26, 133, 182
- Lliteratura*: 113
- Los vaqueiros de alzada en Asturias*: 40
- Lubicán*: 54
- Lucía*: 144, 181
- Mar de cores*: 87, 128, 139, 182
- “Maraña descuberta”: **59**
- Mareaxes tapiegos*: 94
- “Materlingua”: **160**
- Mitología contemporánea*: 159
- Mochicas del meu Llar. Poemas, cantares y parzamiques*: 102, 179
- Modus uiuendi*: 162, 165, 168, 182
- Mourén dos fondales*: 151
- Mourenza*: 54, 56
- “Mourenza (lance dramático)”: 55
- Na boca de todos. Retrato poético actual del Occidente Asturiano*: 113, 181
- “Narraciones orales gallego-asturianas. San Martín de Oscos”: 78
- Narradoras*: 159, 182
- Normas ortográficas e morfolóxicas del galego de Asturias*: 88
- Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*: 88
- Nós*: 38, 55, 183
- “Notas etnolingüísticas del conceyo da Veiga”: 181
- “Notas sobre úa estratexa agroindustrial pral occidente asturiano”: 151
- “O arcón”: 113
- “O capitán Penadura”: 172
- O demo e o profundo mar azul*: 159, 182
- O Espello*: 81, 96, 107, 110, 132, 137, 140, 170
- O galego exterior ás fronteiras administrativas*: 140, 181
- “O macho e a viúda”: 28, **29**
- “O noso vello castañeirón”: **121**
- O ouvido e o calado*: 170
- O pai do artista*: 144, 179
- “O rato que caeu na tina”: **30**
- O reino dos contos*: 98, 168, 170, 172, 181
- “O restaurador de muñecas”: 113

- “O soldado que marcaba fuerte o paso”:
     117
- “O Talitis”: 172
- O viaxeiro da noite*: 113
- Obras completas. Vol. 1. Estudios lingüísticos peninsulares*: 78, 179
- Os contos do xilgalo*: 109, 179, 183
- “Os homes quebrados”: 153
- “Os límites entre galego e asturleonés en Asturias”: 143
- “Os roxois”: **95**
- “Paca”: 113
- Papadios de Navia*: 102, 179
- Parzamiques*: 95, 181
- Pensamento e sementeira*: 37
- “Pequenas historias dos mariñeiros del Eo”: 76
- “Piquinim, piquinim...!” **135**
- Poesía completa*: 58
- “Poliche”: **102**
- Premio Ourense de contos para a mocidade*: 159
- Premios literarios Concello de Viveiro*:
     159, 183
- “Preparativos”: 74
- Proposta de notas normativas do galego de Asturias*: 143
- “Púrpura irisado”: **139**
- Quen é o ceo?*: 172
- Raigame*: 146
- “Recordos d’outros tempos”: 90
- “Refráis, ditos e canciois da terra de Santiso de Abres”: 26
- Relatos hiperbreves. I Premio Antonio Raymundo Ibáñez, Marqués de Sargadelos*: 32, 113, 181
- Relatos hiperbreves. II Premio Antonio Raymundo Ibáñez, Marqués de Sargadelos*: 86, 183
- Relatos hiperbreves. III Premio Antonio Raymundo Ibáñez*: 183
- Relatos hiperbreves. IV Premio Antonio Raymundo Ibáñez, “Marqués de Sargadelos”*: 183
- Relatos hiperbreves. V Premio Antonio Raymundo Ibáñez, Marqués de Sargadelos*: 31, 33, 183
- Renguileiras*: 161, 183
- Revista de Asturias*: 36
- Revista de Filología Románica*: 143
- Revista de Literatura Catalana, Gallega y Vasca*: 143
- Río Navia*: 39
- “Satélite de ida y vuelta”: 156
- Simbiose*: 170
- Singularis Domitilla*: 160, 182

- Sinxebra*: 54
- Soños de pellegrín/Sueños de peregrino*: 181
- “Subestándar versus castrapo no galego de Asturias”: 143
- “Taban en xunrio”: **90**
- Técnicas de expresión escrita*: 127
- “Teño dolo da túa risa”: 140
- Termodonte e outros contos*: 128, 182
- Tío Pepe*: 38
- Toponimia del Eo-Navia, O hórreo de tipo asturiano na montaña oriental de Galiza ou Riotorto: guía do concello*: 147, 184
- “¿Transculturización e gloticidio na Asturias de fala galega?”: **108**
- Trebón*: 54
- “Tres por qué sabidos do pobo”: 55
- Trinquilintainas*: 113
- “Úa noite de lobos”: **33**
- Ua voz nel occidente*: 87, 126, 183
- Ultreya*: 55
- “Un arcebispo de Santiago descoñecido”: 55
- “Un bon obreiro”: **164**
- Un feixe de tapiogadas*: 63
- “Un galego na Frorida”: 55
- Un lustro de relatos curtos*: 153, 154, 184
- “Un romance galego”: 55
- “Un rosario de mueres (Tres misterios y unha letanía)”: **134**
- “Un tolo”: **138**
- “Un vilancico galego no 1818”: 55
- “Unha panxoliña”: 55
- “Vai chover... as meigas voan baixiño”: **170**
- “Vampiros do mediodía”: 172, **173**
- Veas verdes e catro contos máis*: 182
- “Velaiveñen”: 170
- “Ventá aberta al Oeste”: 135
- Vento d’outono*: 95, 181
- “Verde nenúfar”: **130**
- Vida Boalense*: 38, 106
- “Virutas”: 113
- Vocabulario d’A Roda (Tapia de Casariego)*: 89, 180, 181
- Vocabulario del bable de occidente*: 40, 41, 179
- Xelín y Toxo*: 122
- “Xogar a mula por unha viúda”: 28
- Xunta de mitos*: 122, 180

Este libro
acabouse de imprimir
o día 28 de setembro de 2008
en Navia (Vigo)

